

Louna Katariina Lanu
Aikuisen päämiehen itsemääräämisoikeuden toteuttaminen
yleisessä edunvalvonnassa
Pro gradu-tutkielma
Oikeustiede / Perhe- ja jäämistöoikeus
Syksy 2021

TIIVISTELMÄ

Lapin yliopisto

Tiedekunta: Oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Aikuisen päämiehen itsemääräämisoikeuden toteuttaminen yleisessä edunvalvonnassa

Tekijä: Louna Katariina Lanu

Koulutusohjelma/oppiaine: Perhe- ja jäämistöoikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä: 87

Vuosi: 2021

Tiivistelmä:

Tutkielma käsittelee itsemääräämisoikeuden toteutumista yleisen edunvalvonnan piiriin kuuluvien täysi-ikäisten päämiesten näkökulmasta. Tutkielman ulkopuolelle jäävät siten alle 18-vuotiaat yleisen edunvalvonnan piiriin kuuluvat henkilöt.

Tutkimusmetodeja tutkielmassa ovat oikeusdogmatiikka, oikeushistoria, vertaileva oikeustiede, sisällönerittely eli tekstianalyysi sekä empiiriset tutkimusmenetelmät.

Tutkielma sijoittuu erityisesti perhe- ja jäämistöoikeuden alaan, minkä vuoksi tätä oikeudenalaa koskeva kirjallisuus on pääasiallisena lähteenä. Oikeuslähdeopillisesti vahvasti velvoittava kirjoitettu laki on myös merkittävässä asemassa, keskeisimpänä säädöksenä holhoustoimilaki.

Oikeuskirjallisuuden lisäksi lähteinä käytetään oikeustieteellisiä artikkeleita, lainvalmisteluaineistoa sekä korkeimman oikeuden ratkaisuja. Tutkielmassa hyödynnetään lisäksi erityisesti eduskunnan oikeusasiamiehen ja apulaisoikeusasiamiehen ratkaisukäytäntöä.

Itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen liittyy kiinteästi kuulemisperiaate, jonka toteutumista tutkielmassa erityisesti tarkastellaan. Kuulemisperiaatteen tarkastelu painottuu erityisesti päämiesten kuulemiseen, vaikkakin tutkielmassa sivutaan myös päämiesten läheisten kuulemista.

Päämiehen itsemääräämisoikeuden huomioon ottamisen tärkeys holhoustoimilain keskeisenä periaatteena ilmenee juuri päämiehen kuulemista koskevissa säännöksissä. Holhoustoimilain mukaan edunvalvojan on tiedusteltava päämiehensä mielipidettä ennen tehtäviinsä kuuluvaa päätöstä, jos asiaa on päämiehen kannalta pidettävä tärkeänä ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta.

Johtopäätös-osiossa todetaan, että päämiehen tarpeitten ja maailmankatsomuksen huomioonottaminen ovat avain palveluperiaatteen toteuttamiselle. Lisäksi todetaan, että yhteistyö päämiehen kanssa tämän tahtoa kuunnellen on perusta hänen itsemääräämisoikeutensa toteuttamiselle. Tutkielmassa tarjotaan myös ratkaisuehdotuksia päämiehen itsemääräämisoikeuden turvaamiseksi. Edunvalvojan haastavimpana tehtävänä nähdään tasapainottelu päämiehen itsemääräämisoikeuden ja hänen etunsa välillä.

Avainsanat: Yleinen edunvalvonta, kuuleminen, itsemääräämisoikeus, holhous, aikuinen päämies, oikeusvertailu, oikeushistoria

X Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän omia henkilötietoja.

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ.....	II
SISÄLTÖ	III
LÄHTEET	VII
Virallislähteet	XII
Oikeustapaukset, Suomi.....	XII
Kansainväliset lähteet: Yhdistyneet kansakunnat	XII
Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuja	XII
Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisut	XII
Verkkolähteet	XIII
LYHENTEET.....	XV
1. JOHDANTO.....	1
1.1 Edunvalvontapalveluiden järjestäminen.....	1
1.2 Syyt edunvalvonnan käynnistämiseen.....	1
1.3 Tutkimuskysymys ja aiheen rajaus	2
1.4 Tutkimusmetodi.....	3
1.5 Tutkimuksen oikeuslähteet	4
2. EDUNVALVONNAN HISTORIAA	5
2.1 Holhous ja sen yhteys suvun asemaan	5
2.2 Viranomaisalisteinen holhousjärjestelmä	6
2.3 Holhoojan velvollisuudet	7
2.4 Yksilön etu vastaan suvun kollektiivi.....	7
2.5 Naisten katsottiin olevan vailla oikeustoimikelpoisuutta	8
2.6 Ymmärryksen ja itsenäisen toimintakyvyn kriteerit	8
2.7 Kristillinen apu korvautui lakisääteisillä normeilla	9
2.8 Kahtiajako omistavien ja varattomien välillä	10
2.9 Kunnallislautakuntien synty	10

2.10 Holhouslain voimaantulo	11
2.11 Lasten ja naisten asema parani lakimuutosten myötä	12
2.12 Holhouslaki korvattiin holhoustoimilaililla	13
3. PÄÄMIEHEN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS	14
3.1 Oikeus integriteettiin	14
3.2 Oikeus kompetenssiin	14
3.3 Suojaamisen periaate	16
3.4 Yhdenvertaisten oikeuksien periaate	17
3.5 Oikeus osallisuuteen	18
3.6 Oikeuskelpoisuus.....	18
3.7 Oikeustoimikelpoisuus	18
3.8 Toimintakelpoisuus	19
3.9 Toimintakelpoisuuden rajoittaminen	20
4. ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN TOTEUTTAMISEEN LIITTYVÄT KESKEISET PERIAATTEET	21
4.1 Päämiehen mielipiteen kunnioittaminen	21
4.2 Yhteistoimintavelvollisuus	24
4.2.1 Tapauksessa yleinen edunvalvoja laiminlöi riittävän yhteistoiminnan päämiehensä kanssa.....	24
4.3 Huolenpitovelvollisuus	27
4.3.1 Tapauksessa tulkinnanvaraista oli se, oliko yleinen edunvalvoja laiminlyönyt huolenpitovelvollisuutensa	28
5. PÄÄMIEHEN KUULEMINEN	31
5.1 Kuuleminen holhousviranomaisen toimesta	31
5.2 Kuulemisen toimittaminen tuomioistuimen määrätessä edunvalvojan	31
5.3 Päämiehen puhevallan käyttö oikeudenkäynnissä	32
5.4 Päämiehen läheisten kuuleminen edunvalvojaa määrättäessä.....	35
5.5 Päämiehen läheisten kuuleminen tuomioistuimessa	36

5.6 Päämiehen läheisten kuuleminen holhousviranomaisessa	37
5.7 Päämiehen läheisten informoiminen edunvalvonta-asian vireilletulosta ja siihen liittyvästä päätöksenteosta	39
5.8 Läheisten kuulemisesta toimintakelpoisuuden rajoittamisasioissa.....	40
5.9 Kuulemisen laiminlyönti ja sen seuraukset	40
5.10 Yleisen edunvalvojan vahingonkorvausvelvollisuus	41
6. YLEISEN EDUNVALVOJAN TEHTÄVÄT	43
6.1 Edunvalvonnan kuusiportainen järjestelmä	43
6.2 Yleistä edunvalvontatyötä ohjaavat arvot ja tavoitteet	44
6.3 Yhteydenpito päämieheen	46
6.4 Päämiehen käyttövarat	48
6.5 Päämiehen tilinkäyttövälineet.....	50
6.6 Irtaimen käsittely	51
6.6.1 Päämiehen eläimet	52
6.7 Sijoittaminen.....	52
6.8 Lupaa vaativat asiat	53
6.9 Päämiehen velat	54
6.10 Henkilöä koskevat asiat.....	56
7. OIKEUSVERTAILEVA OSUUS	59
7.1 Edunvalvonta Espanjassa	59
7.2 Tutela – Tutor	60
7.3 Curatela – Curator	62
7.4 Uskotut miehet Suomessa	63
7.5 Tutelan ja curatelan yhteensulautuminen	64
7.6 Defensor judicial ja Guarda de hecho	65
7.7 Autotutela ja poder preventivo	66
7.8 Suomen ja Espanjan edunvalvontaoikeudelliset yhtäläisyydet ja erot.....	68

8. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	71
8.2 Yleisen edunvalvonnan haasteet ja ratkaisuehdotuksia	71

LÄHTEET

Aalto, Johanna: Arvotodellisuus – Tutkimus päämiehen asemasta holhoustoimen järjestelmässä. Akateeminen väitöskirja, Lapin yliopisto 2020.

Aarnio, Aulis: Oikeussäännön systematisointi ja tulkinta, toimittanut Juha Häyhä teoksessa Minun metodini. WSOY, Helsinki 1997.

Calonius, Matthias, ja Edwin Linkomies: Siviilioikeuden Luennot. Helsinki: WSOY, 1946.

Guilarte Martín – Calero, Cristina: La Curatela en el nuevo sistema de capacidad graduable. Mc-Graw-Hill. Madrid, 1997.

Heikkinen, Ari. Holhoustili: Helsinki: WSOY lakitieto, 2003.

Helin, Markku: Edunvalvojan Päätösvallan Rajoista. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 2001.

Hemmer, Ragnar: Suomen Oikeushistorian Oppikirja 2. 2. muuttamaton painos. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy, 1962.

Hemmer, Ragnar. Suomen Oikeushistorian Oppikirja: 2, Perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia. 3. muuttamaton painos. Helsinki: Lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta, 1967.

Husa, Jaakko - Mutanen, Anu - Pohjolainen, Teuvo: Kirjoitetaan juridiikkaa. Saarijärvi, 2010.

Jyränki, Antero: Valta Ja Vapaus: Kaksikymmentäkolme Luentoja Valtiosäntöoikeuden Yleisistä Kysymyksistä. 2. uudistettu painos. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus, 1998.

Jääskeläinen, Antti: Pakotteet ja vanhuksen itsemääräämisoikeus. Teoksessa Kangas, Harri & Lintula, Hanna (toim.): Vanhuksen äänen kuuleminen. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki, 2004.

Kangas, Urpo: KKO tapaukseen 2005:2 liittyvät kommentit, teoksessa Pekka Timonen (toim.): KKO ratkaisut kommentein I, Talentum, 2005.

Kangas, Urpo: Perhe- Ja Jäämistöoikeuden Perusteet. 2. uudistettu painos. Helsinki: Alma Talent, 2019.

Karjalainen, Katja: Ikääntyminen, Liikkuvuus Ja Kansainvälinen Yksityisoikeus Euroopassa: Vertaileva Tutkimus Rajat Ylittävistä Ongelmista Sekä Edunvalvonnasta Suomessa Ja Espanjassa. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 2016.

Kiuru, Jarmo: Holhustoimi terveydenhoidossa. Edita Publishing Oy, 2002.

Korpela, Sini: Holhouksesta edunvalvontaan: Helsingin kaupungin holhouslautakunta 1866–1999. Helsingin kaupunginmuseo, 1999.

Kurki, Marjo: Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiirin perehdytysopas. Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri, 2019.

Kyllönen, Anssi: Aikuisen päämiehen itsemääräämisoikeus holhustoimilain kannalta. Pro gradu-tutkielma. Lapin yliopisto, 2011.

Laitinen, Ahti, ja Veikko Launis. Juridiikka Ja Etiikka: Johdatus Juristin Ammattietiikkaan. Helsinki: Edita, 1996.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna, ja Anja Karvonen-Kälkäjä: Vanhuusoikeuden Perusteet. Helsinki: Alma Talent, 2017.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Dementoituvan Henkilön Oikeudellinen Asema. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 2003.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Ikääntymisen Ennakointi: Vanhuuteen Varautumisen Keinot. Helsinki: Talentum, 2013.

Ojanen, Tuomas & Scheinin, Martin: Suomen valtiosäännön peruseriaatteet. Teoksessa: Perusoikeudet. Hallberg, Pekka & Karapuu, Heikki & Ojanen, Tuomas & Scheinin, Martin & Tuori, Kaarlo & Viljanen, Veli-Pekka (toim.): WSOYpro. Helsinki, 2011.

Pahlman, Irma: Potilaan itsemääräämisoikeus. Helsinki: Edita, 2003.

Pylkkänen, Anu: Holhouksen Historiaa: Edusmiehydestä Huoltoon. Teoksessa: Suomen Oikeushistorian Pääpiirteet: Sukuvallasta Moderniin Oikeuteen, toim. Letto-Vanamo, Pia. Helsinki: Gaudeamus, 1991.

Rantanen, Mikko. Kuulemisperiaatteen toteutuminen edunvalvojan määräämisen yhteydessä. Pro gradu-tutkielma. Lapin yliopisto, 2014.

Rauhala, Marjo: Mitä itsemääräämisoikeuteen sisältyy. Teoksessa Oikeus Itsemääräämiseen. Pietarinen, Juhani, Launis, Veikko, Räikkä, Juha, Lagerspetz, Eerik ja Oksanen, Markku. Helsinki: Painatuskeskus, 1994.

Renvall, Bengt (Pentti) Uno Nathanael: Suomen kansanedustuslaitoksen historia I: Ruotsin vallan aika. Helsinki, 1962.

Roiko-Jokela, Heikki. Suvun Vallasta Edunvalvontaan: Suomalaisen Holhousjärjestelmän kehitys keskiajalta 2000-luvulle. Helsinki ja Jyväskylä: Minerva, 2006.

Saarenpää, Ahti E., Sauli Mäkelä, Seppo Lehtonen, Erkki Nenonen, Simo Simola, Ahti Saarenpää, ja Matti Ilmari Niemi. Pohjois-Suomen Tuomarikoulu. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2000.

Saarenpää, Ahti, Heikki Mattila, ja Matti Mikkola. Holhous - Yhteiskunnallinen Ongelma: Luentoja Holhousoikeudesta Yhteiskunnallisen Kontrollin Osana. Helsinki: Tammi, 1972.

Saarenpää, Ahti: Holhouksesta edunvalvontaan: Näkökohtia edunvalvonnan käynnistämisestä holhoustoimilain Mukaan. Pohjois-Suomen Tuomarikoulu, 2000.

Saarenpää, Ahti: Henkilö- ja persoonallisuusosoikeus. Teoksessa: Oikeusjärjestys: Osa I, toimittanut Minna-Greta Martti, 6. täydennetty painos Rovaniemi: Lapin yliopisto sarja C 52, 2009.

Saarenpää, Ahti: Henkilö- ja persoonallisuusosoikeus. Teoksessa: Oikeusjärjestys: Osa I, toimittanut Timo Tammilehto, 8. täydennetty painos Rovaniemi: Lapin yliopiston sarja C 59, 2012.

Sarja, Mikko: Edunvalvonta ja läheiset. Edilex, 2017.

Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijät-työryhmä: Rakenteet, avuttomuus ja lainsäädäntö: Raportti II. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2009.

Tornberg, Johanna.: Edunvalvonta, Itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 2012.

Tornberg, Johanna, ja Matti Kuuliala: Suomen Edunvalvontaoikeus. 1. p. Helsinki: Talentum, 2015.

Tuovinen, Tiia: Muistisairaana oikeustoimikelpoisuus ja itse-määräämisoikeuden muuttuva käsite. Pro gradu-tutkielma. Lapin yliopisto, 2019.

Viljanen, Veli-Pekka: Yksityiselämän suoja. Teoksessa Hallberg, Pekka & Karapuu, Heikki & Ojanen, Tuomas & Scheinin, Martin & Tuori, Kaarlo & Viljanen, Veli-Pekka (toim.): Perusoikeudet. WSOYpro. Helsinki, 2011.

Viramo, Petteri ja Sulkava, Raimo: Muistihäiriöiden ja dementian epidemiologia. Teoksessa Erkinjuntti – Rinne – Alhainen – Soininen (toimittaja): Muistihäiriöt ja dementia. Kustannus Oy Duodecim. Hämeenlinna, 2001.

Välimäki, Pertti: Edunvalvontaoikeus. Helsinki: Talentum Media, 2013.

Välimäki, Pertti: Holhustoimen Pääpiirteet. Helsinki: Talentum Media, 2008.

Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä: Edunvalvonnan käsikirja - Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän suositukset. Oikeusministeriön kustannus, 2020.

Virallislähteet

HE 146/1998

HE 228/1998

HE 309/1993

Oikeustapaukset, Suomi

KKO 1948-II-124

KKO 2005:2

KKO 2009:68

KKO 2009:7

KKO 2012:109

Kansainväliset lähteet: Yhdistyneet kansakunnat

Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Sixth Session 19-23 September 2011, Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention, Concluding observations of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Spain (CRPD/C/ESP/CO/1).

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuja

EOA dnro 2617/2/13

EOA dnro 2709/4/10

EOA dnro 687/2010

EOA dnro 973/2/10

Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisut

Dnro 1429/2/00

Dnro 3438/4/08

Dnro 3746/4/15

Dnro 58/4/11

Dnro 683/4/16

Verkkolähteet

Abcdef-wiki: Erga omnes

https://fi.qaz.wiki/wiki/Erga_omnes

Sivustolla vierailtu 17.1.2021.

Digi- ja väestötietovirasto, Edunvalvonta-asian käsittely holhousviranomaisessa
[Edunvalvonta-asian käsittely | Digi- ja väestötietovirasto - Digi- ja väestötietovirasto \(dvv.fi\)](#)

Sivustolla vierailtu 19.9.2021.

Eduskunnan kirjasto, Lakikirjanäyttely 2009

[Lakikirja250-varhaisimmat.pdf \(eduskunta.fi\)](#)

Sivustolla vierailtu 9.3.2021.

Ihmisoikeudet.net

<https://ihmisoikeudet.net/ihmisoikeudet-suomessa/perustuslaki-suomessa/>

Sivustolla vierailtu 25.7.2021.

Fine. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta. Täysi-ikäisten edunvalvonta

[Täysi-ikäisten edunvalvonta - FINE - Vakuutus- ja rahoitusneuvonta](#)

Sivustolla vierailtu 26.9.2021.

Legal dictionary: negotiorum gestio

<https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/negotiorum+gestio>

Sivustolla vierailtu 23.1.2021.

Oikeusasematieto Oy, KKO 1948 II 124.

[KKO 1948 II 124 \(oikeusasematieto.fi\)](#)

Sivustolla vierailtu 26.9.2021.

Tieteen termipankki: kansainvälinen aikuistensuojelu

https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:kansainv%C3%A4linen_aikuisten-suojelu

Sivustolla vierailtu 25.7.2021.

Valtionkonttori, Valtion vastuuseen perustuva vahingonkorvaus
Valtion vastuuseen perustuva vahingonkorvaus - Valtiokonttori
Sivustolla vierailtu 26.9.2021.

LYHENTEET

AOA - Apulaisoikeusasiamies

CC - Código Civil, Espanjan siviililaki

CRPD - Convention on the Rights of Persons with Disabilities

DNRO - Diaarinumero

DVV - Digitaali- ja väestötietovirasto, entinen maistraatti

EOA - Eduskunnan oikeusasiamies

HE - Hallituksen esitys

HolhTL - Holhoustoimilaki

Ibid - Viittaus edellä mainittuun teokseen

KKO - Korkein oikeus

PL – Suomen perustuslaki

TSS-oikeudet - Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet

1. JOHDANTO

1.1 Edunvalvontapalveluiden järjestäminen

1.1.2009 tuli voimaan laki holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä (575/2008). Lailla palveluiden järjestämisvastuu siirrettiin maistraateilta ja kunnilta valtion oikeusaputoimistoille. Muutos oli osa kunta- ja palvelurakenneuudistusta.¹ Lain 1:n § mukaan edunvalvontapalveluiden järjestämisellä tarkoitetaan huolehtimista siitä, että holhoustoimesta annetussa laissa (442/1999) tarkoitettuja edunvalvojan tehtäviä varten on saatavissa alueellisesti riittävä määrä edunvalvontapalveluita. Edunvalvontapalveluiden järjestämisen yleinen johto, ohjaus ja valvonta kuuluvat oikeusministeriölle.

Holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä annetun lain 2:n § mukaan oikeusaputoimisto voi joko tuottaa palvelut itse tai ostaa ne kokonaan tai osittain ulkopuoliselta palvelun tuottajalta. Yksityisiltä palveluntuottajilta on ollut mahdollista hankkia edunvalvontaa ostopalveluna jo ennen lakiuudistusta. Ostopalvelumahdollisuuden käyttöä on kuitenkin rajoittanut tarjoajien vähäinen määrä.

1.2 Syyt edunvalvonnan käynnistämiseen

Holhustoimilain 8 §:n 1 momentin mukaan täysi-ikäiselle henkilölle voidaan määrätä edunvalvoja, jos tämä sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön valvomaan etuaan taikka huolehtimaan itseään tai varallisuuttaan koskevista asioista, jotka vaativat hoitoa eivätkä tule asianmukaisesti hoidetuiksi muulla tavoin. Syynä edunvalvonnan käynnistämiseen voi siis lain mukaan olla sairaus, henkisen toiminnan häiriintyminen, heikentynyt terveydentila tai muu vastaava syy.

Iäkkäiden henkilöiden kohdalla edunvalvontaan hakeutumisen syynä on useimpien muistisairaus tai heikentynyt terveydentila. Esimerkiksi Alzheimerin tauti

¹ *Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijät-työryhmä* 2009 s. 158.

aiheuttaa muistin heikkenemistä ja tätä kautta kyvyttömyyttä hoitaa jokapäiväisiä asioita.²

Aihe on ajankohtainen, koska väestön ikärakenteen muutoksen ja vanhenemisen johdosta dementiasairaudet tulevat tulevaisuudessa olemaan kasvava kansanterveydellinen ongelma yhteiskunnassamme. Keskivaikeasta tai vaikeasta dementiasta kärsiviä henkilöitä oli Suomessa vuonna 1992 noin 60 000 ja vuonna 2001 noin 80 000. Lievästä dementiasta arvellaan kärsivän noin 30 000 henkilöä.³ Dementian lisääntymisen myötä yhteiskunnassamme dementoituvien ihmisten oikeudelliseen asemaan liittyvät kysymykset tulevat yhä tärkeämmiksi.

Myös esimerkiksi koomapotilaalla saattaa olla tarve saada edunvalvoja hoitamaan asioitaan. Henkisen toiminnan häiriintyminen viittaa puolestaan erilaisiin mielisairauksiin, kuten skitsofreniaan tai kaksisuuntaiseen mielialahäiriöön. Heikentynyt terveydentila voi tarkoittaa, että henkilöllä vaikeuksia esimerkiksi liikkumisessa tai kirjoittamisessa ja tämä aiheuttaa kyvyttömyyden hoitaa asioita. Lääketieteelliset syyt todennetaan yleensä lääkärinlausunnolla.

1.3 Tutkimuskysymys ja aiheen rajaus

Tutkielma käsittelee itsemääräämisoikeuden toteutumista yleisen edunvalvonnan piiriin kuuluvien täysi-ikäisten päämiesten näkökulmasta. Tutkielman ulkopuolelle jäävät siten alle 18-vuotiaat yleisen edunvalvonnan piiriin kuuluvat henkilöt.

Itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen liittyy kiinteästi kuulemisperiaate, jonka toteutumista tutkielmassa erityisesti tarkastellaan. Kuulemisperiaatteen tarkastelu painottuu erityisesti päämiesten kuulemiseen, vaikkakin tutkielmassa sivutaan myös päämiesten läheisten kuulemisen toteutumista. Myös muut kuulemisen toteuttamiseen kiinteästi kuuluvat periaatteet kuten yhteistoimintavelvollisuus ja huolenpitovelvollisuus käsitellään tutkielmassa yhdessä oikeustapausten kanssa.

² Ks. *Tuovinen 2019*. Tuovisen mukaan kokoavana johtopäätöksenä muistisairaana käsitteen voi osoittaa olevan laaja-alainen. Muistisairautta ei voi yhdistää vain perinteiseen ikääntymiseen kuuluvana asiana, eikä muistisairaus itsessään tarkoita henkilön toimintakyvyn tai tahdon ilmaisen alenemista, s.100.

³ Ks. *Sulkava ja Viramo 2001* s. 20.

Tutkielmassa käytetään termiä ”edunvalvoja” tarkoittamaan yleistä edunvalvojaa, joka toimii tehtävässään viran puolesta.

1.4 Tutkimusmetodi

Suurin osa oikeustieteellisestä tutkimuksesta on lainoppia eli varsinaiselta nimitykseltään oikeusdogmatiikkaa. Näin ollen oikeusdogmatiikka on osa myös minun tutkimusmetodiani. Oikeusdogmatiikka rakentuu voimassa olevien oikeuslähteiden varaan. Näitä lähteitä se käyttää etusija- ja käyttöönottojärjestyssääntöjen osoittamassa järjestyksessä. Lainopin keskeisimpänä tavoitteena on selvittää, mikä on voimassa olevan oikeuden sisältö kulloinkin käsiteltävässä oikeusongelmassa.⁴ Myös Aarnion mukaan lainopin tehtäväksi on perinteisesti määritelty oikeussääntöjen sisällön selvittäminen eli tulkinta ja oikeussäännösten systematisointi. Näitä hän nimittää myös lainopin praktiseksi ja teoreettiseksi ulottuvuudeksi.⁵

Lainoppi pyrkii lisäksi antamaan vastauksen kysymykseen, kuinka käsillä olevassa tilanteessa pitäisi toimia voimassa olevan oikeuden mukaan. Lainoppi on keskeisiltä osiltaan oikeusjärjestykseen kuuluvien sääntöjen tutkimusta ja aivan erityisesti niiden sisällön selvittämiseen tähtävää toimintaa, jota kutsutaan tulkitsemiseksi. Toinen keskeinen lainopin tehtävä on tutkimuskohteen eli oikeusjärjestyksen systematisointi, mikä tarkoittaa voimassa olevan oikeuden jäsentämistä. Systematisoinnin avulla oikeusjärjestyksen sisältöön tutustuja löytää helpommin etsimänsä säännökset.⁶

Toinen tutkimusmetodini on oikeushistoria. Oikeushistoria tutkii oikeusnormien tai oikeudellisen ajattelun kehitystä. Sen avulla tuotetaan tietoa menneen ajan oikeudesta (normeista, ajattelusta, instituutioista, kulttuurista, oikeuskäytännöstä ja niin edelleen), jota sellaisenaan ei ole enää nykypäivänä olemassa. Toisaalta oikeushistorian avulla voidaan tarkastella kehitystä, joka on johtanut tiettyjen voimassa olevien oikeudellisten sääntöjen syntyyn.⁷

Kolmas tutkimusmetodi on vertaileva oikeustiede. Sillä tarkoitetaan vähintään kahden maan oikeusjärjestyksiin kuuluvia oikeussääntöjä ja oikeudellisia ilmiöitä

⁴ Husa, Mutanen ja Pohjolainen 2010 s.20.

⁵ Aarnio 1997 s. 36–37.

⁶ Husa ym. 2010 s.20.

⁷ Husa ym. 2010 s.21.

suhteessa toisiinsa. Oikeusvertailun avulla voidaan syventää oikeusjärjestyksen tuntemusta, koska oikeusjärjestysten erot korostavat vertailtavien maiden oikeuskulttuuria.⁸ Tutkielman oikeusvertailevassa osuudessa käsitellään Suomen ja Espanjan välisiä eroja liittyen yleiseen edunvalvontaan.

Sisällönerittely eli tekstianalyysi ja empiiriset tutkimusmenetelmät kuuluvat myös käytettäviin tutkimusmetodeihin, painottaen ensiksi mainittua.⁹ Tuomioistuinta ja holhousviranomaista ohjaaville normeille on pyritty löytämään merkityssisältö käyttämällä apuna muun muassa lainvalmisteluasiakirjoja, eduskunnan oikeusasiamiehen ja -apulaisoikeusasiamiehen ratkaisuja.

Tutkielmassa on käytetty myös empiirisiä tutkimusmenetelmiä. Olen aloittanut työskentelyn yleisenä edunvalvojana Länsi-Uudenmaan oikeusapu- ja edunvalvontatoimistossa heinäkuussa 2021, joten se on varmasti vaikuttanut tutkielmassa esiin tuotuihin näkökulmiin.

1.5 Tutkimuksen oikeuslähteet

Tutkielma sijoittuu erityisesti perhe- ja jäämistöoikeuden alaan, minkä vuoksi tätä oikeudenalaa koskeva kirjallisuus on pääasiallisena lähteenä. Oikeuslähdeopillisesti vahvasti velvoittava kirjoitettu laki on myös merkittävässä asemassa, keskeisimpänä säädöksenä holhoustoimilaki (442/1999).

Oikeuskirjallisuuden lisäksi lähteinä käytetään oikeustieteellisiä artikkeleita, lainvalmisteluaineistoa sekä korkeimman oikeuden ratkaisuja. Tutkielmassa hyödynnetään lisäksi erityisesti eduskunnan oikeusasiamiehen (EOA) ja apulaisoikeusasiamiehen (AOA) ratkaisukäytäntöä.

⁸ Husa ym. 2010 s.23.

⁹ Husa ym.2010 s.25.

2. EDUNVALVONNAN HISTORIAA

”Oikeusjärjestyksen nykyisyyttä ei pysty hyvin ottamaan haltuun, ellei ymmärrä sen menneisyyttä”¹⁰. Käsittelen seuraavaksi mielestäni olennaisimmat vaiheet alkaen muinaisesta Roomasta päättäen tarkastelun holhoustoimilain säätämiseen Suomessa.

2.1 Holhous ja sen yhteys suvun asemaan

Holhous tunnettiin jo muinaisen Rooman valtakunnan oikeusjärjestelmässä, ja sitä on siitä saakka käytetty lähes kaikissa yhteiskunnissa niiden sosiaalisesta tai taloudellisesta kehitystasosta riippumatta. Holhouksen tarkoituksena on ollut aina hoitaa jotakin inhimilliseen elämään olennaisesti liittyvää asiaa, koska kaikkialla on koettu tarpeelliseksi säännellä samaa ongelmakenttää ytimeltään samankaltaisella tavalla. Holhous koskettaa yhtä siviilioikeuden keskeistä kysymystä eli ihmisen oikeustoi-
mikelpoisuutta, kykyä toimia täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä.¹¹

Holhouksen historia on samalla suvun ja perheen historiaa, sillä aikaisemmin muinaisessa yhteiskunnassa perhe ja suku muodostivat itsenäisen ja suljetun yhteiskunnan perusyksikön. Perheen ja suvun yläpuolella ei ollut keskitettyä valtiovaltaa, joka olisi voinut luoda yleistä ja kaikkia sitovaa oikeutta. Tällöin oli luonnollista, että myös holhous hoidettiin itsenäisesti perheen ja suvun kesken.¹²

Holhoukseen sisällytettiin henkilökohtainen huolenpito sekä omaisuuden hoito. Sen tarkoituksena oli kollektiivin eli suvun aseman ja intressien puolustaminen muita sukuja vastaan. Yksilöiden etu oli toissijainen sukuun nähden ja niinpä yksittäiset suvun jäsenet olivat alisteisessa asemassa suvun kollektiivisille tavoitteille. Holhouksen merkitys yksilön oikeuksien turvaamisessa kehittyi vasta paljon myöhemmin.¹³

Muinaisruotsalaisessa oikeudessa holhous keskittyi patriarkaalisen perheen isännänvaltaa korostavaksi järjestelmäksi. Tällöin holhouksen alaisiksi käsitettiin henkilöt, jotka olivat oikeudellisessa mielessä epäitsenäisessä asemassa, mutta eivät olleet aviomiehen tai isän vallan alaisia. Tällaisia edellä mainitun kaltaisia henkilöitä

¹⁰ Jyränki 1998 s.6.

¹¹ Ks. Korpela 1999 s.11.

¹² Saarenpää, Mattila ja Mikkola 1972 s.34.

¹³ Ks. Pyökkänen 1991 s. 98.

olivat esimerkiksi alaikäiset, joiden isä oli kuollut, naimattomat naiset ja leskivaimot, myöhemmin myös mielisairaant.

Ei ollut harvinaista, että holhous saattoi tuoda itse holhoojalle taloudellista hyötyä. Vajaavaltaisen omaisuuden säilyminen oli turvattu säätämällä, että hänen holhoojanaan toimi tämän lähin perillinen. Näin ollen oli myös holhoojan edun mukaista huolehtia hyvin vajaavaltaisen omaisuudesta.¹⁴

2.2 Viranomaisalasteinen holhousjärjestelmä

Täysin varmaa tietoa siitä, milloin ruotsalainen lainsäädäntö vakiinnutti asemansa Suomessa ei ole, mutta tähän johtaneen kehityksen arvellaan alkaneen jo 1200-luvun loppupuolella. Ensimmäiset valtakunnalliset lait eli maanlaki ja kaupunkilaki, annettiin 1300-luvun puolella välissä.¹⁵

Keskiajan loppupuolella holhousjärjestelmässä tapahtui merkittävä muutos. Ratkaiseva merkitys ruotsalaisen oikeuden voimaan pääsemiseksi oli *Maunu Eerikinpojan maanlailla*. Laki annettiin vuonna 1347 ja sitä tiedetään sovelletun Suomessa ensimmäisen kerran vuonna 1379. Yleinen kaupunkelja koskeva Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki annettiin vuonna 1350. Kuningas Kristofferin maanlaki, johon otettiin noin 75 prosenttia Maunu Eerikinpojan maanlain tekstistä, säädettiin vuonna 1442.¹⁶

Maunu Eerikinpojan kaupunkilaki toi ensimmäisen kerran julkisen viranomaisen mukaan holhousjärjestelmään. Pormestarilla ja raadilla oli tällöin oikeus tietyissä tapauksissa määrätä holhooja orvoille alaikäisille. Holhoojille asetettiin myös tili-velvollisuus.¹⁷ Maakunta- ja tapaoikeuksien menettelyt säilyivät ainakin toissijaisina oikeuslähteinä arvioiden mukaan jopa 1600-luvulle saakka.¹⁸

¹⁴ Hemmer, 1967 s. 5.

¹⁵ Ks. Hemmer 1962 s. 27–32 ja Renvall 1962 s.19–27.

¹⁶ Eduskunnan kirjasto, Lakikirjanäyttely, www-sivut 2009.

¹⁷ Roiko - Jokela 2006 s.29.

¹⁸ Ks. Hemmer 1962 s. 27–32 ja Renvall 1962 s.19–27.

2.3 Holhoojan velvollisuudet

Ensimmäinen koko valtakuntaa koskeva holhoussäännöstö oli holhousjärjestys. Vuonna 1669 säädetyssä holhousjärjestyksessä noudatettiin pääosin kaupunkilakien järjestelmää. Holhouksen tarkoituksena oli valvoa holhottavan omaisuutta ja hoitaa sitä. Tästä huolimatta holhouksen päätarkoituksena oli edelleen vajaavaltaisen omaisuuden säilyttäminen suvun piirissä.¹⁹

Vaikka suvun vaikutus oli edelleen voimakas, vajaavaltaisen oikeusasema alkoi vähitellen voimistua. Tämä näkyi ensinnäkin vastuun uudelleenjakautumisena, jolloin holhooja ei ollut enää vastuussa suvulle, vaan holhottavalle itselleen. Lisäksi holhousjärjestykseen oli kirjoitettu täsmällisiä määräyksiä holhoojan kelpoisuusvaatimuksista ja omaisuuden hoitamisesta. Vajaavaltaisen omaisuutta tuli hoitaa holhousjärjestyksen mukaisesti erillään holhoojan omista varoista, ja holhooja joutui korvaamaan aiheuttamansa vahingot. Vajaavaltainen alettiin ensi kerran nähdä yksilönä suvun kollektiivin sijasta.²⁰

2.4 Yksilön etu vastaan suvun kollektiivi

Kokonaisuutena tarkasteltuna vuonna 1669 annettuun holhousjärjestykseen oltiin alkuun melko tyytyväisiä. Kuitenkin jo vuonna 1680 valtiopäivillä aatelisto otti asian uudelleen esille ja valitti, että vajaavaltaiten lasten oikeus ja etu olivat usealla taholla joutuneet kärsimään. Aatelisto vaati holhousjärjestyksestä uudelleen tarkistettavaksi ja niinpä aateliston valitus johti toimenpiteisiin.²¹

Vuonna 1668 kuningas Kaarle XI asetti komission valmistelemaan yleistä lakia, jolloin myös holhousoikeus otettiin käsiteltäväksi. Uusien säädösten lähtökohdaksi otettiin yksilö ja hänen kelpoisuutensa. Tästä huolimatta sääty-yhteiskunnan rakenteet olivat edelleen vahvat ja kollektiivi-ajattelu (!) säilytti asemaansa. Yksilön tuli mukautua ja hänen intressiensä väistää, mikäli asia koski suvun, perheen tai säädyn asemaa tai arvovaltaa, jotka koettiin loukkaamattomiksi.²²

¹⁹ Korpela 1999 s.13.

²⁰ Korpela 1999 s.14.

²¹ Ks. myös Roiko - Jokela 2006 s.43.

²² Ibid.

2.5 Naisten katsottiin olevan vailla oikeustoimikelpoisuutta

Holhouksesta puhuttaessa ei voida unohtaa naisten alisteista asemaa miehiin nähden. Esimerkiksi perintökaareen liitettyjen holhoussäädösten käsittelyn yhteydessä nousi esiin naimattomien naisten asema. Komission mukaan naimaton nainen oli vailla oikeustoimikelpoisuutta leskinaisia lukuun ottamatta.

Vuosina 1690 ja 1692 hallitus jätti valtiopäivien käsiteltäväksi uuden perintökaaren. Vuonna 1692 tehtiin perintökaaren muuttamiseksi ehdotukset holhoojaesteiden uudistamisesta, holhoojan vastuunalaisuudesta, täysivaltaisuuden laskemisesta 18 vuoteen ja vajaavaltaisuuden pitkittämisen poistamisesta. Naisten toimintakyvyttömyys säilytettiin entisellään. Lakiehdotukset esitettiin lähes muuttumattomina uudelleen vuonna 1694.²³

2.6 Ymmärryksen ja itsenäisen toimintakyvyn kriteerit

Ennen lainsäädännön uudistusta vuonna 1734 holhoussäännöksissä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia. Suvun keskeinen asema säilyi holhouksessa, ja holhouksen päätarkoituksena nähtiin edelleen vajaavaltaisen omaisuuden hoitaminen. Tätä kuvaa hyvin se, että holhoussäännöt sijoitettiin lakiteknisesti perintökaareen. Holhouksen perusteita laajennettiin koskemaan myös alle 21-vuotiaita miehiä ja iästä riippumatta naimattomia naisia. Tämän lisäksi holhottaviksi julistettiin henkilöt, jotka eivät kyenneet hoitamaan omaisuuttaan tuhlaavaisuuden, heikkomielisyyden tai muun syyn takia. Laki mahdollisti sen, että holhous voitiin ulottaa yhä laajemmalle täysi-ikäisiin eli myös mielisairaisiin, juoppoihin ja tuhlaareihin.²⁴

Kuten aiemmassa kappaleessa totesin, naisten asemaan vuoden 1734 laki ei tuonut helpotusta. Nainen oli edelleen edusmiehisyyden alainen. Naimattoman naisen puhevaltaa käytti tämän isä ja naimisissa olevan naisen puhevaltaa tämän aviomies. Helsingin siviilioikeuden professori *Matthias Colonius* perustelee luennoissaan naimattoman naisen vajaavaltaisuuden tarpeellisuutta seuraavasti: ”*Silla(!) se (nainen) on hauras sukupuoli. Nainen on oikullinen ja epävakainen. Helposti hän pettää*

²³ Ks. *Roiko - Jokela* 2006 s.44–45.

²⁴ Ks. *Korpela* 1999 s.14 ja *Roiko - Jokela* 2006 s.46.

itsensä, jos yö, rakkaus ja viini päästävät hänen halunsa valloilleen.”²⁵ On selvää, että nainen nähtiin olentona, joka on vailla minkäänlaista itsekuria ja joka lapsen tavoin on altis houkutuksille.

Suomessa koettiin jatkuvia muutoksia 1800-luvulla. Suomi oli joutunut Venäjän vallan alaisuuteen, autonomiseksi ruhtinaskunnaksi. Tästä huolimatta Ruotsin vallan aikaiset lait ja asetukset pysyivät voimassa. Myös vuoden 1734 holhoussäännös pysyi voimassa lähes muuttumattomana yli sadan vuoden ajan.

2.7 Kristillinen apu korvautui lakisääteisillä normeilla

1800-luvun lopulla suomalainen yhteiskunta koki muutoksen. Vaikka yhdeksänkymmentäprosenttia kansalaisista sai edelleen elantonsa maanviljelyksestä, maanviljelykselle vaihtoehtoisia elämäntapoja alkoi kehittyä kaupungistumisen myötä. Yhteiskunnallisten murrosten myötä perheen ja suvun asema heikkeni. Aiemmin suvulle ja perheille kuuluneita huolenpitovastuita alettiin siirtämään yhä selvemmin yhteiskunnan velvoitteiksi. Muutos näkyi etenkin köyhäinhuollossa. Enää ei ajateltu entiseen tapaan, että perhe ja suku pitäköt huolen jäsenistään ja että muiden ihmisten vastuu rajoittuu satunnaisten armopalojen antamiseen.²⁶ Vuosisataiseen perinteeseen nojautunut kristillinen laupeudentyö ja hyväntekeväisyys-ajattelu(!) korvautuivat lakisääteisillä normeilla.

Vuosien 1852 ja 1879 vaivaishoitoasetukset oikeuttivat kaikkein köyhimmät saamaan vähimmäistoimeentulonsa kotikunnaltaan. Kehittyvä köyhäinhuolto oli vaihtoehtona sukujen huollolle ja holhoukselle, sillä yhteiskunnan tuki merkitsi samalla myös yhteiskunnan holhousta ”edusmiehen ja isännän oikeutta” avunsaajaan nähden. Kunnallisen vaivaishoidon varassa elävät olivat varsin epäitsenäisessä asemassa. Lisäksi heiltä evättiin tärkeitä perusoikeuksia. He olivat muun muassa vailla valtiollista ja kunnallista äänioikeutta, eivätkä saaneet muuttaa paikkakunnalta toiselle ilman vaivaishoitohallituksen lupaa. Tällainen menettely takasi toisaalta sen, että vain tosiasiallisesti köyhät ihmiset tulivat kunnan elätettäviksi.²⁷

²⁵ *Calonius* 1946 s. 187.

²⁶ *Korpela* 1999 s.17.

²⁷ Ks. *Korpela* 1999 s.18.

2.8 Kahtiajako omistavien ja varattomien välillä

Holhoussäädöksissä ilmenee selvästi holhouksen suora liittymä henkilön varallisuuteen. Mikäli henkilöllä ei ollut omaisuutta, ei katsottu holhoojan määräämisellekään olevan perusteita. Oikeudelliset holhoustoimet kohdistuivat siis pääasiassa niihin avuntarvitsijoihin, jotka kuuluivat maata omistavaan luokkaan. On selvää, että tämän luokan ulkopuolelle jäi paljon ihmisiä, jotka olisivat tarvinneet tukitoimia selviytyäkseen, mutta joilla ei ollut omaisuuden tuomaa turvaa.

Työhön syystä tai toisesta kykenemättömien ja varattomien ihmisarvo jäi väistämättä todella heikoksi. Holhottavien ryhmä vastasi koostumukseltaan Suomen väestöllisiä oloja. Väestön ollessa kehitysmaalle tyypillisen lapsivaltainen, myös suurin osa vajaavaltaisista oli alaikäisiä vanhempansa menettäneitä orpolapsia.

Toisin kuin nykyään vanhuksia ei vajaavaltaiten ryhmässä esiintynyt juuri lainkaan, koska he kuolivat usein ennen holhouksen piiriin joutumista.²⁸ Aiemmin mainittu kahtiajako omistavien ja varattomien holhottavien välillä sisällytettiin myöhempään lainsäädäntöön 1900-luvulla ja lopullisesti se kumottiin vasta vuonna 1971.²⁹

2.9 Kunnallislautakuntien synty

Ennen vuoden 1898 kokonaisuudistusta annettiin vuonna 1864 asetus, joka siirsi holhouksen valvonnan lopullisesti pois suvulta tuomioistuinten tehtäväksi. Asetuksella uudistettiin holhosten hoitoa ja valvontaa. Jo vuoden 1734 laki oli velvoittanut alioikeudet huolehtimaan holhosten valvonnasta, mutta se oli jäänyt oikeuksien runsaan työmäärän vuoksi hyvin satunnaiseksi.³⁰

Tulevan holhousjärjestelmän perustaksi tuli vuonna 1864 annettu asetus, jonka mukaan kunnallislautakunta oli se kunnallinen viranomainen, jolle holhosten välitön valvonta sukujen sijasta uskottiin. Kunnallislautakunnat olivat monissa kunnissa

²⁸ Ks. *Korpela* 1999 s.117.

²⁹ Ks. *Roiko - Jokela* 2006 s.51.

³⁰ Ibid.

varsin työllistettyjä, joten holhosten valvonta siirrettiin erillisille holhouslautakunnille.³¹

Holhustoimen hoidon valvontaa varten luotiin kaksipuolainen viranomaisjärjestelmä, jonka mukaan holhustoimen ylin valvonta kuului alioikeuksille. Kaupungissa tämä tarkoitti raastuvanoikeutta ja maalla kihlakunnanoikeutta. Holhouslautakunnista ei kuitenkaan tehty pakollisia, mikäli holhosten valvonta pystyttiin kunnassa hoitamaan yleisen kunnallishallinnon puitteissa.³²

Vuonna 1868 holhottavan omaisuuden turvaa parannettiin määräämään holhooja henkilökohtaiseen vastuuseen veloista, mikäli hän ei ylivelkaisuustilanteessa luovuttanut pesää konkurssiin. Yhdessä aikaisempien vastuu- ja panttivaatimusten kanssa tämä muodostui holhoojille suureksi rasitteeksi ja niinpä holhoojan toimi kävi entistä epätoivotummaksi.³³

Kolmas ennen holhouslain säätämistä toteutettu muutos liittyi naisten asemaan ja oikeuksiin. Kuten aiemmin kerroin, aiemmin nainen oli katsottu olevan vailla puhevaltaa ja edusmiehisyyden alainen.

Vuosisadan aikana syntyi kuitenkin järjestäytyneitä naisasialiikkeitä, jotka vaativat naisille samaa kansalaisasemaa kuin miehille eli äänioikeutta, yksilönvapautta, oikeutta toimia julkisessa elämässä, ansaita elatuksensa ja päättää näin saaduista ansioista sekä hallita omaisuuttaan ja purkaa naimisissa olevien naisten holhouksenalaisuuden.³⁴

2.10 Holhouslain voimaantulo

Viimein 1.1.1900 tuli voimaan holhouslaki (34/1898). Holhouslain säätämisen myötä holhouslautakunnan toiminta tehostui. Holhouslautakunta muuttui kolmejäsenisestä nelijäseniseksi ja alkoi kokoontua viikoittain, kun ennen holhouslakia kokouksia pidettiin ainoastaan yhdestä viiteen vuodessa. Lautakunnan tehtävänä oli

³¹ Ks. *Roiko - Jokela* 2006 s.55.

³² Ks. *Roiko - Jokela* 2006 s.51 ja 56. Sivujen 51 ja 56 väittämät koskien holhouslautakuntien pakollisuutta kunnissa eroavat toisistaan.

³³ Ks. *Roiko - Jokela* 2006 s.52.

³⁴ Ibid.

valvoa holhoojia niin omaisuuden hoitajina, kuin sen kasvattajina. Omaisuuden hoito tehostui, kun holhouslautakunta tarkasti holhoustilejä sukulaisten sijaan.

Uutta oli myös se, että vajaanvaltaisen puolesta tehtävistä oikeustoimista luvanvaraisiksi tuli kiinteän omaisuuden myymisen ja panttaamisen lisäksi moni muukin oikeustoimi, esimerkiksi metsän hakkaaminen tai liikkeen perustaminen. Holhouslautakunta toimi tuomioistuimen ohella itsenäisenä lupaviranomaisena ja antoi lisäksi lausunnon niissä asioissa, joissa vastavuoroisesti tuomioistuin toimi lupaviranomaisena.³⁵

2.11 Lasten ja naisten asema parani lakimuutosten myötä

Tutkielman kohdistuessa täysi-ikäisiin päämiehiin, on edunvalvonnan synnyn kokonaiskuvan ymmärtämiseksi tärkeää mainita vuosina 1920- ja 1930-luvuilla tapahtuneet muutokset, jotka kohdistuivat lapsiin.

1922 säädettiin laki avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista, laki ottolapsista vuonna 1925 ja lastensuojelulaki vuonna 1936. Lakien säätämisen tarkoituksena oli vahvistaa yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevien lasten oloja ja edistää siten yhteiskuntarauhaa, ettei sisällissodan kaltainen katastrofi enää toistuisi.³⁶

Vuonna 1927 siirrettiin avioliiton ulkopuolella syntyneisiin lapsiin liittyvät asiat erillisen lastensuojelulautakunnan vastuulle. Lastensuojelulain myötä holhouslautakunnan tehtävät lasten kunnollisen kasvattamisen varmistajana loppuivat ja siirtyivät huoltolautakunnalle. Myös naisten oikeudellinen asema vahvistui avioliittolain säätämisen yhteydessä tehdyllä holhouslain muutoksella (1929/241).

Uudistuksen jälkeen myös naisella oli mahdollisuus päästä holhouslautakunnan jäseneksi. Lisäksi äiti toimi lapsensa holhoojana yhdessä tämän isän kanssa. Edellä mainitusta huolimatta äiti toimi holhoojana ainoastaan kasvattajan roolissa, taloudellisista asioista päätti edelleen yksin lapsen isä.

³⁵ Ks. *Korpela* 1999 s.117.

³⁶ *Korpela* 1999 s.118.

2.12 Holhouslaki korvattiin holhoustoimilaille

Vuonna 1971 tuli voimaan laki holhouksen järjestämisestä eräissä tapauksissa (14/1971). Lakiin vahvistettiin yhteiskunnan velvollisuudeksi huolehtia siitä, että jokaisella edunvalvontaa tarvitsevalla ihmisellä on tukenaan holhooja tai uskottu mies. Mikäli yksityistä holhoojaa ei ollut saatavilla, yhteiskunnan tuli järjestää edunvalvonta. On huomionarvoista, että tuolloin poistui lopullisesti erottelu sosiaalihuollon ja holhoustoimen vajaanvaltaisten välillä, ja holhouslainsäädäntö alkoi koskemaan kaikkia edunvalvontaa tarvitsevia riippumatta henkilön varallisuudesta.³⁷

Holhouslautakunnan tehtäväkenttä muuttui, kun laki holhouslain muuttamisesta (369/1983) tuli voimaan. Uudistuksen jälkeen holhouslautakunta huolehti yhdessä alioikeuden kanssa holhouksesta eli siitä, että vajaanvaltaisen tai henkilön, jolle oli määrätty uskottu mies, taloudellisia ja oikeudellisia asioita hoidettiin asianmukaisesti. Uskotusta miehestä tuli ensisijainen edunvalvoja ja holhooja tuli määrätä ainoastaan, mikäli tähän oli erityisiä syitä.

Vuonna 1995 holhouslain osittaisuudistuksella (1151/1995) uudistettiin muun muassa luvanvaraisten oikeustoimien luetteloa. Holhouslain kumoava holhoustoimilaki (442/1999) tuli voimaan 1.12.1999. Tällöin kunnalliset holhouslautakunnat lakkautettiin ja niiden tehtävät siirtyivät valtion paikallishallinnosta vastaaville maistraateille.³⁸ Maistraatin tilalle on tullut Digitaali- ja väestötietovirasto (DVV) 1.1.2020 alkaen.

³⁷ *Korpela* 1999 s.118.

³⁸ *Ks. Korpela* 1999 s.119.

3. PÄÄMIEHEN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS

Itsemääräämisellä tarkoitetaan sitä, että yksilö määrää omasta elämästään. Toisin sanoen hän tekee päätöksiä ja toteuttaa niitä häntä itseään koskevilla elämänalueilla muiden yksilöiden hänen valintoihinsa puuttumatta. Itsemääräämisoikeudella ymmärretään sellaista oikeuksien kimppua, joka koostuu oikeudesta sisäiseen ja ulkoiseen vapauteen, kompetenssiin ja valtaan.³⁹

3.1 Oikeus integriteettiin

Oikeus sisäiseen ja ulkoiseen vapauteen voidaan lyhyesti määritellä oikeudeksi eheyteen tai *koskemattomuuteen eli integriteettiin*. Integriteetti liittyy ihmisen yksilöllisyyteen, ajatukseen siitä, että ihmisyksilö ainutlaatuisena olentona muodostaa itsenäisen kokonaisuuden, joka on arvoltaan korvaamaton. Integriteetti on luonteeltaan sekä fyysistä että henkistä: ihmisen ruumis ja persoonallisuus nähdään kokonaisuutena, johon muut ihmiset eivät saa kajota ilman lupaa. Erityisen keskeisen aseman yksilön integriteetti saa sairaanhoidossa, koska lääkärillä on poikkeuksellisen suuri valta kajota potilaaseensa niin henkisesti kuin fyysisesti.

Ihmisen integriteettiä voidaan loukata ensinnäkin tuottamalla hänelle henkisiä (sisäisiä) esteitä, jotka vaikeuttavat valinnan tekoa. Esimerkiksi potilaalle voidaan aiheuttaa päätöksentekoa hankaloittava pelkotila liioittelemalla jonkin hoitomuodon tuottamaa kipua. Toisaalta yksilön eheyttä voidaan loukata tehokkaasti estämällä häntä fyysisesti toteuttamasta tahtoaan. Kun puhutaan oikeudesta koskemattomuuteen, voidaan se tulkita oikeudeksi tulla jätetyksi yksin tai rauhaan.⁴⁰

3.2 Oikeus kompetenssiin

Oikeudella kompetenssiin tarkoitetaan oikeutta saada tukea tavalla, joka edistää mahdollisimman hyvän päätöksen toteutumista. Päätöksentekotilanne edellyttää valitsijalta muun muassa *kykyä* tiedon vastaanottamiseen, päättelyyn, harkintaan sekä vaihtoehtojen arviointiin *omien arvojen* valossa. Päätöksentekijän kompetenssi riippuu saatavilla olevasta *tiedosta*. Hyvää päätöstä ei voi kaikkein huolellisinkaan

³⁹ Pietarinen ym. 1994 s. 81.

⁴⁰ Pietarinen ym. 1994 s. 82.

harkitsija tehdä, ellei hänellä ole käytössään riittävää tietoa. Oikeus tietoon on siten myös tärkeä kompetenssin osatekijä. Itsemääräämisoikeuden neljäs osatekijä, *oikeus valtaan*, takaa sen, että päätöksentekijä saa tahtonsa toteutettua silloinkin, kun se edellyttää muiden ihmisten yhteistyötä ja apua.⁴¹

Monet päätöksentekotilanteet ovat sellaisia, että valinnan toteutuminen on mahdollista vasta sitten, kun muut ihmiset ovat toimineet yksilön *tahdon* edellyttämällä tavalla. Tyypillisesti vallan merkitys itsemääräämisoikeuden osatekijänä ilmenee hoitotilanteissa. Potilaan valitsema vaihtoehto ei toteudu, ellei hänellä ole valtaa hoitohenkilöstöön nähden saada tahtoaan läpi.⁴²

Itsemääräämisoikeus on hyvin monitasoinen ja perustuu moniin henkilön ja hänen ympäristönsä ominaisuuksiin. Edellytys tahdonmuodostuksen on riittävä kypsyyden, joka saavutetaan jo lapsuudessa. Tämä on otettu huomioon lakinormeissa. Eettisesti tämä koskee vieläkin laajempia ikäryhmiä. Elämän toisessa ääripäässä kyky päätöksentekoon heikkenee asteittain tai yhtäkkiä jonkin sairauden seurauksena. Tilannetta on usein kuvattu sananparrella ”Vanhus tulee jälleen lapseksi”.

Näinhän ei kuitenkaan ole. Lapsi kehittyy, eikä muistiin perustuva aiempaa käsitystä omista kyvyistä ole. Vanhus sen sijaan menettää jotakin autonomiastaan joka päivä. Näin ollen hänellä on käsitys omasta tilasta ja siitä, että hän menettää autonomiaansa. Tämä on sekä kognitiivinen että emotionaalinen kokemus.

Dementoitunut ja heikkokuntoinen vanhus tai sairas henkilö voi ymmärtää enemmän kuin uskommekaan. Itsemääräämisoikeuden tulisikin olla tasapainoista. Toisin sanoen henkilön oman kompetenssin ja ulkoisten kompetenssia rajoittavien tekijöiden tulisi olla tasapainoisessa suhteessa. Mieluiten siten, ettei ulkoinen pakko ajaisi ohi oman sisäisen kapasiteetin ja ymmärryksen.⁴³ Edellä mainittu tasapaino on mielestäni ideaali tavoite yleisessä edunvalvonnassa.

*”Itsemääräämisoikeus ei ilmaisuna sisälly perustuslakiin tai ihmisoikeussopimukseen, mutta se on johdettavissa niistä.”*⁴⁴ Henkilöitä koskevasta itsemääräämis-

⁴¹ Ibid.

⁴² Pietarinen ym. 1994 s. 86.

⁴³ Ks. Antti Jääskeläinen 2004, s. 148–150.

⁴⁴ Kiuru 2002 s. 2. Ks. myös Ojanen & Scheinin 2011 s. 223.

oikeudesta on säädetty muun ohella perustuslain perusoikeus säännöksissä, Suomea koskevista kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, potilaslaissa, sosiaalihuollon asiakaslaissa sekä holhoustoimilaissa.

Selkeimmin itsemääräämisoikeus voidaan johtaa perustuslain (1999/731) 7 §:n 1. momentista: Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Henkilökohtainen vapaus pitää sisällään sekä ihmisen fyysisen vapauden, että tahdonvapauden ja itsemääräämisoikeuden suojan.⁴⁵

Yksityiselämän suoja (Perustuslain 10 §) sisältää henkilön oikeuden päättää vapaasti suhteistaan muihin ihmisiin ja ympäristöön. Sen lisäksi myös muut vapausoikeudet turvaavat yksilön itsemääräämisoikeutta, kuten esimerkiksi liikkumisvapaus (PL 9 §) sekä uskonnon ja omantunnon vapaus (PL 11 §).

Sosiaalihuollon asiakaslain esitöissä itsemääräämisoikeus puolestaan määritellään yksilön oikeudeksi määrätä omasta elämästään ja toteuttaa omaa elämää koskevat päätökset. Henkilö on itse määräävä, kun hän ymmärtää asian kannalta erilaiset vaihtoehdot, osaa arvioida niiden mahdolliset seuraukset ja kykenee päättämään asiassa tarvittavan ratkaisun. Itsemääräämisoikeuden tarkoituksena on edelleen suojata yksilöä muiden yksilöiden ja yhteisöjen perusteettomalta väliintulolta silloin, kun yksilö pyrkii määräämään itsestään ja omasta elämästään⁴⁶.

3.3 Suojaamisen periaate

Suojaamisen periaate voidaan määritellä heikkojen erityisryhmään kuuluvien henkilöiden kuten lasten, vanhusten, vammaisten ja mielenterveyspotilaiden oikeudeksi saada suojaa ulkopuolisen tahon, tai heidän itsensä, aiheuttamia oikeudenloukkauksia vastaan. Kysymys on siten vahvasti paternalistisesti värittyneestä periaatteesta, jossa suojaa tarvitsevalle ei välttämättä esitetä kysymystä siitä, haluaako tämä suojaa vai ei.⁴⁷

⁴⁵ HE 309/1993

⁴⁶ HE 228/1998, s. 19.

⁴⁷ Ks. *Mäki – Petäjä – Leinonen ja Karvonen – Kälkäjä* 2013 s. 29.

Kysymys on eräänlaisesta optimointikäskystä, jonka sisältönä on turvata yksilön henkilöön tai talouteen liittyvät edut. Päätöksentekijän eli esimerkiksi tuomioistuimen tai viranomaisen on pyrittävä turvaamaan se, ettei vajaakykyinen henkilö kärsisi oikeudenmenetyksiä tekemänsä oikeustoimen tai muun määräämistoimen vuoksi.⁴⁸

Suojaamisen periaatteen noudattaminen voi aiheuttaa sen, että itsemääräämisen periaatteen toteuttamisesta joudutaan tinkimään. Toimintakyvyltään heikentyneen päämiehen mielipiteille tulee kuitenkin lähtökohtaisesti antaa aina merkitystä. Vasta kun on selvää, ettei henkilö kykene huolehtimaan taloudellisista asioistaan oman etunsa mukaisesti, suojaamisen periaate korostuu itsemääräämisoikeuden jäädessä niin sanotusti taka-alalle vaikuttamaan.

3.4 Yhdenvertaisten oikeuksien periaate

Suomen perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Etenkin vanhusten oikeusturvaa koskevaksi periaatteeksi on nostettu vanhusten oikeus yhdenvertaiseen kohteluun. Viime vuosina onkin käyty keskustelua ikääntyvien ihmisten syrjinnästä. Etenkin toimintakyvyltään heikentyvien ja sairastuneiden vanhusten on todettu saavan eriarvoista kohtelua suhteessa muihin sairausryhmiin nähden.

Yhdenvertaisten oikeuksien periaate merkitsee, että jokaisen yksilön tarpeet ovat yhtä tärkeitä. Nämä tarpeet tulee ottaa yhteiskunnan suunnittelun perustaksi ja kaikki voimavarat tulisi käyttää sen varmistamiseksi, että jokaisella yksilöllä on samat osallistumismahdollisuudet. Syrjinnäksi katsotaan yksilön perusteeton asettaminen erilaiseen asemaan suhteessa toisiin yksilöihin hänen johonkin ihmisryhmään kuulumisensa tai muun vastaavan ominaisuutensa takia. On huomionarvoista, että pelkkään erilaiseen asemaan asettaminen ei kuitenkaan aina merkitse syrjintää, sillä joitakin ryhmiä on oikeutettua tukea positiivisin toimin niiden heikomman aseman vuoksi⁴⁹. Olennaista on se, voidaanko erottelu perustella perusoikeusjärjestelmän⁵⁰ kannalta hyväksyttävällä tavalla.

⁴⁸ Ks. *Mäki – Petäjä – Leinonen* 2003 s. 16.

⁴⁹ Ks. esimerkiksi HE 309/1993 s.50.

⁵⁰ Perustuslaki Suomessa, [www-sivut](#). Suomalainen perusoikeusjärjestelmä on kokonaisuus, johon sisältyvät sekä vapausoikeudet että taloudelliset, sivistykselliset ja sosiaaliset oikeudet eli niin

3.5 Oikeus osallisuuteen

Yksilön itsemääräämisoikeuteen liittyy läheisesti myös kysymys hänen oikeudestaan osallisuuteen. Osallisuus onkin ollut viime vuosina yhä etenevässä määrin esillä etenkin vanhusten oikeuksien toteutumista koskevassa keskustelussa. Osallisuudella tarkoitetaan sitä, että yksilö saa osallistua ja olla mukana itseään koskevassa päätöksenteossa. Hän ei välttämättä itse tee asiaa koskevaa ratkaisua, mutta hänet otetaan mukaan päätöksentekotilanteeseen ja häntä kuullaan omassa asiassaan. Hänen mielipiteellään on toisin sanoen painoarvoa.

Voidaan todeta, että osallisuutta koskevissa tapauksissa yksilö on omien oikeuksiansa objekti, eikä niinkään subjekti. Tässä mielessä osallisuus on yksilön vapautta korostavassa itsemääräämisoikeudessa asetta heikompi oikeus kuin oikeus ”absoluuttiseen” itsemääräämiseen.⁵¹

3.6 Oikeuskelpoisuus

Oikeuskelpoisuus merkitsee kykyä olla oikeuksien ja velvollisuuksien subjektina. Oikeuskelpoisuuden saa jokainen ihminen syntyessään. Jos oikeuskelpoinen henkilö ei ole toimintakelpoinen, hänen etujaan valvoo ja hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan päättää laillinen edustaja. Laillisia edustajia ovat lapsen vanhemmat tai viranomaisen erikseen tehtävään määräämät henkilöt. Toimintakelpoisuuden puuttumisesta huolimatta henkilön mielipiteet tulee ottaa huomioon hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan päätettäessä, jos se on mahdollista henkilön ikään, kehitystilaan tai tilaan sekä asian laatuun nähden.⁵²

3.7 Oikeustoimikelpoisuus

Omaisuuteen liittyvä itsemääräämisoikeus tarkoittaa jokaisen yksilön valtaa tehdä omaisuuttaan koskevia päätöksiä eli esimerkiksi ostaa, myydä tai lahjoittaa omaisuuttaan. Myös oikeustoimikelpoisuuden käsite liittyy läheisesti omaisuutta

sanotut TSS-oikeudet. Perustuslaissa korostetaan yhdenvertaisuuden, syrjinnän kiellon ja tasa-arvon edistämistä.

⁵¹ Ks. *Mäki – Petäjä – Leinonen* 2013 s. 298.

⁵² *Kiuru* 2002 s. 3.

koskevaan itsemääräämisoikeuteen: voidakseen käyttää pätevästi itsemääräämisoikeuttaan omaisuuttaan koskevissa asioissa, henkilön tulee olla oikeustoimikelpoinen.⁵³

Aikuisen oikeustoimikelpoisuuteen voidaan puuttua holhustoimilain nojalla rajoittamalla henkilön toimintakelpoisuutta (HolhTL 3:4.18 §) tai julistamalla hänet vajaavaltaiseksi (HolhTL 3:18.1:n 3 kohta). Samalla puututaan aina myös itsemääräämisoikeuteen.

Holhustoimilain mukainen itsemääräämisoikeuden kaventuminen liittyy lähes aina kompetenssiin määrätä omaisuutta koskevista asioista. Joissakin tapauksissa edunvalvontapäätös voi kaventaa myös päämiehen henkilöön liittyvää itsemääräämisoikeutta. Tämä edellyttää kuitenkin asiasta tehtyä nimenomaista päätöstä edunvalvojen määräämisasiassa.⁵⁴

Dementiapotilaan sairaana ollessa ilmaiseman tahdon noudattamiseen liittyy edelleen kysymys siitä, tuleeko potilaalle sallia tietty määrä irrationaalisuutta. Voidaan kysyä saako potilaan sairaus vaikuttaa ja jos saa, niin missä määrin hänen päätöksentekoonsa. On selvää, että kysymystä tulee pohtia aina tapauskohtaisesti, ja siihen vaikuttaa kulloinkin päätöksenteon kohteena olevan asian luonne.⁵⁵

3.8 Toimintakelpoisuus

Itsemääräämisoikeus on Kiurun (2002) mukaan yhteydessä toimintakelpoisuuden oikeudelliseen peruskäsitteeseen. Toimintakelpoinen henkilö on kelpoinen määräämään oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Toimintakelpoisuus on lähtökohtaisesti kaikilla täysi-ikäisillä ihmisillä. Toimintakelpoisuutta vaille olevat tai rajoitetusti toimintakelpoiset katsotaan vajaavaltaisiksi. Kaikki alaikäiset katsotaan vajaavaltaisiksi. Täysi-ikäisen henkilön toimintakelpoisuutta voidaan rajoittaa tai se voidaan poistaa vain laissa säädettyjen edellytysten nojalla.⁵⁶

⁵³ Mäki – Petäjä – Leinonen 2003 s. 13. Henkilö, joka ei kykene tekemään oikeustoimia, saattaa silti olla vielä kykenevä päättämään esimerkiksi omasta hoidostaan. Pahlman 2003 s.214.

⁵⁴ Mäki – Petäjä – Leinonen 2003 s. 14.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Kiuru 2002 s. 3.

3.9 Toimintakelpoisuuden rajoittaminen

Henkilön toimintakelpoisuuden rajoittaminen tulee ajankohtaiseksi silloin, kun henkilö sairaudestaan johtuen pyrkii aktiivisesti ja vastoin etujaan vahingoittamaan taloudellista asemaansa, esimerkiksi lahjoittamalla omaisuuttaan tai ottamalla velkaa ja edunvalvojan määrääminen ei näissä tilanteissa välttämättä yksin riitä turvaamaan hänen etuaan.

Käräjäoikeus voi tällöin määrätä, että päämies voi tehdä tiettyjä oikeustoimia, esimerkiksi ottaa velkaa, vain yhdessä edunvalvojansa kanssa, tai tehdä määrättyä omaisuuttaan koskevia päätöksiä ainoastaan yhdessä edunvalvojan kanssa.

Edellä kuvattujen keinojen avulla voidaan tehokkaasti varmistaa esimerkiksi se, että päämiehen toimeentulon kannalta keskeinen omaisuus, esimerkiksi asunto tai maatala, säilyy päämiehen omistuksessa. Edunvalvonnan eri muotoihin paneudutaan tarkemmin luvussa 6.

Toimintakyvyn rajoittaminen voi tulla kyseeseen joko edunvalvojan määräämisen yhteydessä tai erillisenä asiana silloin, kun asianomaiselle on jo aikaisemmin määrätty edunvalvoja. Alaikäisen toimintakelpoisuutta on mahdollista rajoittaa sen jälkeen, kun hän on täyttänyt 17 vuotta. Toimintakelpoisuuden rajoitus alkaa hänen täytettyään 18 vuotta. Edellä mainittu rajoitus takaa sen, että päämiehen asiat tulee hoidetuksi.

4. ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDEN TOTEUTTAMISEEN LIITTYVÄT KESKEISET PERIAATTEET

Päämiehen itsemääräämisoikeuden huomioon ottamisen tärkeys holhustoimilain keskeisenä periaatteena ilmenee juuri päämiehen kuulemista koskevissa säännöksissä. Holhustoimilain mukaan edunvalvojan on tiedusteltava päämiehensä mielipidettä ennen tehtäviinsä kuuluvaa päätöstä, jos asiaa on päämiehen kannalta pidettävä tärkeänä ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta.

Edellytyksenä kuulemisvelvollisuudelle on kuitenkin se, että päämies kykenee ymmärtämään asian merkityksen. Holhustoimilain 43 §:n mukaan:

”Ennen kuin edunvalvoja tekee päätöksen tehtäviinsä kuuluvassa asiassa, hänen on tiedusteltava päämiehensä mielipidettä, jos asiaa on tämän kannalta pidettävä tärkeänä ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta.

Kuuleminen ei kuitenkaan ole tarpeen, jos päämies ei kykene ymmärtämään asian merkitystä.

Jos päämies on alaikäinen, on myös hänen huoltajansa mielipidettä tiedusteltava 1 momentissa säädetyin tavoin.”

Säännöksen tarkoituksena on korostaa edunvalvojan ja päämiehen välisen yhteistoiminnan merkitystä. Lain esitöiden mukaan yhteistoiminnan tarve on suurin silloin, kun päämies on täysivaltainen tai jos päämiehen toimintakelpoisuuden rajoitus on määrätty koskemaan ainoastaan tiettyjä oikeustoimia tai määrättyä omaisuutta⁵⁷.

Kuten seuraavasta käy hyvin ilmi, itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen liittyvät periaatteet ovat usein läsnä samanaikaisesti. Toisinaan täytyy punnita mitä periaatetta kulloinkin korostetaan, toisten periaatteiden jäädessä taka-alalle.

4.1 Päämiehen mielipiteen kunnioittaminen

Edunvalvonnassa olevan ihmisen itsemääräämisoikeuden toteutuminen on käytännössä pitkälti riippuvainen siitä, millä tavoin hänen edunvalvojansa sitä pyrkii

⁵⁷ HE 146/1998 vp, s. 51.

kunnioittamaan. Edunvalvojan ja päämiehen välisessä suhteessa olennaista on se, että edunvalvoja käyttää päätösvaltaansa holhoustoimilain pääperiaatteiden mukaisesti.

Pertti Välimäen (2013) mukaan tämä toteutuu, jos edunvalvoja toimii päämiehensä kanssa yhteistoiminnassa, neuvottelee hänen kanssaan keskeisistä päätöksistä sekä kuuntelee, kunnioittaa ja ottaa päämiehensä mielipiteet huomioon. Välimäen mukaan keskeisenä ja ainoana tavoitteena näissä tilanteissa tulee olla päämiehen edun toteutuminen.⁵⁸ Itse olen Välimäen kanssa tästä samaa mieltä, sillä päämiehen etu on mielestäni kaikkein tärkein ohjenuora edunvalvonnassa.

Voidaan myös pohtia, *sitooko* päämiehen mielipide missään määrin edunvalvojaa tämän ratkaisutoiminnassa. Oikeuskirjallisuudessa tästä on esitetty täysin erisuuntaisia käsityksiä. Ahti Saarenpään (2000) mukaan päämiehen tahdolle tulisi pääsääntöisesti antaa merkitystä, jos päämiehen toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu.⁵⁹ Helin sitä vastoin lähtee tulkinnasta, jonka mukaan päämiehen lausumat ovat vain ”informaatiota, jonka valossa arvioidaan, miten asiassa olisi päämiehen parasta ajatellen edettävä ”.⁶⁰ Päämiehen mielipiteelle ei siis tarvitsisi antaa itsenäistä merkitystä.

Itse kannatan Ahti Saarenpään näkemystä, sillä ihmisellä on itsemääräämisoikeus jota tulee kunnioittaa ainakin silloin, kun se ei johda täysin järjenvastaisiin tai päämiehen taloutta uhkaaviin ratkaisuihin. Usein päämiehillä on kuitenkin taipumus pyytää lisää käyttövaroja, kun edelliset on käytetty loppuun riippumatta siitä, kuinka paljon varoja hän saa. Tämä koskee niin vähävaraisia kuin varakkaitakin päämiehiä.

Kuulemisperiaatteeseen sisältyy usein useita päällekkäisiä periaatteita, kuten seuraavasta eduskunnan oikeusasiamiehelle osoitetusta kantelusta käy ilmi. Kantelija pyysi eduskunnan oikeusasiamiehelle 4.1.2011 osoittamassaan kirjeessä oikeusasiamiestä tutkimaan pojalleen määrätyn edunvalvojan menettelyä. Kantelijan mukaan edunvalvoja ei ollut toiminut yhteistyössä päämiehensä kanssa eikä huolehtinut päämiehensä hyvinvoinnista.⁶¹

⁵⁸ Välimäki 2013 s. 38.

⁵⁹ Saarenpää 2000 s. 141–196 ja 165.

⁶⁰ Helin 2001 s. 1072–1073.

⁶¹ OA dnro 58/4/11.

”Kantelun mukaan edunvalvoja ei ollut tiedustellut päämiehensä kantaa asioihin, kuten kotilomaan. Yleisen edunvalvojan selvityksestä ilmenee, että kun kotiloma-asiasta oli 24.11.2010 järjestetty palaveri ja keskusteltu kantelijankin läsnä ollen, edunvalvoja ei ollut kuullut päämiestään asiassa päätöstä tehdessään. Edunvalvoja on viitannut päämiehensä terveydentilaan ja ymmärryskykyyn.”

Holhoustoimilaissa ei ole säädetty päämiehen mielipiteen merkityksestä, vaikka oikeuskirjallisuudessa asiasta onkin esitetty erilaisia näkemyksiä.⁶² Yhtäältä päämiehen *tahtoa* on kuitenkin pidetty ratkaisevana, kun edunvalvonta on *lievintä* laatua.⁶³ Toisaalta päämiehen lausumia on pidetty lähinnä informaationa, jonka valossa eri toimintavaihtoehtoja voidaan arvioida⁶⁴. Päämies joutuu myös tosiasiallisesti hyväksymään edunvalvojan kelpoisuutensa rajoissa tekemät oikeustoimet ja omaisuuden valintaratkaisut⁶⁵.

Ongelmallisia tilanteita syntyy, kun päämies vielä jollakin tavalla ymmärtää asian, mutta ymmärryksen taso vaihtelee, jolloin edunvalvojan on pyrittävä kaikki näkökohdat huomioon ottaen ratkaisemaan asia päämiehensä kokonaisedun mukaisesti⁶⁶. Korkein oikeus on ennakkopäätöksessään KKO 2005:2 kohdassa 10 todennut holhoustoimilain 43 §:n kuulemissäännöksestä, että edunvalvojalla on kelpoisuus ratkaista asia päämiehen tahdon vastaisesti, vaikka päämiehen toimintakelpoisuutta ei olisikaan rajoitettu:

”Jos päämies ja edunvalvoja ovat eri mieltä esimerkiksi edunvalvojan tehtäväpiiriin kuuluvasta oikeustoimesta, edunvalvojalla on siis kelpoisuus ratkaista asia päämiehen tahdon vastaisesti, vaikka päämiehen toimintakelpoisuutta ei olisikaan rajoitettu. Niin ikään tilanteissa, joissa päämies ei suostu kantaansa ilmaisemaan taikka jos häntä ei tavoiteta, edunvalvojalla on yleensä kelpoisuus ratkaista asia, vaikka päämiehen kannasta ei saada selkoa.”⁶⁷

⁶² Vrt. Holhoustoimilain 43 § mukaan edunvalvojan on tiedusteltava päämiehensä mielipidettä, jos asiaa on tämän kannalta pidettävä tärkeänä ja kuuleminen voi tapahtua ilman huomattavaa hankaluutta. Mielestäni olisi erikoista tiedustella päämiehen mielipidettä antamatta sille kuitenkaan mitään painoarvoa.

⁶³ Ks. *Saarenpää* 2000 s. 165.

⁶⁴ *Helin* 2001 s. 1073.

⁶⁵ *Välimäki* 2008 s. 31.

⁶⁶ *Heikkinen – Heusala – Mäkelä – Nuotio* 2003 s. 31.

⁶⁷ Ks. myös KKO: 2005:2 Dnro S2003/1058. Oikeuskirjallisuudessa tätä kantaa on tosin kritisoitu. Ks. Ahti *Saarenpää*: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus, teoksessa *Oikeusjärjestys*, osa 1, 2009, s. 311.

Kankaan mukaan houkutus jättää päämies kuulematta on sitä suurempi, mitä useampia päämiehiä edunvalvojalla on. Helsingin tilanteessa, jossa päämiehiä oli yli 500 yhtä edunvalvojaa kohden, päämiesten kuuleminen yksittäistapauksissa on jo mahdotonta.⁶⁸

4.2 Yhteistoimintavelvollisuus

Holhustoimilaki edellyttää lähtökohtaisesti yhteydenpitoa päämieheen jo käytännön syistä. Yhteistoiminnan tarve korostuu erityisesti silloin, kun päämiehen oikeutta määrätä varallisuudestaan ei ole lainkaan rajoitettu tai kun rajoitus koskee ainoastaan tiettyjä oikeustoimia tai määrättyä omaisuutta. On huomionarvoista, että yhteistoimintasääntely kattaa ainoastaan edunvalvojan ja päämiehen keskinäisen suhteen.⁶⁹ Yhteistoimintavelvollisuutta ei siis sovelleta päämiehen läheisiin, vaikka he usein haluaisivatkin olla mukana päämiestä koskevien asioiden hoitamisessa. Yhteistoimintavelvollisuus ei myöskään velvoita itse päämiestä ymmärrettävistä syistä.

4.2.1 Tapauksessa yleinen edunvalvoja laiminlöi riittävän yhteistoiminnan päämiehensä kanssa

Kantelijat pyysivät eduskunnan oikeusasiamiestä tutkimaan lähiomaiselleen määrätyn edunvalvojan menettelyä päämiehen kiinteistön myymistä koskevassa asiassa. Kantelun mukaan edunvalvoja ei ollut tiedustellut päämiehensä mielipidettä tälle merkityksellisen ja rakkaan kotitalon myyntiin eikä ollut ottanut yhteyttä myöskään sukulaisiin asian johdosta. Sukulaiset olivat kuulleet myymisestä huhupuheita ja saaneet asiasta varmistuksen otettuaan yhteyttä kiinteistönvälittäjään.⁷⁰

On huomionarvoista, että kiinteistön myyntiin ei olisi ollut tarvetta, koska kantelijoiden saaman tiedon mukaan päämiehen eläke olisi riittänyt hoitomaksuihin. Kantelussa kerrottiin myös, että yleinen edunvalvoja ei ollut suostunut keskustelemaan asiasta edunvalvojaan yhteyttä ottaneen henkilön kanssa. Edelleen kantelussa tuotiin esiin, että edunvalvoja oli *vasta jälkikäteen* hankkinut lääkärinlausunnon siitä, että

⁶⁸ Kangas 2005 s.25.

⁶⁹ HE 146/1998 vp, s. 51.

⁷⁰ EOA 27.1.2012 2709/4/10 s.1.

päämies ei kykene huolehtimaan asioistaan. Lisäksi kantelussa pyydettiin selvittämään, mihin talossa ollut irtaimisto oli joutunut.

Kuten jo aiemmin totesin, holhoustoimilain 43 §:ssä säädetään päämiehen kuulemisesta. Kuuleminen on olennainen osa yhteistoimintavelvollisuuden toteuttamista.

”Yhteistoiminnan tarve on säännöksen perusteluiden mukaan suurin silloin, kun päämiehen oikeutta määrätä varallisuudestaan ei ole lainkaan rajoitettu tai kun rajoitus on määrätty koskemaan ainoastaan tiettyjä oikeustoimia tai määrättyä omaisuutta. Tämä yhteistoimintasäätely koskee hallituksen esityksen mukaan ainoastaan edunvalvojan ja päämiehen keskinäistä suhdetta.

Kuulemisvelvollisuuden laiminlyönti ei vaikuta edunvalvojan tekemän oikeustoimen sitovuuteen eikä siihen muutoinkaan liity suoranaista sanktiota. Edunvalvojan kykenevyys yhteistoimintaan päämiehensä kanssa voidaan kuitenkin ottaa huomioon esimerkiksi silloin, kun harkitaan edunvalvojan määräämistä tehtävänsä tai hänen vauttamistaan siitä.”⁷¹

Edellä mainitussa tapauksessa yleinen edunvalvoja ei ollut edes pyrkinyt kuulemaan päämiestä ennen päämiehen asunnon myymistä, koska hän oli katsonut noin vuotta aiemmin edunvalvontaan määräämisasiassa hankitun lääkärinlausunnon perusteella, että päämiestä ei voida asiassa kuulla.

Eduskunnan oikeusasiamies pitää erittäin alttiina sellaista ajattelua, että jos henkilö ei edunvalvojan määräämistä koskevassa oikeudenkäynnissä noin vuotta aiemmin annetun lääkärinlausunnon mukaan ymmärrä edunvalvojan määräämisen merkitystä, päämies ei ymmärtäisi myöskään mitään muuta asiaa, joka voi tulla edunvalvonnan aikana edunvalvojan hoidettavaksi, eikä päämiestä sen vuoksi tarvitsisi ylipäättään kuulla mistään – edes päämiehen kannalta hyvin tärkeästä asiasta.

Eduskunnan oikeusasiamies kuitenkin korosti vielä, että päämiehen kuulemisesta erillinen kysymys on kuitenkin se, mikä *merkitys* päämiehen mielipiteelle on kulloinkin lopullisessa päätöksenteossa annettava, ja toisaalta sitä, että päämiehen kuulemista ei kuitenkaan pidä väheksyä vain sen vuoksi, että päämiehen mielipiteelle ei laissa olisikaan annettu sitovaa merkitystä.

Eduskunnan oikeusasiamies on 26.8.2011 antamassaan päätöksessään diaarinumero 973/2/10 todennut muun muassa:

⁷¹ HE 146/1998 vp, s. 51.

*”Päämiehen omana kotinaan käyttämän asunnon myyminen on päämiehen kannalta hyvin merkittävä asia niin perustuslaissa turvatus yksityisyyden suojan kuin itsemääräämisoikeudenkin näkökulmasta. Päämiehen itsemääräämisoikeus ja hänen vaikutusmahdollisuutensa turvaaminen saavatkin tällaisessa erityisesti yksityisyyttä voimakkaasti koskevassa päätöksenteossa korostuneen merkityksen”.*⁷²

Holhustoimilain 29 §:n 1 momentin mukaan edunvalvojalla on kelpoisuus edustaa päämiestään tämän omaisuutta ja taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa, jollei tuomioistuin ole tehtävää antaessaan toisin määrännyt tai jollei toisin ole säädetty.

Samassa päätöksessä eduskunnan oikeusasiamies otti kantaa myös yhteistoimintaan yleisen edunvalvojan ja päämiehen välillä asunnossa olleen irtaimen käsittelyn osalta. Hän totesi muun muassa, että päämiehen omana kotina käyttämän asunnon tyhjentäminen on koti-irtaimiston korostuneesti henkilökohtaisesta luonteesta johtuen toimenpide, joka edellyttää edunvalvojalta erittäin tarkkaa harkintaa.

Irtaimen käsittelyyn liittyen holhustoimilaissa säädetään myös, minkälaista omaisuutta päämiehen käyttöön ja vallintaan tulee jättää. Päämiehelle on lain 38 §:n 1 momentin mukaan jätettävä se omaisuus, jota hän tarvitsee henkilökohtaista käyttöönsä varten, ja 39 §:n 1 momentin mukaan edunvalvojan on säilytettävä omaisuus, jota päämies edunvalvonnan kestäessä tai myöhemmin tarvitsee asumista tai elinkeinon harjoittamista varten tai jolla muuten on päämiehelle erityistä arvoa.

Harkinnan sekä yleisen edunvalvojan ja päämiehen yhteistoiminnan merkitys korostuu myös siksi, että mainitunlaisen irtaimen omaisuuden myyminen ei edellytä DVV:n lupaa eikä siihen muutenkaan kohdistu minkäänlaista ennakkovalvontaa. Tältäkin osin eduskunnan oikeusasiamies katsoi, että kynnyksen pyrkimykselle selvittää päämiehen mielipide on perusteltua olla alhainen, vaikka edunvalvojalla oleva lääketieteellinen selvitys puhuisi joiltain osin päämiehen ymmärryskykyä vastaan. Edunvalvojan tulee siten pyrkiä selvittämään päämieheltään, mitä omaisuutta päämies haluaa itse säilytettävän.

Jos päämies ei kykene tahtoaan asiassa ilmaisemaan, edunvalvoja joutuu arvioimaan asian itsenäisesti parhaan harkintansa mukaan. Koska yleinen edunvalvoja ei

⁷² EOA 2709/4/10 s.2. Löysin viittauksen kyseiseen eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuun, mutta en löytänyt itse varsinaista ratkaisua.

kyseisessä tapauksessa ollut edes yrittänyt selvittää päämiehensä mielipidettä irtaimen suhteen, eduskunnan oikeusasiamies katsoi hänen tältäkin osin laiminlyöneen toimia riittävällä tavalla yhteistoiminnassa päämiehensä kanssa.

Ongelmaksi koen päämiehen irtaimen omaisuuden säilyttämisessä sen määrän ja sen, että tavaransäilytysyhtiöiden kuukausimaksut ovat kalliita. Mikäli päämies on vähävarainen ja tämän asunto täytyy tyhjentää esimerkiksi palvelukotiin muuttoa varten, vaihtoehdot irtaimen omaisuuden säilyttämisen suhteen ovat vähäiset. Tällöin ainoa vaihtoehto on ottaa yhteyttä ja pyytää heitä käydä läpi päämiehen tavarat säilyttäen arvokkaan omaisuuden.

Johtopäätöksenä oli, että yleisen edunvalvojan olisi tullut edes pyrkiä olemaan päämiehensä yhteydessä asunnon myymisen johdosta. Koska hän ei ollut niin tehnyt eikä asiassa ilmennyt, etteikö asian tällainen selvittäminen olisi voitu toteuttaa laissa tarkoitettulla tavalla ilman huomattavaa hankaluutta, katsottiin yleisen edunvalvojan laiminlyöneen toimia yhteistoiminnassa päämiehensä kanssa.

Mielestäni päämiestä tulisi kuulla silloin, kun kyse on päämiehen asunnon myynnistä. Mikäli päämies on lääkärinlausunnon mukaan vegetatiivisessa tilassa tai esimerkiksi koomassa, päämiestä ei tarvitse tällöin kuulla. Muussa tapauksessa itse pyrin aina kuulemaan päämiestä, mikäli se häntä hoitavan henkilökunnan arvion mukaan on mahdollista eikä siitä ole haittaa päämiehelle. Pyrin kuulemaan päämiestä henkilökohtaisesti etenkin silloin, kun päämiehen läheiset ja tämän hoitohenkilökunta antavat ristiriitaista tietoa päämiehen ymmärryskyvystä.

4.3 Huolenpitovelvollisuus

Myös päämiehen huolenpitoa koskevassa holhoustoimilain 42 §:ssä korostetaan päämiehen kuulemisen tärkeyttä. Sen mukaan edunvalvojalla on velvollisuus huolehtia siitä, että päämies saa sellaista huolenpitoa, hoitoa ja kuntoutusta, jota päämiehen huollon tarpeen ja olojen kannalta sekä päämiehen *toivomukset huomioon ottaen* on pidettävä asianmukaisena. Edunvalvojan velvollisuus on toisin sanoen toimia yhteistoiminnassa päämiehen kanssa ja tiedustella tämän mielipidettä asiassa. Voidaan todeta, että yhteistoimintavelvollisuus ja huolenpitovelvollisuus kulkevat niin sanotusti käsi kädessä.

4.3.1 Tapauksessa tulkinnanvaraista oli se, oliko yleinen edunvalvoja laiminlyönyt huolenpitovelvollisuutensa

Kantelija pyysi kirjeessään eduskunnan oikeusasiamiestä tutkimaan Vantaan oikeusaputoimiston johtavan yleisen edunvalvojan sekä Helsingin oikeusaputoimiston ja oikeusministeriön menettelyä vuokrasuhteesta aiheutuneita taloudellisia vahinkoja koskevassa asiassa:

”Kantelijana olevan yhtiön omistamassa asunnossa oli ollut vuokralaisena A. Asunnossa oli asunut myös hänen puolisonsa B, jonka edunvalvojana toimi Vantaan oikeusaputoimiston johtava yleinen edunvalvoja. Vuokrasopimus oli ollut A:n nimissä, mutta vuokran oli jo pitempään maksanut B:n nimissä tämän edunvalvoja. Kantelun mukaan myös kaikki muu vuokrasuhteeseen liittynyt yhteydenpito oli hoidettu yksinomaan B:n edunvalvojan kanssa, kun taas A ei ollut osallistunut vuokrasopimukseen liittyneiden asioiden hoitoon millään tavalla. Vuokranantaja ei myöskään ollut koko vuokrasuhteen aikana saanut A:han minkäänlaista yhteyttä.

Kesäkuusta 2009 lukien yleinen edunvalvoja ei ollut enää maksanut vuokraa, ja vuokrasuhde oli sittemmin purettu käräjäoikeuden päätöksellä. Yhtiölle oli kantelun mukaan aiheutunut saamatta jääneinä vuokrina, oikeudenkäynti- ja häätökuluina sekä remonttikuluina yhteensä 16 001,73 euron suuruinen vahinko.”⁷³

Kantelussa arvosteltiin ensinnäkin yleistä edunvalvojaa siitä, että tämä ei ollut vastannut kantelijan *yhteydenottoihin*.⁷⁴ Kantelijan mukaan kaikki vuokrasuhteeseen liittynyt yhteydenpito ja asioiden hoito oli aina tapahtunut B:n edunvalvojan kautta, joten yhtiö oli lähettänyt vuokranmaksun keskeydyttyä edunvalvojalle tiedoksi kaksi muistutuskirjettä 14.7.2009 ja 24.8.2009, joihin edunvalvoja ei kuitenkaan ollut reagoinut millään tavalla. Yhteyttä edunvalvojaan ei saatu myöskään puhelimitse eikä sähköpostitse. Lopulta yleinen edunvalvoja kuitenkin tavoitettiin puhelimitse.

Kantelussa arvosteltiin johtavaa yleistä edunvalvojaa myös siitä, että tämä ei ollut ennalta ilmoittanut vuokranantajalle vuokranmaksun keskeyttämisestä, vaikka vuokran oli vuokrasuhteen alusta lukien maksanut päämiehen nimissä hänen edunvalvojansa siitäkkin huolimatta, että vuokrasopimus oli ollut päämiehen puolison nimissä. Kantelun mukaan vuokranantajalla oli ollut täysi oikeus luottaa siihen, että kun viranomainen oli ottanut vuokrasuhteen velvoitteiden hoitamisen vastuulleen, tämä hoitaa asiat kunniallisesti loppuun saakka.⁷⁵ Lisäksi kantelija katsoi yleisen

⁷³ EOA Dnro 687/2010 s.1.

⁷⁴ Ks. myös Edunvalvonnan käsikirja 2020:7 kohta 2.4 Palvelujen ja henkilökunnan saavutettavuus edunvalvontatoimistoissa s. 20.

⁷⁵ EOA Dnro 687/2010 s.3.

edunvalvojan laiminlyöneen velvollisuutensa myös päämiehensä muuttoilmoituksen osalta.⁷⁶

Hallintolain (434/2003) näkökulmasta eduskunnan oikeusasiamies totesi, että muuttoilmoituksen tekemistä voidaan laajassa mielessä pitää hallintoasian vireillepanona, koska kyseisellä ilmoituksella henkilö tosiasiallisesti saattaa väestörekisteriviranomaisessa vireille väestötietojen muuttamista koskevan asian⁷⁷. Tällöin sovellettavaksi tulevat myös hallintolain säännökset, jonka 15 §:n 1 momentin mukaan täysivaltaiselle määrätty edunvalvoja käyttää päämiehensä ohella itsenäisesti puhevaltaa asioissa, jotka kuuluvat hänen tehtäviinsä.

Jos edunvalvoja ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Esillä olevaan kysymykseen muuttoilmoituksen laiminlyönnistä liittyy monia tulkinnanvaraisuuksia. Ensinnäkin on tulkinnanvaraista, onko muuttoilmoituksen tekemisessä kyse päämiehen *taloutta vai henkilöä* koskevasta asiasta. Jos kyse katsotaan olevan taloutta koskevasta asiasta, vain taloudellisia asioita varten määrätyn edunvalvojan kelpoisuus ei aseta esteitä muuttoilmoituksen tekemiselle.

Tilanne on lähtökohtaisesti kuitenkin toinen, jos katsotaan, että kyseessä onkin henkilöä koskevasta asia. Tällöinkin on edelleen tulkinnanvaraista, voidaanko ilmoituksen tekemisellä joissakin tapauksissa kuitenkin katsoa olevan sellainen kiinteä yhteys taloudellisten asioiden hoitoon, että ilmoituksen voi tehdä myös taloudellisia asioita varten määrätty edunvalvoja. Edelleen on tulkinnanvaraista se, mikä merkitys kaikille edunvalvojille kuuluvalla yleisellä huolenpitovelvollisuudella mahdollisesti on asian arvioinnissa.

Säännöksen perustelujen⁷⁸ mukaan holhoustoimilain 42 § koskee täysi-ikäiselle määrätyn edunvalvojan velvollisuutta huolehtia päämiehensä henkilöstä. Ehdotusta laadittaessa on lähdetty siitä, että edunvalvojan tehtävät tulevat pääsääntöisesti olemaan luonteeltaan taloudellisia.

⁷⁶ Toimiessani Länsi-Uudenmaan yleisenä edunvalvojana muuttoilmoituksen tekeminen on katsottu päämiehen tehtäväksi. Kyse on tällöin päämiehen henkilöä koskevasta asiasta. Vuokrasopimuksen irtisanominen ja allekirjoittaminen ovat kuuluneet yleisen edunvalvojan tehtäviin. Sähkösovimusten irtisanominen ja niiden teko on kuulunut toimistossamme edunvalvontasihteereiden tehtäviin.

⁷⁷ Ks. myös AOA dnro 3438/4/08.

⁷⁸ HE 146/1998 vp s. 50–51.

Kuitenkaan ei ole pidettävä tarkoituksenmukaisena sitä, että päämiehen henkilöä koskevat asiat *rajataan* kokonaisuudessaan pois edunvalvojan tehtävien piiristä. Yleinen edunvalvoja ei voi myöskään tehdä päämiestään koskevia *hoitopäätöksiä*, mutta useimmiten hän joutuu arvioimaan niiden taloudellisia vaikutuksia.⁷⁹

⁷⁹ Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2016 s.39.

5. PÄÄMIEHEN KUULEMINEN

5.1 Kuuleminen holhousviranomaisen toimesta

Edunvalvonta-asian käsittely holhousviranomaisessa riippuu siitä, onko asia tullut vireille henkilön omalla hakemuksella vai toisen henkilön tekemällä ilmoituksella. Holhousviranomainen on kelpoinen ratkaisemaan asian, jossa henkilö hakee edunvalvojan määräämistä itselleen. Holhousviranomaiseen saapuneen ilmoituksen johdosta viranomainen selvittää, onko henkilö edunvalvonnan tarpeessa ja tekee tarvittaessa kärjäoikeudelle hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi. On selvää, että kaikki holhousviranomaiselle saapuneet ilmoitukset eivät johda edunvalvojan määräämiseen.⁸⁰

Silloin, kun henkilö pyytää holhousviranomaista määräämään itselleen edunvalvojan, kuulee viranomainen häntä aina henkilökohtaisesti. Tämä tarkoittaa vapaamuotoista keskustelutilaisuutta edunvalvojan määräämiseen liittyvistä käytännön asioista. Kuuleminen on mahdollista hoitaa holhousviranomaisen yksikössä tai etäyhteyden avulla. Etäyhteys on mahdollista muodostaa vaikkapa asiointi-/yhteispalveluista tai hoitokodin, sosiaalityöntekijän tai muun virkailijan tietokoneelta. Kuulemistilaisuus on mahdollista järjestää etäyhteyden avulla myös Digi- ja väestötietoviraston toisesta yksiköstä. Kuuleminen on mahdollista toteuttaa paikan päällä esimerkiksi sairaalassa tai hoitokodissa, jos tilaisuutta ei voida muutoin järjestää.⁸¹

5.2 Kuulemisen toimittaminen tuomioistuimen määrätessä edunvalvojan

Edellytykset edunvalvojan määräämiselle löytyvät holhoustoimilain 8 §:stä. Sen mukaan:

Tuomioistuin voi määrätä edunvalvojan täysi-ikäiselle, joka sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön huolehtimaan itseään tai varallisuuttaan koskevista asioista, jotka vaativat hoitoa eivätkä tule asianmukaisesti hoidetuiksi muulla tavoin. Holhousviranomaisen tulee tarvittaessa tehdä kärjäoikeudelle hakemus edunvalvojan määräämiseksi.

⁸⁰ Ks. Digitaali- ja väestötietoviraston www-sivut.

⁸¹ Ibid.

Edunvalvoja voidaan määrätä, jos se, jonka etua olisi valvottava, ei tätä vastusta. jos hän vastustaa edunvalvojan määräämistä, edunvalvoja voidaan kuitenkin määrätä, jos vastustamiselle ei hänen tilansa ja edunvalvonnan tarve huomioon ottaen ole riittävää aiheutta.

Edunvalvojan tehtävä voidaan rajoittaa koskemaan määrättyä oikeustointia, asiaa tai omaisuutta.

Tapauksessa KKO 2009:7 Hyvinkään maistraatti vaati, että A:lle määrätään edunvalvoja hoitamaan tämän omaisuutta ja taloudellisia asioita sekä edustamaan A:ta taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa. A vastusti edunvalvojan määräämistä ja vaati, että hakemus tulee hylätä:

”Asia eteni korkeimpaan oikeuteen. Maistraatti oli katsonut sanotun säännöksen edellyttävän, että A:lle tulee määrätä edunvalvoja, koska hänellä oli huomattava omaisuus, jonka hoitoa hän ei itse kyennyt valvomaan. A taas oli katsonut, että edunvalvoja oli tarpeeton. Korkein oikeus viittasi ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen periaatteisiin. Lisäksi korkein oikeus viittasi hallituksen esitykseen (HE 146/1998 vp), jonka mukaan edunvalvonnan järjestämiseen on syytä ryhtyä vain silloin, kun se on asianomaisen etujen kannalta välttämätöntä. Aihetta toisenlaiseen arvioon ei ollut pelkästään sen perusteella, että hän ei enää itse kyennyt kaikilta osin valvomaan omaisuutensa hoitoa. Näin ollen korkein oikeus katsoi, ettei A:n edunvalvonnalle ollut tarvetta.”

A:n huomattava omaisuus oli Hyvinkään maistraatin mielestä olennainen peruste määrätä tälle edunvalvoja. Vaikka A:lla oli hankaluuksia hoitaa omaisuuttaan, se ei ollut riittävä peruste määrätä tälle edunvalvojaa, koska hänen omaisuutensa hoito oli muutoin järjestetty niin, ettei hänen etunsa vaarantunut.

5.3 Päämiehen puhevallan käyttö oikeudenkäynnissä

Holhoustoimilaissa säädetään päämiehen puhevallan käytöstä yleisesti. Puhevallan käytöstä oikeudenkäynneissä säädetään erikseen kussakin prosessilaissa.⁸² On selvää, että päämiehen oikeus tulla kuulluksi oikeudenkäynnissä on erittäin tärkeää tämän itsemääräämisoikeuden toteuttamisen kannalta.

Hallintolain 15 §:n (434/2003), laissa oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 26 §:n (808/2019) ja oikeudenkäymiskaaren 12:1 a §:n (444/1999) mukaan täysivaltaiselle määrätty edunvalvoja käyttää päämiehensä ohella itsenäisesti puhevaltaa asioissa, jotka kuuluvat hänen tehtäviinsä (hallintoasia, riita-asia ja asianomistaja

⁸² Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2016 s.41.

rikosasiassa). Jos edunvalvoja ja hänen päämiehensä ovat puhevaltaa käyttäessään eri mieltä, päämiehen kanta on ratkaiseva, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Jos edunvalvoja katsoo, ettei päämies kykene ymmärtämään asian merkitystä ja tästä syystä toimii etujensa vastaisesti, edunvalvojan on huolehdittava, että asia tulee tuomioistuimen tietoon ja harkittavaksi kumman kanta, päämiehen vai edunvalvojan, on ratkaiseva.

Jos päämiehen toimintakelpoisuutta on rajoitettu, puhevalta määräytyy sen päätöksen mukaisesti. Jos edunvalvoja käyttää puhevaltaa, on päämiestä kuultava ja jos päämies käyttää puhevaltaa, edunvalvojaa, jos kuuleminen on tarpeen päämiehen edun vuoksi tai asian selvittämiseksi.

Edunvalvoja voi ottaa vastaa päämiehelle tulevan haasteen tiedoksiannon, mikäli kyse on edunvalvojan toimivaltaan liittyvästä asiasta. Haaste voidaan toimittaa päämiehellekin asiassa, jossa hänen toimintakelpoisuuttaan ei ole rajoitettu. Tällöin voi kuitenkin olla riski siitä, että asia ei tule lainkaan edunvalvojan tietoon, jos päämies ei asiaan reagoi.

Mikäli edunvalvojalle yritetään toimittaa haastetta, joka ei kuulu edunvalvojan toimivaltaan (esimerkiksi avioerohakemus), edunvalvojan tulee toimia niin, että tiedoksianto toimitetaan päämiehelle itselleen asianmukaisesti. Jos haaste on toimitettu vain edunvalvojalle, tämän on kuultava asiassa päämiestä ennen päätöksen tekoa asiassa edellyttäen, että päämies kykenee ymmärtämään asian merkityksen.⁸³

Päämiehen henkilökohtaisesta kuulemisesta oikeudenkäynnissä on Holhoustoimilain 74 §:stä säädetty kolme poikkeusta. Päämiehen henkilökohtainen kuuleminen ei ole tarpeen seuraavissa tapauksissa:

- a) *Hakemus hylätään heti perusteettomana.*
- b) *Kuuleminen on päämiehen tilan vuoksi mahdotonta.*

⁸³ Ibid.

Päämiehen kuuleminen on mahdotonta esimerkiksi silloin, kun hän on tajuton tai sillä tavalla sairas, ettei hän pysty lainkaan ymmärtämään, mistä asiassa on kysymys.

c) Kuuleminen aiheuttaa päämiehelle kohtuutonta haittaa.

Tällä perusteella kuuleminen voidaan jättää toimittamatta, jos päämies on mielen-terveydellisistä syistä hoidettavana ja on selvitetty, että hänen mielenterveytensä tai hänen hoitonsa kannalta kuuleminen olisi vahingollista.⁸⁴

Päämiehen henkilökohtaisen kuulemisen tulee yleensä tapahtua istunnossa. Holhoustoimilain 76.2 §:ssä on kuitenkin säädetty poikkeus kuulemispaikasta. Kuuleminen voi tapahtua oikeudenkäynnin istunnon ulkopuolella kahdessa tapauksessa: a) silloin, kun päämies ei voi saapua istuntoon ilman huomattavaa vaikeutta ja b) silloin, kun istunnon ulkopuolella tapahtuvaan kuulemiseen on muu erityinen syy.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2009:68 kärjäoikeus oli maistraatin hakemuksesta määrännyt A:lle edunvalvojan hänen maistraatille antamansa suostumuksen mukaisesti. Hovioikeus oli A:n vanhempien valituksen johdosta muuttanut kärjäoikeuden ratkaisua edunvalvojan henkilön osalta varaamatta A:lle tilaisuutta tulla kuulluksi muutoksenhakemuksen johdosta, jolloin asia palautettiin hovioikeuteen A:n kuulemiseksi.⁸⁵

Holhoustoimilain 73 §:n 2 momentin mukaan asiassa, joka koskee edunvalvojan määräämistä täysi-ikäiselle, on sille, jonka etua on valvottava, varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Säännöksen esitöiden mukaan kuulemisen päämerkitys on siinä, että sen avulla pystytään selvittämään sen henkilön mielipide, jolle on esitetty määrättäväksi edunvalvoja. Jos asianomainen vastustaa edunvalvojan määräämistä, voidaan samalla saada selkoa niistä perusteista, joista vastustus johtuu.⁸⁶

⁸⁴ *Kiuru* 2002 s. 3.

⁸⁵ Ks. myös KKO: 2012:109. Tapauksessa käsiteltiin 21-vuotiaan naisen edunvalvojan määräämistä. Asianosaiselle tai hänen vanhemmilleen ei ollut varattu tilaisuutta tulla kuulluksi. Kärjäoikeus ei myöskään ollut hankkinut omasta aloitteestaan tarpeellista selvitystä asiassa. Asia palautettiin kärjäoikeuteen lopulta uudelleen käsiteltäväksi lain säännösten mukaan.

⁸⁶ HE 146/1998 vp s. 64–65.

On huomionarvoista, että A on päässyt ensimmäisen kerran vasta korkeimmassa oikeudessa⁸⁷ käyttämään puhevaltaa itseään koskevan hakemuksen johdosta. Lisäksi ilmeni, ettei hänen mielestään edunvalvojan määräämiselle olisi ollut lainkaan tarvetta. Edunvalvojan määräämistä koskevan asian oltua siten riitainen asian ratkaiseminen kirjallisessa menettelyssä olisi edellyttänyt asiaan osallisten kuulemista myös siitä, voitiinko asia ratkaista yksin kirjallisen valmistelun perusteella.⁸⁸

Olen ehdottomasti sitä mieltä, että päämiestä olisi tullut kuulla henkilökohtaisesti myös käräjäoikeudessa, eikä pelkästään nojautua tämän maistraatille antamaan suositukseen. Tämä johtuu siitä, että esimerkiksi mielenterveysongelmista kärsivän päämiehen mielipide voi vaihtua usein.⁸⁹

Toimintakelpoisuuden rajoittamista koskevissa asioissa myös holhousviranomaisen kuulemista koskevat säännöt ovat ankarammat kuin edunvalvojan määräämistä koskevissa jutuissa. Nykyään DVV:lle on aina varattava tilaisuus tulla kuulluksi, ellei sen lausunto sisälly hakemusasiakirjoihin. Holhoustoimilain 75 §:n mukaan:

Holhousviranomaiselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi edunvalvojan määräämistä tai toimintakelpoisuuden rajoittamista koskevassa asiassa, jos holhousviranomaisen mielipide ei käy ilmi hakemuksen asiakirjoista.

Holhousviranomaisen kuuleminen voidaan kuitenkin jättää toimittamatta edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa, jos kuuleminen ei ole tarpeen asian selvittämiseksi.

On huomionarvoista, että Holhoustoimilain 75.2 §:n poikkeussäätely ei koske toimintakelpoisuuden rajoittamista koskevia asioita.

5.4 Päämiehen läheisten kuuleminen edunvalvojaa määrättäessä

Sen henkilön läheisiltä, jolle edunvalvontaa ollaan määräämässä, ei ole tässä menettelyssä varsinaista asianosaisen asemaa.⁹⁰ Tästä huolimatta puhevallan käyttöön

⁸⁷ A:ta on kuultu maistraatissa, mutta oikeusasteista vasta korkeimmassa oikeudessa.

⁸⁸ HE 32/2001 vp s. 55.

⁸⁹ Vrt. *Kyllösen* 2011 mielestä päämiehen kuulemiselle tuomioistuimessa ei ole enää tarvetta, mikäli maistraatti on jo etukäteen luotettavasti selvittänyt asianosaisen mielipiteen, eikä selvityksestä ole kulunut pitkää aikaa s.21. Ks. myös *Rantanen* 2014 Kuulemisperiaatteen toteutuminen edunvalvojan määräämisen yhteydessä s.71.

⁹⁰ Ks. *Tornberg ja Kuuliala* 2015 s. 105.

oikeutetuista tahoista edunvalvontaa määrättäessä, muutettaessa ja lakkautettaessa säädetään nimenomaisesti.

Sääntelyn tarkoituksena on pyritty varmistamaan edunvalvontaa koskevan asian saaminen vireille antamalla hakijalegitimaatio sellaisille henkilöille, joiden voidaan ajatella tuntevan henkilön tilanteen ja mahdollisen edunvalvonnan tarpeen.⁹¹

Holhoustoimilain 72 §:n 1 momentin ja 81 §:n 1 momentin nojalla puhevalta asian vireillepanoon on edunvalvontaan ehdotetun henkilön vanhemmalla, aviopuolisolla, lapsella tai muulla läheisellä.

Säännöksen perusteluiden mukaan kysymys siitä, ketä voidaan pitää laissa tarkoitettuna ”muuna läheisenä” on ratkaistava kussakin tapauksessa erikseen. ”Muuna läheisenä” henkilönä voidaan pitää esimerkiksi päämiehen avopuolisoa. On huomionarvoista, että pelkkä sukulaisuussuhde ei riitä puhevallan perusteeksi muissa kuin laissa nimenomaisesti mainituissa tapauksissa.⁹²

5.5 Päämiehen läheisten kuuleminen tuomioistuimessa

Täysi-ikäisen henkilön edunvalvonta-asiaa tuomioistuimessa käsiteltäessä edellä kuvattu puhevallan kautta määrittävä läheispiiri supistuu olennaisesti kuulemisen näkökulmasta eli kyse on siitä, *keille* tulee varata *tilaisuus tulla kuulluksi* asiaa käsiteltäessä.

Holhoustoimilain 73 § 2 momentin mukaan:

”Asiassa, joka koskee edunvalvojan määräämistä täysi-ikäiselle, on sille, jonka etua on valvottava, sekä, jollei se olosuhteet huomioon ottaen ole ilmeisen tarpeetonta, hänen aviopuolisolleen varattava tilaisuus tulla kuulluksi.”

Kyseisen lainkohdan mukaan kuulemistilaisuus tulee varata ainoastaan aviopuolisolle. Aviopuolisonkaan kuuleminen ei kuitenkaan ole ehdotonta, mikäli sen katsotaan olevan ilmeisen tarpeetonta. Puhevaltaa koskeva sääntely ei siten takaa läheisille oikeutta tulla kuulluiksi edunvalvontaprosessissa.

⁹¹ Tornberg ja Kuuliala 2015 s. 169.

⁹² HE 146/1998 vp. s.64.

Vanhempien tai muiden läheisten kuin aviopuolison kuuleminen voi tuomioistuimen harkinnan mukaan kuitenkin tulla tarpeelliseksi, jotta asia voidaan selvittää perusteellisesti.⁹³ Holhoustoimilain 78 § mukaan:

”Asiassa, joka koskee edunvalvojan määräämistä tai toimintakelpoisuuden rajoittamista, tuomioistuimen on omasta aloitteestaan määrättävä hankittavaksi kaikki se selvitys, joka on tarpeen asian ratkaisemiseksi.”

Saman lain 3 momentin mukaan:

”Jos se, jonka etua on valvottava, on antanut edunvalvontavaltuutuksen ja edunvalvojan määrääminen saattaa aiheuttaa, että edunvalvontavaltuus lakkaa kokonaan tai osaksi olemasta voimassa, valtuutetulle on varattava tilaisuus tulla asiassa kuuluksi.”

Edellä mainittu holhoustoimilain 78 §:n 3 momentti koskee siis vain edunvalvontavaltuutettua eikä yleistä edunvalvojaa.

5.6 Päämiehen läheisten kuuleminen holhousviranomaisessa

Edunvalvontailmoitusta koskevassa sääntelyssä ei ole rajattu ilmoituksen tekemiseen oikeutettujen tahojen piiriä, vaan tällaisen ilmoituksen voi tehdä kuka tahansa. Omaisilla ja läheisillä ei siten ole erityistä toimimismonopolia tai velvollisuutta tässä suhteessa.

Ilmoituksen tekijälle ei ole asetettu laissa erityistä ilmoituksen perustelemisvelvollisuutta. Tästä seuraa, että DVV toimii eräänlaisena ensi vaiheen suodattimena, koska sen harkintaan jää, onko sen aiheellista tehdä asiaa selvitettyään hakemus kärjäoikeudelle.⁹⁴ Tällöin katsotaan, että hakijana on DVV, eikä ilmoituksen alun perin tehneellä henkilöllä ole asiassa enemmälti puhevaltaa.

Holhousviranomaisten käytäntönä on ollut kuulla täysi-ikäisen päämiesehdokkaan aikuisia lapsia edunvalvonnan tarvetta selvitettyä ja ainakin sen selvittämiseksi, olisiko joku heistä halukas ryhtymään edunvalvojaksi. Näin siis silloin, kun asia

⁹³ Ks. *Tornberg ja Kuuliala* 2015 s. 262–265.

⁹⁴ Ks. OA dnro 3746/4/15 ja 683/4/16.

tulee vireille holhoustoimilain 91 §:n mukaisella ilmoituksella edunvalvonnan tarpeessa ilmeisesti olevasta henkilöstä:

”Joka on saanut tiedon edunvalvonnan tarpeessa ilmeisesti olevasta henkilöstä, voi vaitiolovelvollisuuden estämättä ilmoittaa asiasta holhousviranomaiselle. Ilmoitus on tehtävä sille holhousviranomaiselle, jonka toimialueella henkilöllä, jota ilmoitus koskee, on kotikunta tai, jos hänellä ei ole kotikuntaa Suomessa, sille holhousviranomaiselle, jonka toimialueella hän pääasiallisesti oleskelee. Ilmoituksen saatuaan holhousviranomaisen tulee ryhtyä toimenpiteisiin edunvalvonnan tarpeen selvittämiseksi ja tehdä tarvittaessa käräjäoikeudelle hakemus edunvalvojan määräämiseksi.”

Tällaisissa tilanteissa holhoustoimilaki ei kuitenkaan nimenomaisesti velvoita holhousviranomaista kuulemaan sen henkilön läheisiä, jonka edunvalvonnasta on kysymys.

Myöskään asian käsittelyä yleislakina sääntelevän hallintolain asianosaisen kuulemisvelvoitetta koskevasta 34 §:stä ei ole suoraan johdettavissa holhousviranomaisen velvoitetta puheena olevaan kuulemiseen, koska asianosaisella tarkoitetaan hallintolain 11 §:n mukaan sitä tahoja, jonka *etua, oikeutta tai velvollisuutta* asia koskee.

Edunvalvontailmoitusta voidaan pitää karkeasti ilmaistuna *ilmiantotyyppisenä* asian vireillepanona, jolloin se poikkeaa hallintolain mukaisesta hakemuksesta⁹⁵. Myöskään Euroopan neuvoston suosituksessa nro R (99) 4 avun tarpeessa olevien täysiikäisten oikeussuojan järjestämisestä, jonka 10 artiklassa käsitellään päämiehehdokkaan läheisten kuulemisesta, ei ole otettu asiaan selkeästi kantaa, vaan se on jätetty kansallisesti säänneltäväksi. Kyse on tällöin hallintolain 31 §:n mukaisesta asian selvittämisestä eikä saman lain 34 §:n mukaisesta asianosaisten kuulemisesta. Hallintolain 31 §:n mukaan:

Viranomaisen on huolehdittava asian riittävästä ja asianmukaisesta selvittämisestä hankkimalla asian ratkaisemiseksi tarpeelliset tiedot sekä selvitykset.

Asianosaisen on esitettävä selvitystä vaatimuksensa perusteista. Asianosaisen on muutoinkin myötävaikutettava vireille panemansa asian selvittämiseen.

⁹⁵ Sarja 2017 s.12.

5.7 Päämiehen läheisten informoiminen edunvalvonta-asian vireilletulosta ja siihen liittyvästä päätöksenteosta

Holhoustoimilaissa ei erikseen säädetä siitä, että päämiehehdokkaan omaisia tulisi informoida edunvalvonta-asian vireilletulosta tai asiassa tehdystä päätöksestä. Omaisten ottaminen mukaan edunvalvonta-asian käsittelyyn edunvalvontailmoituksen perusteella vireilletulleessa edunvalvonta-asiassa ilmenee oikeuskirjallisuudessa selostetusta oikeusasiamiehen ratkaisusta, jossa hän katsoi, että *perhe-elämän kunnioittaminen* saattaa edellyttää viranomaisilta, että toimintakyvyttömän henkilön omaisille ilmoitetaan häntä koskevista merkittävistä toimenpiteistä.⁹⁶

Perhe-elämän kunnioittamisesta lausuu myös Euroopan perusoikeuskirjan 7 artikla. Sen mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Tämän lisäksi viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi silloin kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

Lisäksi päämiehehdokkaalla on oikeus yksityisyyden suojaan. Holhoustoimilain 92 §:n mukaan edunvalvoja, holhustoimen edunvalvontapalvelun tuottajan palveluksessa oleva henkilö, luottamushenkilö ja holhustoimen tehtävässä käytetty asian-tuntija eivät ilman asianomaisen suostumusta saa ilmaista holhustoimeen liittyvän tehtävän perusteella tietoon saamaansa asiaa, joka yksityisen taloudellisen edun tai yksityisyyden suojaamiseksi on pidettävä salassa. Tämä lainkohta on hyvä muistaa senkin vuoksi, etteivät kaikki päämiehet suinkaan halua, että heidän asioitaan käsitellään avoimesti läheisten kuullen.

Pääsääntöisesti edunvalvojalla ei ole oikeutta antaa tietoja päämiehensä asioista. On huomionarvoista, että tietojen antamista ei kuitenkaan aina pidetä salassapitovelvollisuuden rikkomisena. Edunvalvoja joutuu harkitsemaan kussakin tilanteessa erikseen, onko tietojen luovuttamisesta haittaa päämiehelle. Päämies voi myös antaa suostumuksensa tietojen luovuttamiseen edellyttäen, että hän ymmärtää asian

⁹⁶ OA dnro 1429/2/00.

merkityksen.⁹⁷ Suostumus on hyvä ottaa kirjallisena, ja etenkin silloin, jos päämiehen terveydentila saattaa vaihdella. Näin on hyvä toimia edunvalvojan oikeusturvan kannalta.

5.8 Läheisten kuulemisesta toimintakelpoisuuden rajoittamisasioissa

Läheisten kuulemisesta *toimintakelpoisuuden rajoittamisasioissa* ei ole erityissääntelyä. Jos päämiehelle ei ole aikaisemmin määrätty edunvalvojaa, on toimintakelpoisuuden rajoittamisen yhteydessä samalla hänelle määrättävä myös edunvalvoja. Tästä syystä läheisten kuulemisessa tulisi näissä tapauksissa noudattaa samoja sääntöjä kuin edunvalvojan määräämisasioissakin. Tämä tarkoittaa, että päämiehen puolisolle tulee varata tilaisuus tulla kuulluksi, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta.

5.9 Kuulemisen laiminlyönti ja sen seuraukset

”Kuulemisvelvollisuuden laiminlyönti ei vaikuta edunvalvojan tekemän oikeustoimen sitovuuteen eikä siihen muutoinkaan liity suoranaista sanktiota. Edunvalvojan kykenevyys yhteistoimintaan päämiehensä kanssa voidaan kuitenkin ottaa huomioon esimerkiksi silloin, kun harkitaan edunvalvojan määräämistä tehtävänsä tai hänen vapauttamistaan siitä.”⁹⁸

Tätä hallituksen esitystä voidaan soveltaa mielestäni ennemminkin edunvalvontavaltuutettuun kuin yleiseen edunvalvojaan.

Vaikka kuulemisvelvollisuuden laiminlyöminen ei sinänsä aiheuta yleiselle edunvalvojalle sanktiota, voi sillä olla toisenlaisia seurauksia. Mikäli edunvalvoja määrääikäisen virkasuhteen aikana laiminlyö päämiestensä kuulemisen toistuvasti saattaa olla, ettei edunvalvojan virkasuhdetta enää sen päättymisen jälkeen jatketa. Edunvalvojan vapauttamisesta säädetään holhoustoimilain (442/1999) 16 §:ssä. Sen mukaan:

”Tuomioistuimen on vapautettava edunvalvoja tehtävästään, jos hän osoittautuu siihen kykenemättömäksi tai sopimattomaksi tai jos vapauttamiseen on muu erityinen syy.

Tuomioistuimen on vapautettava edunvalvoja tehtävästään myös, jos hän sitä pyytää. Alaikäisen lapsensa huoltajana oleva vanhempi voidaan omasta

⁹⁷ Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2020 s. 26.

⁹⁸ HE 146/1998 vp, s. 51.

pyynnöstään vapauttaa lapsensa edunvalvojan tehtävästä ainoastaan, jos siihen on erityinen syy.

Tuomioistuimen ohella myös holhousviranomainen voi vapauttaa tehtävästään muun edunvalvojan kuin alaikäisen lapsensa huoltajana olevan vanhemman, jos hän sitä pyytää. Samalla holhousviranomainen voi omasta aloitteestaan tarvittaessa määrätä edunvalvojan jatkamaan tehtävässään, kunnes uusi edunvalvoja on määrätty.”

5.10 Yleisen edunvalvojan vahingonkorvausvelvollisuus

Holhustoimilain 45 §:ssä säädetään edunvalvojan vahingonkorvausvelvollisuudesta. Sen mukaan:

”Edunvalvoja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on tehtävänsä hoitaessaan tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheuttanut päämiehelleen.

Vahingonkorvauksen sovittelusta ja korvausvastuun jakautumisesta kahden tai useamman korvausvelvollisen kesken on voimassa, mitä vahingonkorvauslain 2 ja 6 luvussa säädetään. Jos holhustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä annetussa laissa (443/1999)⁹⁹ tarkoitettu yleinen edunvalvoja on aiheuttanut vahingon, korvausvastuuseen sovelletaan lisäksi vahingonkorvauslain 3 ja 4 luvun säännöksiä. Vahingonkorvauslain 3 ja 4 luvun säännökset käsittelevät työnantajan ja julkisyhteisön korvausvastuuta, sekä työntekijän ja virkamiehen korvausvastuuta.

Päämies ei ole vahingonkorvauslain 3 luvun 1 §:n 3 momentin nojalla velvollinen korvaamaan vahinkoa, jonka edunvalvoja on aiheuttanut toimiessaan hänen lukuunsa.”

Lakiosan (Perintökaaren 7:n luvun 5 §:n 3 momentti) vaatiminen on erittäin tärkeää, jos testamentti loukkaa tai saattaa loukata päämiehen lakiosaa. Lakiosaoikeus on rintaperillisellä eli lapsilla, lapsenlapsilla mukaan lukien ottolapset. Lakiosavaatimus on esitettävä testamentinsaajille kuuden kuukauden kuluessa testamentin tiedoksisaannista.

Vaatimus tulee esittää haastemiehen välityksin tai muutoin todisteellisesti. Missään tapauksessa edunvalvojan ei tule antaa ilmoitusta, että päämies luopuisi lakiosastaan. Luopumisilmoitus on siten pääsääntöisesti lahjoituksena päämiestä sitomaton¹⁰⁰. Poikkeuksena tästä näen varallisuuden, josta koituu päämiehelle enemmän

⁹⁹ Laki holhustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä 443/1999 on kumottu lailla 575/2008. Ks. laki valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä 477/2016.

¹⁰⁰ Holhustoimilain 32 §:n mukaan edunvalvoja ei saa lahjoittaa päämiehensä omaisuutta. Edunvalvojalla on niin sanottu ”lahjoituskielto”.

kuluja kuin taloudellista hyötyä. Kuuden kuukauden määräajan laiminlyönti ei ole enää jälkikäteen korjattavissa, ellei vastapuoli tähän jostakin syystä suostu.

Tapauksessa KKO:1948-II-124 alaikäiselle määrätty *uskottu mies* oli laiminlyönyt moittia alaikäisen vahingoksi tehtyä testamenttia¹⁰¹. Edunvalvojan on siis tarvittaessa nostettava moitekanne, jos testamenttia rasittaa moiteperuste. Muutoin edunvalvoja voi joutua vahingonkorvausvelvolliseksi.

Vahingonkorvausvaatimuksista suurin osa koskee juuri sitä, että etuus on haettu myöhässä tai jäänyt kokonaan hakematta, ja tästä on tullut päämiehelle taloudellista vahinkoa.¹⁰²

Valtion virkamiehen tai viranomaisen virheestä tai laiminlyönnistä aiheutunut vahinko korvataan valtion varoista vahingonkorvauslain (412/1974) tai jonkin erityislain nojalla. Valtionkonttorin www-sivujen mukaan:

”Vahingonkorvauksen saaminen edellyttää, että asiassa todetaan olevan korvausvelvollisuus. Korvausvelvollisuus voi perustua joko tuottamukseen tai ankaraan vastuuseen. Tuottamuksella tarkoitetaan sitä, että viranomainen on moitittavalla tavalla tehnyt asiassa virheen tai laiminlyönnin, joka on aiheuttanut vahinkoa. Ankaralla vastuulla tarkoitetaan tuottamuksesta riippumatonta vahingonkorvausvelvollisuutta, jolloin riittävää on, että viranomainen on menetellyt tavalla, josta on aiheutunut vahinkoa. Ankaran vastuun syntyminen edellyttää, että siitä on jonkun toiminnan osalta säädetty erikseen tai se on oikeuskäytännössä hyväksytty. Esimerkiksi rekisterinpitäjän vastuu henkilötiedoista ja ympäristövahingot ovat ankaraan vastuuseen perustuvia vahinkotyyppejä.”

¹⁰¹ Ks. myös KKO 1948 II 124. Annettu 4.3.1948, www-sivut.

¹⁰² Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2020 s.51. Ks. myös tutkielman s. 57, jossa käsitellään velkojen vanhenemiseen liittyvä mahdollinen vahingonkorvausvelvollisuus.

6. YLEISEN EDUNVALVOJAN TEHTÄVÄT

6.1 Edunvalvonnan kuusiportainen järjestelmä

Holhustoimilaki mahdollistaa lievimmän riittävän keinon valinnan kuudesta eri vaihtoehdosta.¹⁰³ Saarenpään (2012) mukaan vaihtoehdot ovat *erityinen tukeva edunvalvoja, yleinen tukeva edunvalvoja, erityinen yhteistoimiva edunvalvoja, yleinen yhteistoimiva edunvalvoja, erityinen sivuuttava edunvalvoja ja yleinen sivuuttava edunvalvoja*. Jaotus perustuu siihen, minkälainen vaikutus toimenpiteellä on päämiehen oikeustoimikelpoisuuteen ja itsemääräämisoikeuteen.¹⁰⁴

Edunvalvoja voidaan määrätä hoitamaan vain tiettyä, esimerkiksi perintönä saatua omaisuutta, tai tiettyä pankkitiliä. Kyseessä on tällöin *erityinen tukeva edunvalvoja*. Edunvalvojan kelpoisuus ei tällöin ole yleinen, vaan tämä hoitaa vain tiettyä yksilöityä omaisuutta.

Silloin kun päämies tarvitsee apua taloudellisten asioidensa hoidossa yleensä, voidaan päämiehelle määrätä *yleinen tukeva edunvalvoja*. Yleinen tukeva edunvalvoja voi olla yksityinen tai yleinen edunvalvoja. Päämiehellä säilyy tällöin rinnakkaainen kelpoisuus hoitaa omia taloudellisia asioitaan edunvalvojan kanssa.¹⁰⁵

Jos edunvalvojan kelpoisuus koskee ainoastaan määrättyä omaisuutta tai oikeustoimia, edunvalvojaa voidaan kutsua *erityiseksi yhteistoimivaksi edunvalvojaksi*. Tällöin päteviä oikeustoimia syntyy vain yhdessä ja omaisuutta voidaan vallita ainoastaan yhdessä.¹⁰⁶ Yleisen yhteistoimivan edunvalvojan toimi on muuten sama kuin erityisellä yhteistoimivalla edunvalvojalla, mutta edunvalvojalle kuuluu kaikki päämiehen talouteen liittyvät asiat.

Asioissa, joissa päämiehen toimintakelpoisuus on rajoitettu, toimivalta kuuluu yksinomaan edunvalvojalle ja ainoastaan hänellä on oikeus vallita päämiehen

¹⁰³ Tornbergin mielestä järjestelmä on Saarenpään kuusiportaisen sijaan seitsenportainen, sillä tämä erottaa henkilön omaan hakemukseen perustuvan edunvalvonnan tuomioistuimen määräämästä edunvalvonnasta. Vrt. *Tornberg* 2012, Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu. s. 249.

¹⁰⁴ Saarenpää 2012 s. 260.

¹⁰⁵ Fine: Täysi-ikäisten edunvalvonta, www-sivut.

¹⁰⁶ Välimäki 2008 s. 43.

omaisuutta ja tehdä päämiestä sitovia oikeustoimia. Tällöin tehtävää hoitaa *erityinen sivuuttava edunvalvoja*.¹⁰⁷

Mikäli edellä mainitut edunvalvonnan keinot eivät riitä, päämies julistetaan vajaa-valtaiseksi, jolloin edunvalvoja pääsääntöisesti käyttää puhevaltaa päämiehensä puolesta. Tällöin päämiehen asioita hoitaa *yleinen sivuuttava edunvalvoja*.

6.2 Yleistä edunvalvontatyötä ohjaavat arvot ja tavoitteet

Oikeusministeriö julkaisee lähes vuosittain ”Edunvalvonnan käsikirjan”, joka tarjoaa päivitettyjä yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmän suosituksia siitä, kuinka yleisten edunvalvojien tulisi virassaan toimia¹⁰⁸. Samoja ohjeita tarjoaa muun muassa Länsi-Uudenmaan edunvalvontapiirin perehdytysopas. Ydintavoitteeksi asetetaan laadukkaiden edunvalvontapalveluiden tarjoaminen.

Valtionhallinnon arvot katsotaan rakentuvan demokraattisen oikeusvaltion ja pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan arvopohjalle kansainvälistyvässä ympäristössä. Valtionhallinnon yhteisen arvoperustan muodostavia arvoja ovat toiminnan tulokellisuus, avoimuus, laatu ja vahva asiantuntemus, luottamus, palveluperiaate, puolueettomuus ja riippumattomuus, tasa-arvo ja vastuullisuus.¹⁰⁹

Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiirissä ammattitaidolla eli vahvalla asiantuntemuksella ja palveluperiaatteen noudattamisella katsotaan olevan tärkeä rooli jokapäiväisessä työssä. Tavoitteena on myös hyvän palvelukokemuksen tarjoaminen. Positiivisella palvelukokemuksella tarkoitetaan, että asiakas *saa* asiantuntevaa ja oikeudenmukaista palvelua. Tämän lisäksi asiakkaan tulee myös *kokea* saavansa asiantuntevaa ja oikeudenmukaista palvelua.

Palvelukokemus syntyy asiakkaan ja edunvalvontapiirin työntekijän välisestä vuorovaikutuksesta. Laajemmasta näkökulmasta tarkasteltuna palvelukokemus muodostuu asiakkaan ja viraston, sekä sen tarjoamien palvelujen kohtaamisesta. Asiakkaalle osoitetaan, että hänet otetaan vakavasti ja hänet kohdataan inhimillisesti ja

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ *Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2020* s. 17.

¹⁰⁹ *Kurki 2019* s. 4 ja 5.

arvokkaasti asiassa kuin asiassa. Ratkaisukäytännön tulee olla puolueetonta, riippumatonta ja yhdenmukaista.

Vaikkei perehdytysoppaassa suoraan mainitakaan päämiehen itsemääräämisoikeutta tai kuulemisperiaatetta, sisältyvät ne aiemmin luetelluista arvoista ja tavoitteista etenkin positiiviseen palvelukokemukseen.

Holhustoimilain 29 §:n 1 momentin mukaan edunvalvojalla on kelpoisuus edustaa päämiestään tämän omaisuutta ja taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa, jollei tuomioistuin ole tehtävää antaessaan toisin määrännyt tai jollei toisin ole säädetty.

Vaikka edunvalvontajärjestelmä on korostetusti taloudellisten asioiden, esimerkiksi päämiehen laskujen hoitoa, täysi-ikäisen henkilön edunvalvojalla on oikeus edustaa päämiestään myös sellaisessa tämän henkilöä koskevassa asiassa, jonka merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään (HolhTL 29.2 §). Tämä oikeuttaa edunvalvojan päättämään tarvittaessa esimerkiksi päämiehen laitoshoidosta.¹¹⁰

On huomionarvoista, että holhustoimilain 14 §:n mukaan edunvalvojan määrääminen ei estä päämiestä itse vallitsemasta omaisuuttaan tai tekemästä oikeustoimia, jollei laissa toisin säädetä.

Holhustoimilain 43 § velvoittaa edunvalvojaa kuulemaan päämiestään ja tämän mielipidettä tehtävänsä kuuluvassa asiassa. Edunvalvojan on pyynnöstä selvitettävä päämiehelle tämän taloudellista asemaa ja toimenpiteitä, joihin edunvalvoja on ryhtynyt omaisuutta hoitaessaan (HolhTL 39 §). Tällainen pyyntö voi olla esimerkiksi kopio tiliotteesta, jonka päämies haluaa itselleen tarkastellakseen tilitapahtumia.

Henkilön tapaamisessa ja kommunikoinnissa on otettava huomioon erilaisiin sairauksiin liittyvät erityispiirteet. Lääkärintodistuksen mukaan vaikeasti muistisairas henkilö voi joidenkin hänelle tuttujen ja vielä muistissa olevien asioiden suhteen ilmaista tahtoaan. Asioiden selvittäminen ja keskustelu kehitysvammaisen tai muistisairaana päämiehen kanssa vaatii omanlaisen lähestymistavan ja erityisesti aikaa.

¹¹⁰ Kangas 2019 s. 224.

Edunvalvoja joutuu harkitsemaan miten ja missä päämiehen mielipidettä tulisi parhaiten selvittää. Tähän vaikuttavat päämiehen sairauden laatu, hänen oma käsityksensä asiasta ja muut olosuhteet, kuten oikeustoimen tai ratkaisun laatu.

Tieto henkilön kuulumisesta edunvalvontaan on julkista tietoa. Holhoustoimilain 67 §:n 1 momentin perusteella jokaisella on oikeus saada holhousasioiden rekisteristä tieto siitä, onko tietty henkilö edunvalvonnassa, kuka on henkilön edunvalvoja ja mikä on edunvalvojan tehtävä. Sama koskee tietoa siitä, onko ja millä tavoin henkilön toimintakelpoisuutta rajoitettu.

Tätä oikeutta voidaan perustella esimerkiksi nyky-yhteiskuntaan keskeisesti kuuluvan vaihdannan toimivuudella: oikeustoimen osapuolella tulee olla oikeus saada tieto siitä, onko henkilölle määrätty edunvalvoja tai onko henkilön toimintakelpoisuutta kenties rajoitettu ja kuka tätä henkilöä tällöin edustaa.

6.3 Yhteydenpito päämieheen

Päämiehen ja edunvalvojan yhteydenpito voi tapahtua henkilökohtaisen tapaamisen sijaan puhelimitse, etäyhteydellä tai kirjallisesti. On erityisen tärkeää, että edunvalvoja dokumentoi päämiehen kuulemiseen ja mielipiteiden selvittämiseen liittyvät toimet.¹¹¹

Edunvalvojan on tavattava henkilökohtaisesti kaikki uudet päämiehet¹¹², vaikka asiakirjojen eli lääkärintodistuksen perusteella päämiehen terveydentilan voisi arvioida sellaiseksi, ettei hän pysty ymmärtämään asioiden merkityksiä.¹¹³ Myös etäyhteyden käyttö voi olla mahdollista, mikäli päämies suostuu tähän. Tehtävän hoidon

¹¹¹ *Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2016 s.16.*

¹¹² Ongelmia aiheuttaa se, että päämiehet voivat pysyä yleisessä edunvalvonnassa monia vuosikymmeniä, mutta edunvalvojat saattavat muuttua tiuhaan edunvalvontatoimistossa. Tämä aiheuttaa monissa päämiehissä turhautumista, koska luottamus uuteen edunvalvojaan täytyy rakentaa uudelleen.

Koronan takia päämiesten henkilökohtaista tapaamista on pyritty välttämään. Tämä on aiheuttanut tyytymättömyyttä päämiehissä ja etenkin heidän omaisissaan.

¹¹³ Työssäni yleisenä edunvalvojana olen huomannut, että päämiehet jotka sairastavat vakavaa muistisairautta kuten Alzheimeria, etäyhteydellä tapahtuva kuuleminen voi olla heille todella pelottava ja ahdistava kokemus. Tämä johtuu siitä, että Alzheimeriin liittyy usein paranoiaa ja aistiharhoja. Vaihtoehtona on tällöin päämiehen tapaaminen henkilökohtaisesti tai puhelimitse hoitajan avustuksella.

kannalta on tärkeää, että edunvalvoja tekee itse tapaamisen ja keskustelun perusteella omat johtopäätöksensä siitä, mitä asioita päämies kykenee ymmärtämään.¹¹⁴

Edunvalvoja tutustuu päämieheensä henkilökohtaisella tapaamisella ja kartoittaa samalla tämän senhetkisen tilan. Tämän tapaamisen perusteella edunvalvoja voi arvioida ja sopia päämiehen kanssa siitä, miten asioita jatkossa tullaan hoitamaan. Samalla kertaa voidaan selvittää päämiehen tahto siitä, voiko ja miten edunvalvoja olla yhteydessä päämiehen omaisiin ja läheisiin.¹¹⁵

Päämiehellä on oikeus tavata edunvalvojaansa edunvalvonnan aikana ja myös muissa kuin laissa määritellyissä asioissaan. Päämiehen ja edunvalvojan luottamuksellisen suhteen syntyminen ja ylläpitäminen edellyttää molemminpuolista yhteydenpitoa.

Edunvalvojan tulee harkita henkilökohtaisen tapaamisen tarpeellisuutta päämiehen näkökulmasta.¹¹⁶ Toisinaan joidenkin päämiesten kohdalla on niin, että he saattavat soittaa edunvalvojalleen silloin, kun kaipaavat vain juttuseuraa. Useimmiten yhteydenoton syy on kuitenkin se, että päämiehet haluavat lisää käyttövaroja.¹¹⁷

Päämiehen itsemääräämisoikeuteen kuuluu, että hän itse saa päättää henkilökohtaisesta elämästään ja elintavoistaan. Joissakin tapauksissa päämies ei halua olla kontaktissa edunvalvojaan tai muihinkaan kanssaihmiisiin. Ongelmaksi muodostuu tällöin se, että edunvalvojalla on holhoustoimilaissa asetettuja velvollisuuksia kuten esimerkiksi tutkielman 4 luvussa käsitelty huolenpitovelvollisuus.

Jos päämies ei halua pitää yhteyttä kehenkään, edunvalvojan tulee pyrkiä löytämään toimiva tapa selvittää päämiehen olosuhteita. Tällainen tapa voisi olla esimerkiksi vaikkapa tekstiviesti tai salattu sähköposti. Tekstiviestillä kommunikointi voi päämiehen näkökulmasta olla kätevää, mutta yleisen edunvalvojan näkökulmasta ei. Syynä on se, että päämiehet saattavat lähettää montakin tekstiviestiä päivässä olettaen, että edunvalvoja vastaa niihin nopeasti. Todellisuudessa tällainen

¹¹⁴ Kirjoittaessani tätä heinäkuussa 2021 etätyösuositus koronavirustaudin vuoksi jatkuu edelleen ainakin valtiolla työskentelevien henkilöiden osalta. Kuulemisperiaatteen toteuttaminen tällöin on ymmärrettävästi hankalaa.

¹¹⁵ *Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä* 2016 s.17.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Tämä on oma kokemukseni yleisenä edunvalvojana.

kommunikointi voi kuormittaa edunvalvojaa jo entisestään, koska edunvalvojalla voi olla yli 200:n päämiehen asiat hoidettavanaan.¹¹⁸

Useimmiten edunvalvontaan päätyminen syynä on se, ettei päämies ymmärrä rahan arvoa. Joissakin tapauksissa iäkkään päämiehen muistissa on rahanarvo, joka pohjautuu aikaan ennen euroa. Toisinaan iäkkään pariskunnan mies on hoitanut kaikki raha-asiat vaimonsa puolesta ja tämä on johtanut siihen, ettei vaimo osaa yksinkertaisesti hoitaa niitä ilman ulkopuolista apua.

Nuoremmilla henkilöillä rahankäytön haasteet liittyvät usein joko kehitysvammaisuuteen tai päihteidenkäyttöön. Kaikkiin näihin edellä mainittuihin tilanteisiin liittyy usein lisäksi vielä jonkinlainen sairaus, joka hankaloittaa päämiehen tilannetta entisestään.

Päämiehen lääkärintodistuksessa kerrotaan, miksi päämies ei kykene hoitamaan talouttaan. Lääkärintodistukseen on hyvä tutustua etenkin silloin, kun edunvalvoja tekee arviota siitä, kuinka paljon ja usein päämiehelle annetaan käyttövaroja viikoittain. Myös nostorajan asettaminen on tärkeää ja etenkin siinä tapauksessa, kun vaarana on, että toinen henkilö saattaa käyttää päämiehen pankkikorttia ilman lupaa.

6.4 Päämiehen käyttövarat

Käyttövarat ovat aina päämiehen kannalta erityisen tärkeä asia. Erityisesti edunvalvonnan alkaessa on huolehdittava siitä, että päämiehellä on keskeytyksettä hallussaan tarpeelliset käyttövarat, vaikka tilinkäyttöoikeuksissa voi tapahtua muutoksia edunvalvojan määräyksen johdosta.¹¹⁹ Päämies vallitsee käyttövarojaan, eikä edunvalvoja ole vastuussa niiden käytöstä. Edunvalvojan tulee heti edunvalvonnan alkaessa määrittää käyttövarojen suuruus ja neuvotella asiasta päämiehensä kanssa.

Holhoustoimilain 38 §:n 1 momentin mukaan päämiehelle on jätettävä hänen tarpeisiinsa ja muihin olosuhteisiin nähden kohtuullisena pidettävä määrä käyttövaroja. Harkittaessa käyttövarojen kohtuullisuutta on otettava huomioon muun muassa ne

¹¹⁸ Itselläni yleisenä edunvalvojana on noin 230 päämiestä, joiden asioita hoidan kahden edunvalvontasihteerin kanssa Länsi-Uudenmaan oikeusapu- ja edunvalvontatoimistossa.

¹¹⁹ *Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2016 s.27.*

olosuhteet, joissa edunvalvonnassa oleva elää, sekä ne tottumukset, jotka hän on elämässään omaksunut. Lisäksi on kiinnitettävä huomiota hoidollisiin tavoitteisiin.

Käyttövarojen suuruuteen vaikuttaa luonnollisesti päämiehen varallisuus. Lisäksi käyttövarojen määrään vaikuttavat päämiehen kulutustottumukset, suhtautuminen rahankäyttöön, terveydentila ja asuminen. Päämiehen kulutustottumukset selviävät kuulemalla päämiestä ja mikäli tämä on antanut luvan, myös tämän läheisiä.

Suhtautumisella rahankäyttöön tarkoitan päämiehen varsinaista rahankäyttöä eli onko päämies tuhlaileva vai onko rahankäyttö maltillista. Tuhlailevalla päämiehellä ei useinkaan ole rajaa sen suhteen, kuinka paljon hän rahaa käyttää vaan kaikki mikä tulee, menee. Tämän lisäksi hän pyytää jatkuvasti lisää käyttövaroja.

Maltillinen päämies käyttää rahaa tavanomaisiin ostoksiin ja pyytää lisää käyttövaroja vain silloin, kun hänen tarvitsee ostaa jotakin tarpeellista, esimerkiksi uudet talvivaatteet.

Päämiehen terveydentilalla on myös vaikutusta käyttövaroihin. Mikäli päämies on liikuntarajoitteinen, on todennäköistä, ettei tällainen henkilö tarvitse rahaa niin paljon kuin päämies, joka on aktiivinen ja matkustaa usein vaikkapa sukulaistensa luo.

Vuokran suuruus tai palvelutalon kustannukset vaikuttavat jäljellejääviin käyttövaroihin suoraan. Mikäli päämies esimerkiksi muuttaa kalliimpaan vuokra-asuntoon, käyttövaroja jää luonnollisesti vähemmän kuin ennen. Poikkeuksena on tietysti varakas päämies, jolloin tilillä on jatkuvasti varoja.

Vaikka päämies olisi omaisuutensa vallintaan nähden passiivinen, edunvalvojan tulee tästä huolimatta aktiivisesti huolehtia siitä, että päämies saa ne käyttövarat, joihin hänellä on lain mukaan oikeus. Käyttövarojen avulla voidaan useassa tapauksessa tukea päämiehen kuntoutusta. Voidaan siis todeta, että käyttövaroilla on suuri merkitys päämiehen elämän laadun kannalta.¹²⁰

¹²⁰ HE 146/1998 vp, s. 49.

6.5 Päämiehen tilinkäyttövälineet

Kuten edellisessä kappaleessa kerrottiin, päämiehelle tulisi aina järjestää niin sanottu käyttövaratili. Kun edunvalvoja on ilmoittanut, että päämiehen käytössä on tietty tili, päämiehen tulisi saada päättää itsenäisesti tähän tiliin liittyvistä tilinkäyttövälineistä. Edunvalvonnan käsikirjan (2020) mukaan edunvalvojan ei tulisi estää päämiestä saamasta verkkopankkitunnuksia:

”Verkkopankin käyttö on yksi tapa myös päämiehillä hoitaa päivittäisiä asioita. Harvaan asutuilla alueilla, jossa pankkikonttoreita ja kauppaliikkeitä ei ole lähietäisyydellä, verkkoasiointi on lähes ainoa tapa saada asioita hoidetuksi. Pankkitunnuksia käytetään myös muuhun kuin taloudellisten asioiden hoitoon. Käytössä on näissä tilanteissa myös rajoitetut verkkopankkioikeudet joko päämiehen tilanteen vuoksi tai siksi, että pankki näin vaatii eikä myönnä muunlaisia oikeuksia.

Päämiehellä on oikeus saada tietoja omista asioistaan ja tilitapahtumista, joten edunvalvojan ei tule estää päämiehen katselu-oikeutta muihinkaan pankkitileihinsä kuin käyttövaratiliin. Käytännössä tilitietojen katselu aiheuttaa päämiehelle usein kysymyksiä ja yhteydenottoja edunvalvojaan, mutta se ei ole peruste rajoittaa katselu-oikeutta.”¹²¹

On totta, että yleiset edunvalvojat eivät mielellään hanki päämiehille muita kuin rajoitetut verkkopankkitunnukset siitä syystä, että tämä suojelee päämiestä ylimääräiseltä rahankäytöltä. Lisäksi yleisen edunvalvojan työtaakka keventyy, koska tämän ei tarvitse huolehtia siitä, että päämies saattaa tuhlata annetut käyttövarat vaikkapa vaatteisiin. Toisaalta päämiehen pankkitiliin on mahdollisuus saada päiväkohtainen käyttöraja niin käteis- kuin verkko-ostosten suhteen.

Eduskunnan oikeusasiamies on useissa ratkaisuisaan korostanut sitä, ettei päämiehen toimintakelpoisuutta saa rajoittaa käytännön toimilla. Mikäli tällainen tarve on, tulisi se tehdä asianmukaisesti oikeuden päätöksellä.

”Verkkopankkiasiaan oikeusasiamies on ottanut kantaa 7.3.2014 (2617/2/2013) ja suhtautuu erittäin kriittisesti siihen, että edunvalvoja kieltäytyy täysivaltaisen päämiehen suojelemiseksi pankkitunnusten hankkimisesta päämiehen käyttövaratiliin tai muuhun päämiehen omassa käytössä olevaan tiliin, vaikka kieltäytymisen perusteena olisivatkin päämiehen verkkotunnuksia hyväksi käyttäen mahdollisesti tekemät haitalliset oikeustoimet.”¹²²

¹²¹ Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2016 s.33.

¹²² Ibid.

Mielestäni yleisen edunvalvojan täytyy suorittaa punnintaa päämiehensä itsemääräämisoikeuden ja tämän suojelemisen välillä. Verkkopankkitunnusten hankkiminen riippuu pitkälti päämiehen suhtautumisesta rahankäyttöön, tämän ikään ja aktiivisuustasoon. Useimmiten palvelutalossa oleva vanhus ei tarvitse verkkopankkitunnuksia, kun taas nuorempi päämies saattaa tarvita niitä päivittäin.

6.6 Irtaimen käsittely

Päämiehen irtaimella omaisuudella on suuri henkilökohtainen merkitys, ei vaan päämiehelle, vaan usein myös päämiehen omaisille tai läheisille. Kysymys on useimmiten omaisuudesta, jolla ei välttämättä ole suurta taloudellista merkitystä, mutta sitäkin suurempi henkilökohtainen merkitys. On huomionarvoista, että koti-irtaimisto koskevat toimet eivät myöskään vaadi holhousviranomaisen lupaa. Irtaimistoa koskevat asiat ovat usein myös taloudellisia asioita, joten edunvalvojalla on niissä rinnakkainen puhevalta ja velvollisuus toimia, jos omaisuus ei ole jäänyt päämiehen vallintaan.

Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä (2020) on antanut omat suosituksensa siitä, kuinka toimia päämiehen irtaimen omaisuuden suhteen. Seuraavassa mielestäni tärkeimmät kehittämistyöryhmän suositukset:

- *Tärkeintä on toimia yhteistyössä päämiehen kanssa, kuulla häntä ja mahdollisuuksien mukaan hänen toiveitaan noudattaen;*
- *Yleisen edunvalvojan tulisi kirjata päämiehen tahto ja toiveet tulevaa varten, vaikka päämies alkutilanteessa vallitsisi itse irtainta omaisuuttaan;*
- *Päämiehen perhe-elämän suojaa kunnioitetaan ja toimitaan tämän toiveiden ja etujen mukaisesti yhteistyössä päämiehen omaisten ja läheisten kanssa, mikäli päämies on antanut tähän suostumuksensa;*
- *Mikäli päämiehellä on erityistä arvoa sisältävää omaisuutta, tulisi se erottaa ja laittaa vaikkapa edunvalvontatoimiston kassakaappiin (esimerkiksi korut);*
- *Edunvalvojan vallintaan tuleva omaisuus luetteloidaan ja/tai valokuvataan asiakirjoihin, valokuvat siirretään asianhallintaohjelmaan;*
- *Asunnon tyhjennykset hoidetaan niin, ettei päämiehen asiakirjoja tai henkilökohtaisia papereita joudu ulkopuolisten käsiin;*
- *Mikäli tyhjennys tilataan ulkopuoliselta taholta, laaditaan selkeä kirjallinen sopimus vastuineen ja salassapitositoumuksineen;*
- *Päämiehen irtaimiston tarkastelu ja luettelointi on suositeltavaa tehdä yhdessä toisen henkilön kanssa;*

- *Päämiehen omaisuutta käsiteltäessä hienovaraisuus ja pieteetti korostuvat, koska kyse on päämiehen ja omaistenkin kannalta henkilökohtaisista ja tunteita herättävistä asioista.*

6.6.1 Päämiehen eläimet

On huomionarvoista, että mikäli päämies omistaa eläimiä ja hän joutuu niistä luopumaan esimerkiksi hoitokotiin muuttaessaan, yleisen edunvalvojan täytyy ensin kuulla päämiestä asiassa, mikäli hän ymmärtää asian merkityksen. Jos päämies ei ymmärrä asian merkitystä, on silloinkin hyvä tiedustella päämiehen hoitajilta päämiehen mahdollista mielipidettä asiaan.

Kotieläimet kuten kissat ja koirat rinnastetaan esineisiin, joilla ei useinkaan ole kovin suurta taloudellista arvoa, mutta ymmärrettävästi sitäkin suurempi tunnearvo päämiehelle ja hänen läheisilleen.¹²³ Tämän vuoksi tilanteissa, kun päämies ei enää kykene eläimestä huolehtimaan ja eläimelle aletaan etsiä uutta kotia, tiedustellaan ensimmäiseksi haluaisiko joku päämiehen läheisistä eläimen itselleen. Mikäli tämä ei jostakin syystä ole mahdollista eläin luovutetaan usein eläinsuojelulle, joka hankkii eläimelle uuden kodin. Terveen eläimen lopettaminen on viimesijainen toimi.

6.7 Sijoittaminen

Holhoustoimilain 37 §:n mukaan ”Edunvalvojan on hoidettava päämiehensä omaisuutta sillä tavoin, että omaisuus ja sen tuotto voidaan käyttää päämiehen hyödyksi ja tyydyttämään hänen henkilökohtaisia tarpeitaan. Tässä tehtävässään edunvalvojan tulee tunnollisesti pitää huolta päämiehen oikeuksista ja edistää hänen parastaan”.

Holhoustoimilain 39 §:n 2 momentin mukaan ”muu omaisuus, jota ei ole käytettävä elatukseen tai muihin päämiehen tarpeisiin, on sijoitettava siten, että sen säilymisestä on riittävä varmuus ja että sille saadaan kohtuullinen tuotto”.

Edunvalvonnan käsikirjaa (2020) mukailleen sijoittamisesta tulee saada kohtuullinen tuotto ja sen on oltava turvallista. Päämiehen aikaisempi toiminta sijoittamisen saralla tulisi ottaa huomioon. Jos päämies on sijoittanut aktiivisesti omaisuuttaan

¹²³ Poikkeuksena ovat esimerkiksi maatilan eläimet kuten lehmät ja hevoset, joilla voi olla suurikin taloudellinen arvo.

tietyin tavoin, edunvalvojan tulisi kunnioittaa hänen periaatteitaan, jos se on edelleen päämiehen edun mukaista. Osakemyynti on nopea ja helppo tapa saada nopeasti varoja päämiehen tilille etenkin, jos verrataan sitä vaikkapa kiinteistömyyntiin, mikä vaatii aikaa ja DVV:n luvan.

Edunvalvojan tulee kunnioittaa päämiehen toiveita ja aikaisempaa toimintaa rahalaitoksen valinnassa. Asiakasohjelma Edvardin eli tuttavallisemmin ”Eetun” kautta pankkiasioita voi hoitaa yleisesti Suomessa palveluja tarjoaviin pankkeihin. Päämiehen tahto on tässäkin huomioitava.

Edunvalvoja ei voi kuitenkaan harjoittaa suuren riskin sijoitustoimintaa, vaikka päämies olisi ennen edunvalvontaa näin tehnyt. Edunvalvoja ei ole samalla tavoin ammattilainen kuin esimerkiksi pankin ammattisijoittaja. Toki ennen osakkeiden ostamista tai myymistä edunvalvojan on hyvä ottaa yhteyttä pankkiin ja tiedustella mikä olisi paras tapa toimia.

Mikäli päämies ei itse muuta toivo, hänellä ei ole mielipidettä asiasta eikä aikaisempi toiminta muuhun anna aiheutta, yleiset edunvalvojat sijoittavat yleensä ne päämiehen rahavarat, joita tämä ei tarvitse, määräaikaisiin pankkitalletuksiin. Sijoittamisessa on huomioitava eri pankkilaitosten talletussuoja, siitä johtuva sijoitusten hajauttaminen ja verrattava sitä riskeihin ja tuottoon.¹²⁴

6.8 Lupaa vaativat asiat

Holhoustoimilain 34 §:ssä on pitkä lista niistä oikeustoimista, joihin edunvalvoja tarvitsee holhousviranomaisen luvan. Edunvalvojan tulisi hakea lupa ennen oikeustoimen tekemistä. Vain edunvalvoja voi hakea lupaa, eikä esimerkiksi tämän edunvalvontasihteeri koska hän on se, joka tarvitsee luvan oikeustoimeen.

Holhoustoimilain 36 §:n mukaan oikeustoimi, jonka tekemiseen edunvalvojalla ei ollut kelpoisuutta, ei sido päämiestä. Saman lainkohdan 2 momentin mukaan oikeustoimi, jonka edunvalvoja on tehnyt ilman tarvittavaa lupaa, ei sido päämiestä, ellei holhousviranomainen, jolta lupaa olisi pitänyt hakea, sitä jälkeenpäin edunvalvojan hakemuksesta hyväksy.

¹²⁴ Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä 2020 s.39.

Jos päämies tekee itse oikeustoimen, hän ei tarvitse siihen lupaa, ellei tämän oikeustoimikelpoisuutta ole rajoitettu. Toivottavaa tietysti olisi, että päämies tiedottaisi toimistaan edunvalvojalle ennen niiden tekemistä.

Edunvalvojan käsikirjan (2020) mukaan edunvalvojan täytyy tehtävässään valvoa, että päämiehen tekemä oikeustoimi on hänen etunsa mukainen. Edunvalvojan on aina ennen oikeustoimen tekemistä selvitettävä, vaatiiko toimi holhousviranomaisen luvan.¹²⁵

Lupa-asiasta annetusta ratkaisusta voivat valittaa molemmat eli päämies ja edunvalvoja. Edunvalvojan tulisi informoida päämiestä valitusmahdollisuudesta erityisesti silloin, jos päämies on vastustanut oikeustoimen tekemistä. Käytännössä oikeustoimet joudutaan kuitenkin tekemään jo ennen kuin lupapäätös on lainvoimainen.

Lupahakemuksen holhousviranomaiselle voi tehdä joko valmiille lomakkeelle tai vapaamuotoisesti. Lupahakemukseen on aina syytä selvittää, miten päämiestä on asian johdosta kuultu ja mikä hänen näkemyksensä asiasta on. Mikäli päämies ei ymmärrä asian merkitystä eikä häntä sen vuoksi ole voitu kuulla, hakemuksessa on syytä selvittää, mihin tämä arvio perustuu. Mielestäni tämä on erityisen tärkeää sekä edunvalvojan, että päämiehen oikeusturvan kannalta.

On huomionarvoista, että edunvalvoja ei voi tehdä osamaksusopimusta ilman holhousviranomaisen lupaa esimerkiksi pelikonsolista, koska osamaksu on luottokauppa ja koska holhouslainin 34 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan edunvalvojalla ei ole oikeutta ilman holhousviranomaisen lupaa päämiehensä puolesta ottaa muuta lainaa, kuin valtion takaamaa opintolainaa taikka sitoutua vekselivastuuseen tai vastuuseen toisen velasta. Yleensä osamaksulla ostettaessa tavara on myös kalliimpi kuin käteisellä ostettaessa, mikä pitää ottaa huomioon arvioitaessa päämiehen etua.

6.9 Päämiehen velat

On yleistä, että päämiehellä on velkaa ennen kuin hän tulee yleisen edunvalvonnan piiriin. Velat ovat monesti suuria ja ne ovat usein seurausta holtittomasta

¹²⁵ Ibid.

rahankäytöstä. Nopea ylivelkaantuminen on usein se, mikä aiheuttaa reaktion joko päämiehessä itsessään tai päämiehen läheisissä hakemaan tälle yleistä edunvalvojaa. Edunvalvojan käsikirjan (2020) mukaan velkojen hoidossa tulee huomioida päämiehen etu ja elämäntilanne. Ensisijaisesti tulee huolehtia siitä, että päämiehen tuloja ja tämän varoja käytetään päämiehen perustarpeiden (esimerkiksi asuminen, ruoka, lääkkeet, hoito, käyttövarat) turvaamiseen. Mikäli varoja jää välttämättömien elinkustannusten jälkeen (toimeentulotukinormi, ulosoton suojaosa) niillä tulisi hoitaa päämiehen velkoja.¹²⁶

Päämiehen hoitamattomat velat ovat tärkeää selvittää. Jos päämiehellä on hoitamattomia velkoja ja ulosmitattavia varoja tai tuloja, tulisi ulosoton välttämiseksi joko maksaa velat tai ainakin sopia velkojien kanssa velan maksusta. Useimmiten päämiehellä on enemmän velkaa kuin varallisuutta etenkin silloin, jos päämies ei ole koskaan elämässään tehnyt työtä tai saanut perintöä.

On myös todennäköistä, ettei sairas tai muuten heikkokuntoinen päämies voi myöskään tulevaisuudessa tehdä työtä ja näin lyhentää velkaansa. Olen työssäni yleisenä edunvalvojana huomannut, että monet päämiehet haluaisivat lyhentää velkaansa, mutta tämä ei ole heidän heikosta taloudellisesta tilanteestaan johtuen mahdollista.

Toisinaan velkojien kanssa voi olla mahdollista sopia myös akordista eli velan ja/tai sen korkojen ja kulujen anteeksiantamisesta osittain tai kokonaan. Velkojat suhtautuvat päämiehen velkoihin liiketoimintana joten on ymmärrettävää, etteivät he halua antaa anteeksi korkoja ja kuluja, ellei velkoja satu olemaan päämiehen läheinen.

Velkojen hoidossa tulee toimia ripeästi, jotta korkojen ja viivästysseuraamusten kertymiseltä vältytään. Samalla edunvalvojan on kuitenkin varottava olemasta liian aktiivinen, jottei hän toimillaan aiheuta vahinkoa esimerkiksi katkaisemalla velan vanhentumista. On huomionarvoista, että niin sanotusti vääränlaisesta velkojen hoidosta saattaa seurata edunvalvojalle vahingonkorvausvelvollisuus, kuten myös turhien viivästysmaksujen kartuttamisesta.

Velkojen vanhenemista tulisi pystyä seuraamaan. Velan vanheneminen saattaa monen päämiehen kohdalla olla ainoa ulospääsy maksuvelvollisuudesta vapautumiseen.

¹²⁶ Ks. *Yleisen edunvalvonnan kehittämissyöryhmä 2020* s.40.

Veloilla on niiden oikeusperusteesta riippuen eri pituisia vanhenemisaikoja. Yleinen velan vanhenemisaika on 3 vuotta ja pisimmillään vanhenemisaika voi olla 20 vuotta. Vanhentunutta velkaa ei tarvitse maksaa, mutta velallisella ei yleensä ole oikeutta saada takaisin maksamaansa vanhentunutta velkaa. Edunvalvojalle voi syntyä vahingonkorvausvelvollisuus, jos hän huolimattomilla toimillaan katkaisee velan vanhentumisen tai maksaa vanhentuneen velan.¹²⁷

Päämiehistä suurin osa on niitä, joilla ei ole realistista käsitystä omista veloistaan. Usein tämä saattaa johtua siitä, että alkuperäinen velka kasvaa korkoa tai jopa moninkertaistuu. Näin käy usein etenkin niissä tilanteissa, kun on kyse kuluttajaluotoista eli niin sanotuista pikavipeistä. Päämieheltä voidaan tiedustella hänen veloistaan ja velkojistaan, mutta luotettavinta ja ajantasaisinta tietoa antaa ulosottolaitos, mikäli päämiehen velat ovat ulosotossa.

6.10 Henkilöä koskevat asiat

Holhoustoimilain 29 §:n 2 ja 3 momentissa säädetään päämiehen edustamisesta henkilöä koskevassa asiassa:

”Jos tuomioistuin on niin määrännyt, edunvalvojalla on oikeus edustaa päämiestä myös sellaisessa tämän henkilöä koskevassa asiassa, jonka merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään. Edunvalvojalla ei tämän määräyksen nojalla ole kuitenkaan edustusvaltaa asiassa, josta on toisin säädetty.

Edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta päämiehensä puolesta antaa suostumusta avioliittoon tai lapseksiottamiseen, tunnustaa isyyttä, hyväksyä isyyden tunnustamista, tehdä tai peruuttaa testamenttia eikä edustaa päämiestä muussa sellaisessa asiassa, joka on näihin rinnastuvien tavoin henkilökohtainen.”

Kuten holhoustoimilaissa määrätään, voi tuomioistuin määrätä edunvalvojan tehtäväksi edustaa päämiestä jossain tämän henkilöä koskevassa asiassa. Tällainen määräys voi olla liittyneenä taloudellisten asioiden hoidosta annettuun määräykseen tai pelkästään rajattuna tehtävänä. Henkilöä koskevat määräykset ovat suhteellisen harvinaisia.¹²⁸ Edunvalvoja ei voi kuitenkaan koskaan päättää päämiehensä puolesta henkilöä koskevista asioista, jos päämies ymmärtää itse asian merkityksen.

¹²⁷ Ks. *Yleisen edunvalvonnan kehittämisyöryhmä 2020 s.41.*

¹²⁸ Ks. *Yleisen edunvalvonnan kehittämisyöryhmä 2020 s.44.*

Edunvalvojan tehtäväksi on useimmiten määrätty hoitosuostumusten antaminen ja hoitopaikasta tai asumisesta päättäminen. Edunvalvoja edustaa päämiestä näissä asioissa ainoastaan silloin, jos päämies ei itse kykene ymmärtämään asian merkitystä. Edunvalvoja joutuu käytännössä harkitsemaan jokaisen tilanteen erikseen ja käyttämään tietyn alan asiantuntijan, esimerkiksi lääkärin, asiantuntemusta. Vaikka edunvalvojan tehtäväksi olisi annettu henkilöä koskeva asia, edunvalvoja voi konkreettisesti tilanteessa todeta, että päämies kykenee itse ymmärtämään asian merkityksen. Tällöinkin edunvalvojan toimivalta on toissijaista.

Holhoustoimilain 29 §:n 3 momentissa luetellaan ne korostetun henkilökohtaiset tehtävät, joista edunvalvoja ei voi koskaan tehdä ratkaisuja itsenäisesti. Korostetun henkilökohtaisiin asioihin rinnastuu myös edunsaajamääräyksen muuttaminen vakuutuksessa. Tällaista muutosta ei edunvalvoja saa tehdä, vaikka se liittyy päämiehen talousasioihin. Edunsaajamääräyksen muuttaminen ei todennäköisesti edes vaikuta suoraan päämiehen varallisuuteen, sillä esimerkiksi henkivakuutuksessa päämies tuskin on samalla edunsaajana ja vakuutuksenottajana.

Päämiehellä on oikeus itse valita, missä hän haluaa asua. Vaikka päämies päättää asumisestaan, sen aiheuttamista taloudellisista seuraamuksista kantaa edunvalvoja vastuun.¹²⁹ Oma kokemukseni on, että asuminen aiheuttaa käytännön ongelmia edunvalvontatoimistoissa, koska toisinaan käy niin, että edunvalvoja saa tiedon päämiehen muuttamisesta vasta siinä vaiheessa, kun vuokravakuus ja lasku vuokranmaksusta lähetetään edunvalvojalle. Tällainen menettely aiheuttaa päämiehelle lisäkustannuksia, koska usein aiempaa vuokra-asuntoa ei ole irtisanottu eli päämies maksaa kaksinkertaista vuokraa ainakin kuukauden ajan.

Päämies päättää matkustamisestaan, mutta passin hankkiminen ja matkakustannukset ovat taloudellisia asioita, jotka kuuluvat edunvalvojalle. Edunvalvojan on ratkaistava asia oman toimivaltansa ja päämiehen taloudellisen tilanteen puitteissa niin, ettei hän rajoita päämiehen oikeutta päättää henkilöä koskevista asioista.

Matkarahojen antaminen päämiehelle vaatii mielestäni luottamusta tähän. Tämä johuu yksinkertaisesti siitä, ettei ole varmuutta käyttääkö päämies rahat oikeasti matkustamiseen vai johonkin muuhun. Kun käyttövarat ovat päämiehen omassa

¹²⁹ Ks. *Yleisen edunvalvonnan kehittämistyöryhmä* 2020 s.45.

vallinnassa edunvalvoja ei ole vastuussa niiden käytöstä.¹³⁰

¹³⁰ Kuulin tapahtuneen seuraavaa edunvalvontatoimistossa: *Päämies oli monia vuosia pyytänyt käyttövarojen lisäystä, koska hänen siskonsa asui toisella paikkakunnalla ja päämies tarvitsi rahaa bussilippuun. Tähän oli aina suostuttu. Kävi kuitenkin myöhemmin ilmi, ettei päämiehellä koskaan ollutkaan siskoa.* Tällaisia päämiehiä tulee aina silloin tällöin vastaan, mutta onneksi monta vuotta työskennelleet edunvalvontasihteerit ovat usein hyvin perillä tällaisista päämiehistä. Mielestäni tässä ei tapahtunut suurta vahinkoa, koska käyttövarat ovat loppujenlopuksi päämiehen omaisuutta ja koska kyse ei ollut monesta sadasta eurosta. Ylimääräisiä käyttövaroja olisi tuskin annettu päämiehelle, mikäli tällä ei olisi ollut tarpeeksi varoja edunvalvontatilillä tai muuta omaisuutta.

7. OIKEUSVERTAILEVA OSUUS

Oikeusvertailulla on mahdollista tarkastella kahden tai useamman maan välisiä yhtäläisyyksiä ja eroja. Vaikka Suomi ja Espanja molemmat kuuluvat Euroopan unioniin, niillä on tästä huolimatta selviä eroja edunvalvonta-asioissa, tai pikemminkin aikuistensuojeluasioissa.¹³¹ Näihin eroihin on vaikuttanut osaltaan kummankin valtion maantieteellinen sijainti, kulttuuri ja etenkin historia kuten seuraavassa voidaan todeta.

7.1 Edunvalvonta Espanjassa

Espanjan oikeus on osa ranskalaista oikeusperhettä, mutta siihen on vaikuttanut vahvasti myös germaaninen oikeus. Tämä ilmenee hyvin siitä, kuinka Espanjassa on monin paikoin poikettu Ranskan siviililain ratkaisuksista. Saksalaisen doktriinin vaikutus Espanjan oikeustieteeseen on myös merkittävä. Espanjan oikeuslähteitä ovat laki, tapa ja yleiset oikeusperiaatteet.¹³²

Espanjalainen siviilioikeus jakautuu *voluntaria*- ja *contenciosa*-oikeuteen. Näiden välinen rajanvero ei ole tarkka. *Voluntaria*-oikeudessa on kysymys päätösten vahvistamisesta ja tuomarin päätöksistä yksipuolisissa riidattomissa asioissa. *Contenciosa*-oikeus tarkoittaa oikeutta, jossa esiintyy erimielisyys tai ristiriita, joka vaatii asian ratkaisemista tuomiolla.

Edunvalvontaoikeus ja aikuistensuojelu ovat *voluntaria*-oikeutta. *Contenciosa*-oikeuteen kuuluvaksi on kuitenkin luokiteltu henkilön oikeudellisen toimintakelpoisuuden rajoittaminen, vaikka sen oikeusvoimavaikutus on näennäinen ja löyhä. Se ei voi saada aikaan negatiivista oikeusvoimavaikutusta, mutta sillä voi olla *erga omnes*¹³³-vaikutus siihen saakka, kunnes päätöstä tarkastellaan uudelleen.¹³⁴

¹³¹ Aikuistensuojelu, www-sivut. Aikuistensuojelulla tarkoitetaan 18 vuotta täyttäneiden vajaakkyisten henkilöiden edustamista ja avustamista taloudellisissa, henkilökohtaisissa ja hoidollisissa asioissa silloin, kun näillä asioilla on rajat ylittävä kansainvälinen liittyntä.

¹³² *Karjalainen* 2016 s. 77.

¹³³ *Erga omnes*, www-sivut. *Erga omnes* on latinankielinen termi, joka tarkoittaa "kohti kaikkia" tai "kaikkia kohti". Esimerkiksi omistusoikeus on *erga omnes*-oikeus, ja siten täytäntöönpanokelpoinen kaikkia niitä vastaan, jotka rikkovat sitä.

¹³⁴ *Karjalainen* 2016 s.80.

Espanjan kansallinen oikeusjärjestys tarjoaa ainakin teoriassa varsin monia erilaisia vaihtoehtoja vajaakykyisen aikuisen suojelemiseksi. Vaihtoehtoja ovat *tutela*, *curatela*, *defensor judicial* ja *guarda de hecho*. Ennakkoon annettavia suojelumääräyksiä ovat *autotutela* ja *poder preventivo*. Siinä missä muodollinen oikeudellisen toimintakelpoisuuden rajoittaminen on Suomessa edunvalvontaoikeudessa viimeisin menetelmä, Espanjan oikeudessa suojelun lähtökohtana on *incapacitación*-päätös. Tällainen päätös on asiayhteydestä riippuen katsottava vajaavaltaiseksi julistamiseksi tai toimintakelpoisuuden rajoittamiseksi. On huomionarvoista, että vajaavaltaiseksi julistaminen ja toimintakelpoisuuden rajoittaminen eivät merkitse samaa kuin Suomen oikeudessa.¹³⁵

7.2 Tutela – Tutor

Aivan kuten Suomen edunvalvonta-asioissa, tutela ja curatela ovat Espanjassa käytävissä sekä alaikäisiä, että täysi-ikäisiä edustettaessa¹³⁶. Tutkielman aiheen mukaisesti käsittelen tutela ja curatela ainoastaan aikuisten näkökulmasta.

Tutela on suojeluvaihtoehtoista ylivoimaisesti käytetyin vaihtoehto.¹³⁷ Tutela-sana johdetaan sanasta *tutor*. Tutor korvaa vajaavaltaisen toimijana ja tämän oma oikeustoimikelpoisuus sivuutetaan. Henkilölle voidaan nimetä myös osittainen tutor eli *tutor parcial*.

Tutorin tehtävät määräytyvät tuomioistuimen tekemän päätöksen mukaan. Tutor saa edustaa kaikissa muissa paitsi niissä asioissa, joista vajaakykyinen voi suoraan lain tai oikeuden päätöksen perusteella päättää itse. Tutor on siis vajaavaltaisen laillinen edustaja. Vajaakykyinen voi tehdä sitovia oikeustoimia ainoastaan, jos tutor allekirjoittaa toimen tutoroitavan nimissä.

Vajaakykyisen aikuisen tekemät toimet ovat pätemättömiä, jos hän ryhtyy niihin ilman tutorin myötävaikutusta. Espanjassa on mahdollista räätälöidä tutelan laajuutta.

¹³⁵ Ks. *Karjalainen* 2016 s.83.

¹³⁶ *Karjalainen* 2016 s.85.

¹³⁷ *Karjalaisen* 2016 mukaan tieto perustuu Fundació ACE:n (Barcelona Alzheimer Treatment & Research Center) julkaisemattomaan tutkimukseen vuodelta 2014.

Tätä mahdollisuutta hyödynnetään harvoin, minkä vuoksi tutorin kelpoisuus on useimmiten yleinen.¹³⁸

Kuten Suomessa myös Espanjassa korostuneen henkilökohtaiset asiat ovat sellaisia, ettei tutor voi niitä vajaakykyisen puolesta tehdä. Näitä ovat esimerkiksi avioliiton solmiminen ja testamentin tekeminen. Tutor voi joissakin poikkeuksellisissa tapauksissa toimia vajaakykyisen puolesta. On mahdollista, että tutor hakee vajaakykyisen aikuisen puolesta avioeroa aivan kuten Suomessa edunvalvoja. Tämä on kuitenkin erittäin poikkeuksellista ja liittyy usein päämiehen taloudelliseen hyväksikäyttöön.

Tutorin tehtäviin kuuluu omaisuuden hoidon lisäksi vajaakykyisen aikuisen suojaaminen, mikä rinnastuu suomalaiseen päämiehen huolenpitovelvollisuuteen. Tutoroitavan henkilön toimintakyvyn palautumisen edistäminen ja tämän elatuksesta huolehtiminen ovat olennainen osa tutorin tehtäviä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tutor joutuisi omilla varoillaan elättämään vajaakykyistä aikuista tai ottaa hänet luokseen asumaan.¹³⁹

Tutorin kelpoisuus kattaa myös tutoroitavan henkilön hoidollisen päätöksenteon. Tutorilla on laaja hoidollinen päätösvalta, mutta Espanjan siviililaki edellyttää, että tutor hoitaa tehtävänsä niin, että hän kunnioittaa vajaavaltaisen fyysistä ja psyykkistä itsemääräämisoikeutta (Código Civil, 268 artikla). Edellä mainitusta huolimatta tutor voi pätevästi antaa suostumuksen vajaavaltaisen hoidon, ruokinnan tai muun elämää ylläpitävän toiminnon lopettamiseen.¹⁴⁰

Vastaavasti kuten Suomen oikeudessa, myös Espanjassa edunvalvontaoikeudelliseen edustamiseen on kytketty lupajärjestelmä. Tutor tarvitsee merkittäviin oikeustoimiin tuomioistuimen luvan. Tällaisia oikeustoimia ovat muun muassa arvoltaan merkittävän omaisuuden myyminen, perinnöstä luopuminen tai lainanottaminen (CC 271 artikla). Toisin kuin Suomen oikeudessa, Espanjan tuomioistuin päättää luvasta kuuluaan syyttäjäviranomaista ja vajaakykyistä, mikäli tämän kuuleminen on mahdollista. Luvan antamisen ehtona on, että oikeustoimi on vajaakykyisen edun mukainen.

¹³⁸ Karjalainen 2016 s.86.

¹³⁹ Karjalainen 2016 s.86–87.

¹⁴⁰ Vammaisten henkilöiden komitea onkin kritisoinut Espanjaa tästä syystä. CRPD/C/ESP/CO/1, k. 29.

Tutorin toimia valvovat tuomari ja syyttäjäviranomainen. Tutorin velvollisuuksiin sisältyy lain mukaan toimittaa tuomarille vuosittainen selonteko vajaakykyisen aikuisen tilasta ja asiainhoidon vuositilit (CC 269 artikla).

Tutoriksi määrätään ensisijaisesti se henkilö, jonka vajaakykyinen on itse valinnut (CC 233 artikla). Tällöin on kysymyksessä autotutela, eikä perinteinen tutela. Toisin kuin Suomessa, tutor voi olla myös oikeushenkilö. Tutoriksi kelpaava oikeushenkilö ei saa kuitenkaan olla voittoa tavoitteleva.

Erityistä huomiota on annettava sille tosiasialle, että tehtävään valittu tutor ei voi pääsääntöisesti kieltäytyä tehtävästä. Syitä pätevälle kieltäytymiselle ovat ikä, sairaus, henkilökohtaiset tai ammatilliset syyt tai tutorin ja vajaavaltaisen henkilökohdaisen siteen puuttuminen (CC 251 artikla). Oikeushenkilöllä katsotaan olevan pätevä syy kieltäytyä tehtävästä silloin, kun sillä ei ole riittäviä taloudellisia resursseja tehtävän hoitamiseen.

7.3 Curatela – Curator

Tutelan sijaan on mahdollista käyttää curatela. Curator, joka on johdettu curatelasta, tukee vajaakykyistä aikuista curatela-päätöksessä luetelluissa asiaryhmissä (CC 289 artikla). Vajaakykyisellä säilyy kelpoisuus tehdä oikeustoimia itsenäisesti, mutta itsenäisesti tehdyt oikeustoimet ovat myöhemmin kumottavissa.

Curatela eroaa tutelasta muun muassa siinä, että curatela on rajoittunut koskemaan ainoastaan omaisuuden hoitoa. Tällöin vajaakykyinen aikuinen ei tarvitse edustajaa esimerkiksi henkilöön tai sosiaaliseen elämään liittyvissä kysymyksissä. Curator edustaa vajaakykyistä aikuista niissä asiaryhmissä, joihin tutor tarvitsisi tuomioistuimen luvan (CC 271 artikla).

Kaikki siviililain mukaan luvanvaraiset toimet eivät kuitenkaan sisälly curatorin kelpoisuuteen. Curatela perustuu vajaakykyisen aikuisen tukemiselle, ei tämän toimintakelpoisuuden korvaamiselle, kuten tutelassa. Näin ollen vajaakykyinen huolehtii esimerkiksi tavanomaisten asioiden hoidosta itse ja ainoastaan kaikkein

vahvimmin omaisuuden puuttuvat toimenpiteet kuuluvat curatorin kelpoisuuden piiriin.¹⁴¹

Kuten edellä mainitusta voi päätellä, curatela ei suojeluvaihtoehtona ole yhtä puuttuva kuin tutela. Curator ei edusta vajaakykyistä henkilöä omaisuuskysymyksissä tai ota hallintaansa tämän omaisuutta. Hallinta- ja aloiteoikeus omaisuuden suhteen pysyvät vajaakykyisellä aikuisella itsellään. Vajaakykyiseltä aikuiselta ei siis voida kokonaisvaltaisesti kieltää tiettyjen oikeustoimien tekemistä vaan voidaan ainoastaan vaatia, että niihin tarvitaan curatorin myötävaikutus (CC 293 artikla). Tehdyt oikeustoimet ovat peräytettävissä joko curatorin tai vajaakykyisen itsensä pyynnöstä.

Curatorin nimittämistä tehtävään, tämän kelpoisuusvaatimuksia, tehtävästä kieltäytymistä ja tehtävästä irrottautumista koskevat ne siviililain määräykset, jotka tutorin nimittämisestä, kelpoisuudesta, tehtävästä kieltäytymisestä ja tehtävästä irrottautumisesta siviililaissa on annettu (CC 291 artikla). Jos tutela koetaan liian voimakkaana suojeluvaihtona, se voidaan vaihtaa vähemmän puuttuvaksi curatelaksi, jos vajaakykyisen tilanne sen sallii (292 artikla).

Suomalaisesta näkökulmasta katsottuna erikoista on se, että Espanjassa curatelan käyttö on harvinaista verrattuna tutelaan. Ongelmaksi koetaan se, että curatela mahdollistaa liiaksi vajaakykyisen henkilön itsenäisen toiminnan. Hän voi esimerkiksi myydä omaisuuttaan ilman curatorin myötävaikutusta. Tällöin curatorilla on mahdollisuus puuttua oikeustoimeen vasta jälkikäteen. Curatorin tulee laittaa vireille oikeusprosessi kaupan purkamiseksi ja se voi tulla vajaakykyiselle aikuiselle kalliiksi.¹⁴²

7.4 Uskotut miehet Suomessa

Myös Suomessa on ollut niin sanottuja uskottuja miehiä eli kuraattoreita. Heidät tunnettiin jo vuoden 1734 holhoussäädöksissä. Uskottuja miehiä koskevia säännöksiä hajautettiin eri lakeihin, kuten esimerkiksi perintökaareen. Joistakin uskotuista miehistä käytettiin virheellisesti holhooja-nimitystä. Ero holhoojan toimivaltaan oli

¹⁴¹ Karjalainen ja Guilarte Martín – Calero 1997 s. 353–356.

¹⁴² Ks. Karjalainen 2016 s.90

kuitenkin selvärajaan. Uskottu mies oli virallistettu asianhoitaja, jonka määrääminen ei vaikuttanut millään tavoin päämiehen oikeustoimikelpoisuuteen, toisin kuin holhoojan määrääminen.¹⁴³

Helsingin kaupungin holhouslautakunnan aineistosta ja holhouskirjasta ilmenee, että uskottuja miehiä eli kuraattoreita käytettiin varsin usein. Holhoojien ja uskottujen miesten käyttötarkoitus oli kuitenkin hyvin erilainen. Uskottuja miehiä käytettiin lähes ainoastaan tilanpäistä asiainhoitoa varten. Tällaisia olivat esimerkiksi pitkällä ulkomaanmatkalla olevien henkilöiden tai kadonneitten merimiesten asioidenhoito. Uskottu mies ja holhooja olivat kummatkin tilivelvollisia sukulaisille tai holhous-toimikunnalle.¹⁴⁴

7.5 Tutelan ja curatelan yhteensulautuminen

On mielenkiintoista seurata, lisääntykö curatelan käyttö tulevaisuudessa vai turvaudutaanko Espanjassa edelleen pääsääntöisesti tutelaan. Siviililain professori *Silero Crovetto* kokee, että curatelan käyttö tulee laajentumaan tulevaisuudessa ja tutelaan turvaudutaan ainoastaan kaikkein vakavammassa vajaakykyisyystilanteissa. Croveton mielestä vajaakykyisen aikuisen omaa toimintakykyä tulee ennen kaikkea tukea, eikä korvata sitä, jos sairaus tai tila ei ole täysin rajoittava. Incapacitación ja tutela ovat ainoat vaihtoehdot, jos vajaakykyisellä aikuisella ei fyysisen tai psyykkisen tilansa vuoksi ole tosiasiallisesti minkäänlaista päätöksentekokykyä.¹⁴⁵

Tutelan ja curatelan välistä erottelua on alettu laventaa uudehkossa oikeuskäytännössä. Esimerkiksi curator on käytännössä korvannut vajaakykyisen toimintakelpoisuutta; osittaisen tutorin eli tutor parcial, nimeäminen on mahdollistettu; osittainen tukeva tutor eli tutor parcial on voitu nimittää omaisuuden hallintaa ja hoidollisia kysymyksiä varten.¹⁴⁶

Tutor parcial toimii vajaakykyisen sijaisena tai tukee tätä esimerkiksi omaisuuden hallinnointiin liittyvässä ja muussa vastaavassa hankalassa päätöksenteossa sekä kaikissa sellaisissa oikeustoimissa, jotka liittyvät omaisuuden luovuttamiseen tai

¹⁴³ Ks. *Korpela* 1999 s.34.

¹⁴⁴ Ks. *Korpela* 1999 s.35–36.

¹⁴⁵ *Karjalainen* 2016 s.90.

¹⁴⁶ Ibid.

kiinnittämiseen. Tutor on voitu myös nimittää taloudellisia asioita varten ainoastaan täydentämään henkilön toimintakelpoisuutta ja toimimaan curatorin tavoin.¹⁴⁷

7.6 Defensor judicial ja Guarda de hecho

Vajaakykyistä aikuista voi Espanjan siviililain perusteella edustaa tutorin tai curatorin sijasta defensor judicial. Defensor judicial on luonteeltaan väliaikainen edustaja, jonka tehtävänä on vajaakykyisen aikuisen määräaikainen edustaminen tai puolustaminen. Tällainen edustaja voidaan nimittää, jos käsillä on esimerkiksi eturisti-riitatilanne tutorin tai curatorin ja edustettavan aikuisen välillä tai väliaikaisesti silloin, kun tutor tai curator ei ole hoitanut tehtäviään, eikä uutta tutoria tai curatoria ole vielä ehditty määrätä.

Kuten aiemmin mainitsin, myös syyttäjä edustaa vajaakykyistä aikuista henkilöön liittyvissä asioissa, jos erillinen suojelupäätös on tämän turvaamiseksi tarpeen. Tällöin oikeudessa työskentelevä virkamies, secretario judicial, voi määrätä defensor judicialin vajaakykyisen omaisuuden suojaamista varten (CC 299 artikla). Myös tutorin tehtävien lakkaamista koskevan prosessin ajaksi voidaan nimittää defensor judicial (CC 249 artikla).

Vajaakykyisen asioita voi jossain määrin hoitaa myös guardador de hecho. Hän on nimensä mukaisesti tosiasiallinen huolehtija eli esimerkiksi perheenjäsen, joka hoitaa henkilön juoksevia asioita. Guardar de hechoa voidaan verrata jossain määrin suomalaiseseen negotiorum gestio-ilmiöön, mikä tarkoittaa toisen puolesta toimimista.¹⁴⁸

Tuomioistuin voi tullessaan tietoisiksi guarda de hechosta pyytää tätä selvittämään vajaakykyisen henkilön ja hänen omaisuutensa tilannetta, sekä asiassa suorittamiaan toimia (CC 303 artikla). Tosiasialliselle huolehtijalle voidaan myös myöntää edunvalvontaoikeudellisia kelpoisuuksia siksi aikaa, kunnes varsinainen edustaja eli joko tutor tai curator määrätään.¹⁴⁹

¹⁴⁷ *Karjalainen* 2016 s.90

¹⁴⁸ Ks. *Karjalainen* 2016 s.91 sekä *Negotiorum gestio*, www-sivut.

¹⁴⁹ Ks. *Karjalainen* 2016 s.92. Ks. myös saman teoksen luku 10.5.

7.7 Autotutela ja poder preventivo

Espanjassa on kaksi tapaa, joiden avulla toimintakyvyn heikentymiseen voi varautua etukäteen: autotutelan ja poder preventivon. Autotutela pohjautuu siviililain 233 artiklaan. Sen mukaan vanhemmat voivat testamentissaan tai julkisessa notariaattidokumentissaan nimittää henkilön, joka voi tarvittaessa edustaa heidän lapsiaan. Nykyään aikuinen, jolla on riittävä toimintakyky ja joka haluaa varautua mahdolliseen vajaavaltaiseksi julistamiseen, voi antaa ennalta määräyksiä koskien henkilöään tai omaisuuttaan sekä nimetä mahdollisen tutorin. Asiakirjassa annetut määräykset sitovat tuomaria, ellei vajaakykyisen etu vaadi toisenlaista päätöstä. On ymmärrettävää, että mikäli tuomari poikkeaa ennalta annetuista määräyksistä, hänen tulee perustella päätöksessään, minkä vuoksi hän näin toimii.¹⁵⁰

Autotutela-tahdonilmaisu on määrämuotoinen oikeustoimi, joka tulee antaa julkisen notaarin vahvistamalla asiakirjalla. Sen voi antaa joko tosiasiallisesti toimintakelpoinen täysi-ikäinen henkilö tai itsenäistynyt vajaavaltainen. Notaarin tehtävänä on arvioida henkilön oikeustoimikelpoisuus. Ennakolliselle valtakirjalle eli poder preventivolle ei ole lainsäädännössä asetettu muotovaatimuksia, koska valtakirjat eivät siviililain 1710 artiklan perusteella ole muotosidonnaisia. Käytännöksi on kuitenkin muodostunut ennakollisten valtakirjojen laatiminen notaarin avustuksella notariaatissa.¹⁵¹

Autotutelan voimaantulo edellyttää henkilön vajaavaltaiseksi julistamista. Autotutela ja tutela eroavat toisistaan siten, että autotutelan ollessa kyseessä aikuinen on ennakolta nimennyt sen henkilön, jonka haluaa tutorikseen tai sitten vaihtoehtoisesti ilmoittanut keitä hän ei tähän tehtävään ainakaan halua.

Autotutelalla voidaan myös antaa määräyksiä koskien asioidenhoitoa. Sillä voidaan määrätä vaikkapa omaisuuden hallinnasta, hoidosta ja esittää toivomuksia koskien hoitolaitosta. Kuten jo aiemmin mainitsin, asiasta päättävän tuomarin tulee

¹⁵⁰ Karjalainen 2016 s.92.

¹⁵¹ Karjalainen 2016 s.94

kunnioittaa autotutelan määräyksiä, jos niitä on pidettävä asianmukaisina, eivätkä ne ole hyvántavanvastaisia.¹⁵²

Poder preventivo ei vaadi tuomioistuimen myötävaikutusta. On siis teoriassa mahdollista, että aikuinen voi pätevästi määrätä suojelustaan ennakkollisella valtakirjalla, eikä suojelusta tarvitse näin ollen välttämättä päättää tuomioistuimessa. Tämä johdetaan siitä, että Espanjan lainsäädännössä ei ole määräyksiä valtakirjavaluutuksen voimaantulosta. Valuuttaja voi antaa pätevästi myös valtakirjan voimaantuloa koskevan määräyksen.

Poder preventivoa on ajateltu käytettäväksi vain lievimmissä tapauksissa, eikä sillä siten ole tarkoitus korvata siviililain mukaista edunvalvontaoikeudellista suojelua. Ennakollinen valtakirja ei lakkaa automaattisesti, kun henkilö julistetaan vajaavaltaiseksi. Valuutus voi lakata, jos valuuttajalle määrätään tutor tai vaihtoehtoisesti tutorin pyynnöstä.

Siviililain professori Sillero Crovetto kokee, että on epäselvää, milloin ja millä edellytyksillä valtakirja tulee voimaan, tai miten sen käyttöä valvotaan. Hänen mielestään ennakollinen valtakirja ei täytä suhteellisuuden vaatimusta: Sitä ei siis voida käyttää asteittain. Croveton mukaan se on korvaava menetelmä, joka ei mahdollista vajaakykyisen omaa aktiivisuutta, avustamista ja tämän toimintakelpoisuuden tukemista, vaan päinvastoin syrjäyttää vajaakykyisen henkilön toimijana.¹⁵³

Itse olen tästä asiasta eri mieltä Croveton kanssa. Mielestäni poder preventivo vaikuttaa paremmalta vaihtoehdolta kuin varsinainen tutela tai curatela, koska tällöin henkilöllä on enemmän päätösvaltaa ainakin sen suhteen kuka hänen tutorikseen tai curatorikseen tulee ja missä asioissa nämä voivat henkilöä edustaa. Lisäksi tuomarin on pääsääntöisesti noudatettava ennakkollisessa valtakirjassa annettuja määräyksiä. On mielenkiintoista huomata, että Espanjan oikeudessa myös vajaakykyisyyteen varautuminen korvaa aikuisen oman toiminnan ja päätöksentekokelpoisuuden.

¹⁵² *Karjalaisen* mukaan Kataloniassa samaa sukupuolta olevat pariskunnat ovat käyttäneet hyväksien ennakkollista valtakirjaa, koska ovat pelänneet, että tuomari ohittaisi heidän puolisonsa päätöksensä tutorista s.93.

¹⁵³ Ks. *Karjalainen* 2016 s.94

Vajaakykyisen vielä toimintakykyisenä henkilönä tekemät päätökset eivät sido ai-noastaan holhousasioista vastaavaa tuomaria, vaan myös vajaakykyistä itseään.¹⁵⁴

7.8 Suomen ja Espanjan edunvalvontaoikeudelliset yhtäläisyydet ja erot

Suomen ja Espanjan edunvalvontaoikeudellisen sääntelyn samankaltaisuutta kuva-
taa tarve ratkaista vajaakykyisen henkilön suojeluun liittyvät kysymykset ja ratkai-
sun perustuminen roomalaisen oikeuden idealle henkilön edustamisesta. Erilaisuutta
sen sijaan korostaa suhtautuminen vajaakykyisen, mutta täysi-ikäisen oikeudelliseen
toimintakelpoisuuteen.

Suomessa vajaakykyisen edustajana toimii edunvalvoja tai edunvalvontavaltuutettu.
Suomen oikeusjärjestyksen näkökulmasta aikuistensuojelun voidaan katsoa olevan
sekä siviili- että julkisoikeudellista. Suomessa vajaakykyisen henkilön eli päämie-
hen edustamisesta koskien hänen taloudellisia ja henkilökohtaisiaan asioitaan pää-
tetään siviilioikeudellisessa edunvalvontaprosessissa. Mielenterveys- tai päihde-
huoltolain mukaisesta hoidosta tehdään hallinnollinen päätös, mikäli tähän on tar-
vetta. Hoidollisesta edustamisesta säädetään potilaslaissa.

On huomionarvoista, että Espanjassa edunvalvontaoikeus sekä mielenterveydelliset
ja päihdehuollolliset toimet tai hoidollinen edustaminen eivät ole samalla tavoin toi-
sistaan irrallisia. Edellä mainittua kuvastaa hyvin se, että sama ensimmäisen asteen
tuomari tekee päätöksen sekä vajaakykyisen aikuisen omaisuuden hoidosta, että tä-
män mahdollisesta laitoshoidosta.¹⁵⁵

Suomessa ja Espanjassa toimintakelpoisuuden rajoittamiseen suhtaudutaan eri ta-
voin. Espanjassa suojelupäätös vaatii aina vähintään nimellistä vajaavaltaiseksi ju-
listamista ja toimintakelpoisuuden rajoittamista, kun taas meillä Suomessa oikeu-
dellisen toimintakelpoisuuden rajoittaminen on nykypäivänä poikkeuksellista. Seu-
raavaksi voidaankin pohtia, onko tosiasiallinen ero taloudellisen asiainhoidon yh-
teydessä kuitenkin kovinkaan suuri vertailuvaltioiden välillä.

¹⁵⁴ Karjalainen 2016 s.95.

¹⁵⁵ Ks. Karjalainen 2016 s.96.

Suomessa edunvalvojalla on oikeus hallita päämiehen pankkitilejä, mikä tosiasiasa vaikuttaa päämiehen itsemääräämisoikeuteen huomattavasti. Suomalainen ja espanjalainen edunvalvontaoikeudellinen suojelel johtaa siten suurehkoista eroistaan huolimatta samankaltaiseen lopputulokseen. Myös se tosiasia, että vajaanvaltaiseksi julistaminen ja toimintakelpoisuuden rajoittaminen edellyttävät muodollista päätöstä, pienentää eroja vertailuvaltioiden välillä.

Suomen ja Espanjan edunvalvontaoikeudellisessa suojelelussa löytyy myös selviä eroja. Suomessa edunvalvojan kelpoisuuden näkökulmasta merkitystä on sillä, onko kyseessä taloudelliset vai henkilökohtaiset asiat. Edunvalvoja edustaa päämiestä ainoastaan sellaisissa taloudellisissa asioissa, joista edunvalvontapäätöksessä on määrätty. Henkilökohtaisista asioista päämies päättää aina itse, mikäli hän kykenee päätöksentekohetkellä ymmärtämään asian merkityksen, riippumatta siitä onko hänelle määrätty edunvalvoja henkilöä koskeviin asioihin tai onko hänet julistettu vajaanvaltaiseksi.

Aikuisten huolto kuuluu viime kädessä sosiaaliviranomaisten vastuulle. Edunvalvojan tehtävänä on kuitenkin huolehtia, että päämiehen huolto on järjestetty. Tämä on osa edunvalvojalle kuuluvaa huolenpitovelvollisuutta päämiehestään. Espanjassa ei tehdä yhtä selvää eroa kuin Suomessa sen suhteen, millainen edustajan eli tutorin, kelpoisuus eri asiaryhmissä on. Tutor edustaa päämiestä sekä taloudellisessa että henkilökohtaisessa päätöksenteossa. Lisäksi aikuisen huollon järjestäminen kuuluu tutorille.

Mikäli laissa tai suojelelupäätöksessä ei ole muuta määrätty, tutor tekee päätöksen vajaanvaltaisen puolesta. Tällainen edustusvalta koskee myös henkilökohtaisia asioita, esimerkiksi hoitopäätöstä.¹⁵⁶ Tiettyjä korostetun henkilökohtaisia asioita kuten avioliiton solmiminen tai testamentinteko arvioidaan molemmissa oikeusjärjestyksissä samalla tavalla. Näitä toimia ei edustaja voi tehdä edustettavan puolesta. Kuten aiemmin totesin, avioeroa voidaan kuitenkin hakea päämiehen puolesta, jos tätä käytetään avioliitossa räikeästi hyväksi.¹⁵⁷

¹⁵⁶ *Karjalainen* 2016 s.97.

¹⁵⁷ *Karjalainen* 2016 s.98.

Vertailuvaltioissa on havaittavissa myös menettelyllisiä yhtäläisyyksiä, kuten vuositilivelvollisuus. Molemmissa, niin Suomen holhoustoimilaissa kuin Espanjan siviililaissa, on määrätty laajasta ilmoitusoikeudesta. Suojelun tarpeessa olevasta vajaakykyisestä henkilöstä voi tehdä ilmoituksen esimerkiksi terveydenhuoltohenkilökunta salassapitosäännösten estämättä.¹⁵⁸

Suomessa ja Espanjassa on erityissääntelyä, joka koskee vajaakykyisen henkilön edustamista tuomioistuin- ja hallintomenettelyssä. Suomessa edunvalvoja pääsääntöisesti edustaa päämiestä niin tuomioistuin- kuin hallintomenettelyssä. Vastaavasti Espanjassa vajaakykyiselle henkilölle nimitetään tuomioistuinmenettelyä aina *defensor judicial*. Tutor tai curator eivät siis edusta päämiestä tuomioistuimessa. Mikäli on kyse intressiristiriidasta vajaavaltaisen ja edustajan välillä, määrätään kummassakin vertailuvaltiossa päämiehen asianhoitajalle sijainen.

Kuten aiemmin totesin, kummassakin vertailuvaltiossa voi varautua ennakolta vajaakykyisyyteen. Mahdollisuudet tähän ovat kuitenkin erilaiset. Suomessa ei periaatteessa sallita sitä, että vajaakykyinen valitsee itse edunvalvojansa, kun taas Espanjassa se on mahdollista.¹⁵⁹ Vajaakykyisen omat toiveet tulisi kuitenkin ottaa huomioon toteutettaessa henkilön itsemääräämisoikeutta.

Keskeinen ennakkollisen varautumisen keino Suomessa on edunvalvontavaltuutuksen laatiminen. Siinä nimetään valtuutettu ja määrätään tämän kelpoisuuden rajat siltä varalta, että valtuuttajan oma oikeustoimikelpoisuus heikentyy ja edunvalvontakynnyks ylittyy. Myös tavallista oikeustoimilakiin perustuvaa valtuutusta voidaan käyttää, jos valtuutus on asiallisesti riittävän kattava ja vajaakykyisen aikuisen etua suojaava.¹⁶⁰ Kuten aiemmin totesin, Espanjassa ennakkollisen varautumisen keinoja ovat *autotutela* ja *poder preventivo*.

Espanjassa keskeinen edunvalvontaoikeudellinen instituutio, *tutela*, mahdollistaa ennakkollisen varautumisen. Erona Suomeen verrattuna on se, että Espanjan oikeus ei tunne suomalaisen edunvalvontavaltuutuksen kaltaista valtuutusta, jonka tarkoituksena on nimenomaan korvata edunvalvontaoikeudellinen suojele.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ks. myös Digitaali- ja väestövirasto: Vaihtoehtoja edunvalvonnalle, [www-sivut](http://www.sivut.fi).

¹⁶⁰ *Karjalainen* 2016 s. 98 ja 99.

8. JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Kuten tutkielman toisessa luvussa kerrottiin, holhous on alun perin sisältynyt perheen tehtäviin. Päämiehen suojaaminen kontrolloimalla tätä ja tämän omaisuutta on kuulunut vanhastaan holhousoikeuden pääperiaatteisiin. Toisin kuin nykyään, päämiehen omaisuuden säilyttäminen sukua varten nähtiin tärkeämpänä, kuin päämiehen itsemääräämisoikeus.

Tänä päivänä yhteistyö päämiehen kanssa tämän tahtoa kuunnellen on perusta hänen itsemääräämisoikeutensa toteuttamiselle. Koska myös päämiehen suojeleminen on edunvalvojan tehtävä, voidaan edunvalvonnan katsoa sisältävän edelleen holhousoikeuden alkuperäisen ainesosan eli paternalismin.¹⁶¹ Kysymystä siitä, millaisissa tapauksissa yleisellä edunvalvojalla on moraalinen oikeus toimia päämiehensä parhaaksi jopa vastoin tämän tahtoa, nimitetään paternalistiseksi ongelmaksi¹⁶². Kuten tutkielman oikeusvertailevassa osuudessa huomattiin, paternalismi ei Suomessa ole niin merkittävässä asemassa kuin esimerkiksi Espanjassa.

8.2 Yleisen edunvalvonnan haasteet ja ratkaisuehdotuksia

Itsemääräämisoikeuden toteuttaminen ja toteutuminen yleisessä edunvalvonnassa koostuu monesta eri osasta. Ensinnäkin päämiestä tulee kuulla silloin, kun tämä ymmärtää asian merkityksen ja asianhoito sitä vaatii. Myös päämiehen mielipiteille tulisi antaa merkitystä. Edunvalvojalla tulisi myös olla *aikaa* keskustella päämiehen kanssa tämän mielipiteistä.

Ratkaisuna työtaakan keventämiseen näkisin yleisten edunvalvojen virkapaikkojen lisäämisen, sillä monissa edunvalvontatoimistoissa ehditään hoitaa päivittäin vain akuuteimmat päämiesten asiat. Edunvalvontatoimistojen jatkuva kiire ja yleisten edunvalvojen vaihtuvuus eivät auta päämiesten itsemääräämisoikeuden toteutumisessa, koska päämiehiin ei ehditä tutustua ja kuulla heidän toiveitaan.

¹⁶¹ Vrt. *Pietarinen ym.* 1994 s. 88. Rauhalan mukaan itsemääräämisoikeudesta voidaan johtaa velvoite, jota kutsutaan *paternalismin kielloksi*. Toki *Rauhala* ei puhu tässä kohtaa yleisestä edunvalvonnasta vaan yleisesti. Ks. myös *Välimäki* 2008 s.14. Paternalismi eli päämiehen suojaaminen kontrolloimalla kuuluu HolhTL:n toimintaperiaatteisiin.

¹⁶² Ks. *Lahtinen ja Launis* 1996 s. 90.

Työskennellessäni yleisenä edunvalvojana olen huomannut, että on erittäin poikkeuksellista, että päämiehen toimintakelpoisuutta rajoitetaan ja vielä harvinaisempaa, että tämä julistetaan vajaavaltaiseksi. Mielestäni päämiesten toimintakelpoisuuden rajoittamista tulisi käyttää nykyistä enemmän, sillä päämiehen kelpoisuus tehdä sopimuksia ilman edunvalvojan suostumusta aiheuttaa edunvalvojalle turhaa työtä, kun tämä joutuu jatkuvasti irtisanomaan päämiehen tekemiä sopimuksia.¹⁶³

Näen merkittävänä haasteena tasapainottelun päämiehen itsemääräämisoikeuden ja tämän edun välillä.¹⁶⁴ Voidaankin kysyä, kuinka pitkälle edunvalvoja voi mennä päämiehen tahtoa mukailleen? Tähän vaikuttaa mielestäni päämiehen terveys, varallisuus ja toiveen rationaalisuus. Vaikka päämies olisikin persoonana eksentrisen, ei se mielestäni tarkoita sitä, että kaikki itselle vieraat toimet ja toiveet tulisi päämieheltä automaattisesti kieltää.

Mielestäni ihmisiä tulisi tiedottaa valtion toimesta edunvalvontavaltuutuksen, perinteisen valtakirjan tai muun edunvalvontaa kevyemmän vaihtoehdon mahdollisuudesta vaikkapa silloin, kun henkilö täyttää 60-vuotta. Usein nimittäin käy niin, että esimerkiksi edunvalvontavaltakirjan teko on myöhäistä siinä vaiheessa, kun henkilö ei enää ymmärrä valtakirjan merkitystä eli on vailla oikeustoimikelpoisuutta. Tällöin ainoaksi vaihtoehdoksi jää edunvalvojan määrääminen.

Lienee selvää, että ihmisen itsemääräämisoikeuden toteuttaminen toteutuu parhaiten silloin, kun henkilö on vielä oikeustoimikelpoinen ja kykenee määräämään etukäteen omaisuutensa hoidosta.

¹⁶³ Kanavapakettien ja lehtitilausten irtisanominen päämiehen tekemän tilauksen jälkeen on arkipäivää edunvalvontatoimistossa. Tämä pätee tietysti ainoastaan vähävaraisiin päämiehiin.

¹⁶⁴ Ks. myös *Aalto* 2020 mielestä edunvalvonnan ongelmakohdat kiteytyvät erityisesti edunvalvontailmoituksen käsittelyyn, edunvalvojan määräämiseen, tietojen julkisuuteen ja edunvalvojan toiminnan osalta yhteistyöhön päämiehen kanssa, käyttövarojen maksamiseen sekä käytännön asioiden hoitamiseen s.232.